

कृषितीर्थ

नोव्हेंबर २०१९ • वर्ष १ • अंक १२ • जळगाव • पृष्ठे ६० • मूल्य १० रु

तंत्रज्ञानाची जोड,
लाभली शेतीला
पांढऱ्या कांद्याने,
नवे स्वप्न दिले भूमिपुत्राला!
करार शेतीच्या व्यवहाराने,
समृद्धी घराघराला
नव्या युगाची हाक ऐकूनी,
जागू विश्वासाला...

शेतमालाला अधिक आकर्षक दाम मिळण्यासाठी मूल्यवर्धन करणारे कृषी उद्योग निर्माण करणे शेतकऱ्यांसाठी हितकारक होईल. यासाठी शेतकरी आणि प्रक्रिया उद्योग यांच्यातील विश्वासार्हता व परस्परांना सहकार्य करून करार शेतीद्वारे काम करण्याची वृत्ती वाढीला लागायला हवी.

-डॉ.भवरलाल जैन

करार शेतीचे मॉडेल शेतकऱ्यांसाठी फायद्याचे

अशोक जैन
अध्यक्ष, जैन इरिगेशन सिस्टीम्स लि.

अध्यक्षीय

मनातून निर्माण होणारी इच्छाशक्ती प्रकृती रचते. प्रकृतीत विविध कृती असतात. प्रकृती ही विशिष्ट नियमांनी क्वचितच बांधलेली असते. ती सतत बदलती असते. मनाला कुठल्याही नियमांनी बांधणे कठीण असते. मनात येणारे विचार, मनाला त्या त्या वेळेपुरते बांधून ठेवतात. इच्छाशक्ती कितीही असली आणि मन जर तयार नसेल तर कोणतेही काम होत नाही. प्रकृतीचे काही नियम असले तरीही नियमांना मन हे बद्ध असेलच असे नाही. म्हणून मन हे स्वाधीनही नाही आणि पराधीनही नाही. तरीही आपण एकमेकांच्या स्वाधीन असतो. जगण्यातले घडपण इथेच असते. मन आणि इच्छाशक्ती देश, काल, कार्यकारणभाव यांच्या मर्यादित काम करते. म्हणून आपले विचार त्या त्या काळाचे प्रॉडक्टशरण असतात. शेतकऱ्यांनी लावलेला व वाढविलेला पांढरा कांदा हे त्याचे उत्तम उदाहरण आहे. जगासाठी आपला शेतकरी पांढरा कांदा उत्पादित करतो. स्वतः खात नाही पण जगाची भूक भागवितो. या निस्वार्थ वृत्तीने काम करण्यामुळेच पांढऱ्या कांद्यातून त्याला भरपूर पैसा मिळतो. कष्टाचेच हे फळ असते. त्याचा आनंद शब्दात सांगता येत नाही. तो अवर्णनीय असतो.

कांदा हे पिक महाराष्ट्राच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहे. कारण भारतात जो एकूण कांदा उत्पादित होतो त्यात महाराष्ट्राचा वाटा ४० टक्के आहे. मात्र देशाच्या तुलनेत सरासरी हेक्टरी उत्पादकता खूपच कमी आहे. देशाची कांद्याची सरासरी हेक्टरी उत्पादकता १६ टनाच्या आसपास तर महाराष्ट्राची १२ टनाच्या आसपास असून गुजरात राज्याची हीच उत्पादकता २५ टनाच्या आसपास आहे. महाराष्ट्रातील कांद्याची उत्पादकता वाढावी आणि शेतकऱ्यांना दोन पैसे अधिक मिळवून देण्याच्या दृष्टीने हे नगदीचे पिक ठरावे म्हणून जैन इरिगेशन कंपनीने मागील वीस वर्षात अथक परिश्रम घेऊन व संशोधन करून मोठ्या महत्प्रयासाने कांदा या पिकासाठी नवनवीन तंत्रज्ञान विकसीत केले आहे. यामध्ये ठिबक सिंचन, काढणी पश्चात तंत्रज्ञान, मशीनने बियाणे पेरणी, रोपे तयार करून देणे, गादी वाफ्यावरील लागवड ते रेनपोर्टने सिंचन आणि काढणी पश्चात तंत्रज्ञान ते हमी भावाची करार शेती यासह अनेक गोष्टींचा समावेश आहे. कांदा बियाणे पेरणी यंत्र विकसीत करून आम्ही मजुरीत जी मोठी बचत (एकरी सहा हजाराची) केली तिचा फायदा राज्यातले असंख्य शेतकरी आज घेत आहेत. आमचे वडील व जैन इरिगेशन कंपनीचे संस्थापक अध्यक्ष भवरलाल जैन यांनी २००१ सालापासून देशात सर्वप्रथम कांदा पिकासाठी करार शेतीचे मॉडेल विकसीत करून ते प्रामाणिकपणे काही ध्येय व तत्व उराशी बाळगून प्रखरपणे राबविले. त्यामुळे पाच हजार शेतकरी गेल्या १९ वर्षात या योजनेशी जोडले जाऊन जवळपास जळगाव, धुळे व नंदूरबार या तीन जिल्ह्यातील १३ हजार एकर क्षेत्र पांढरा कांदा या पिकाखाली येऊ शकले आहे. प्रक्रियेसाठी लाल रंगाचा कांदा चालत नाही. कारण त्यात पाण्याचे प्रमाण अधिक आणि टीएसएसचे प्रमाण कमी असते. पांढऱ्या कांद्यात टीएसएसचे प्रमाण अधिक आणि पाण्याचे प्रमाण कमी असते. त्यामुळे प्रक्रियेला तो परवडतो. शिवाय निर्यातीसाठी पांढऱ्या कांद्यालाच मागणी असते.

जळगावला फार पूर्वीपासून पांढऱ्या कांद्याचे उत्पादन होत होते. नाशिकमध्येही पांढरा कांदा उत्पादित करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु पॉलिनेशनची समस्या उद्भवत असे. शेतकरीही लालकांद्याच्या प्रेमातून लवकर बाहेर पडायला तयार होत नव्हते. त्यामुळे जळगाव जिल्ह्यावर लक्ष केंद्रित करून १९९६-९७ला पहिला ड्रायर जळगावला सुरू केला. त्यावेळी लक्षात आले आपल्याकडे प्रक्रियेसाठी कांद्याच्या चांगल्या जाती नाहीत. मग अमेरिका, इस्त्राईल, नेदरलँड, द. आफ्रिका आणि अन्य देशांमधून मिळून ४५ जर्मप्लाझम मागवून त्यावर संशोधन करून खरीप हंगामासाठी जेव्ही-५ आणि रब्बी हंगामासाठी जेव्ही-१२ ही जात विकसीत केली. या जातीचे बियाणे तयार करण्याचा कार्यक्रम तीन वर्षे भूतानमध्ये राबविला. परंतु बियाणे निर्मिती तिथे महागात पडत होती. त्यामुळे हिमाचल मधील थंड प्रदेशात करार शेतीद्वारे बियाणे निर्मितीचा कार्यक्रम हाती घेतला. खरीपाचे बियाणे कंपनीने स्वतःच स्वतःच्या क्षेत्रावर महाराष्ट्रात निर्माण केले. त्यामुळे खरीप हंगामासाठी २० ते २५ टन आणि रब्बी हंगामासाठी २४ ते २५ टन पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे कंपनी शेतकऱ्यांना उपलब्ध करून देवू लागली. या दोन्ही हंगामातून ८० ते ९० हजार टन पांढरा कांदा प्रक्रियेसाठी कंपनीला आज उपलब्ध होत आहे. मात्र कंपनीची सध्याची गरज सव्वा लाख टन कांद्याची आहे. भविष्यात आणखीन ही गरज वाढत जाणार आहे. त्यामुळे अन्य जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांनी पांढरा कांदा पिकवावा यासाठी कंपनी प्रयत्नशील आहे.

कांदा पिकासाठी कंपनीने विकसीत केलेले करार शेतीचे मॉडेल अत्यंत यशस्वी ठरले असून शेतकरी आणि कंपनी यांच्यातील संबंध व विश्वासाचे नाते अत्यंत दृढ झाले आहे. जागतिक अन्नधान्य संघटनेनेही 'अत्यंत यशस्वी मॉडेल' या शब्दात जैन करार शेतीच्या प्रारूपाचे कौतुक केले असून जागतिक उद्योगधंद्यात जी मॉडेलस यशस्वी होऊन उत्कृष्ट ठरली आहेत त्यात जैन कांदा खरेदी मॉडेलचा समावेश आहे. शेतकऱ्यांनी निस्वार्थपणे काम तर केलेच पण त्या कामांला शास्त्र, विज्ञान, तंत्रज्ञान यांची मनापासून जोड दिली. त्यामुळेच अनेक शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिती कांदा या पिकाने व या करार शेती मॉडेलमुळे सुधारली आहे. यासंबंधी काही शेतकऱ्यांच्या प्रातिनिधीक मुलाखती या अंकातून आपल्यापुढे ठेवल्या आहेत. जगातून प्रक्रिया केलेल्या पांढऱ्या कांद्याला प्रचंड मागणी आहे तेव्हा शेतकऱ्यांनी त्याच्या उत्पादनाकडे अधिक लक्ष घावे ही कळकळीची विनंती आहे.

पांढ्या कांघ्याची, करार शेती फायद्याची

डॉ. सुधीर भोंगळे
संपादक

संपादकीय

कोणतेही नवे तंत्रज्ञान स्वीकारण्यात आपला शेतकरी आजपर्यंत कमी पडलेला नाही. थोड्या प्रयत्नाने व उशीरा का होईना पण नव्या तंत्रज्ञानाचा अंगीकार करण्यात तो हिरीरीने पुढे आला आहे. असे असले तरीही शेतीमालाची सक्षमपणे विक्री व प्रक्रिया करून मूल्यवृद्धी करण्यात तो मागे पडला आहे. बऱ्याचदा त्याला कमी भावात अगतिकपणे विक्री करावी लागते. त्याच्या या समस्यावर एक उत्तम उपाय १९ वर्षांपूर्वी जैन इरिगेशनचे संस्थापक अध्यक्ष भवरलाल जैन यांनी शोधून काढला. त्यांनी 'करार शेतीचे मॉडेल' सर्वप्रथम कांदा या पिकात विकसीत केले. निश्चित हमीभाव देऊन कांदाची खरेदी सुरु केली. हे मॉडेल अत्यंत यशस्वी झाल्यामुळे आता ते केळी, आंबा, मोसंबी, संत्री, सिताफळे, पेरू, स्ट्रॉबेरी, टोमॅटो व मसाल्याचे निरनिराळे पदार्थ उदा. हिरवी व लाल मिरची, हळद, आले, धने, जिरे, काळी मिरी इ. यांसारख्या अन्य पिकातही राबविले जात आहे. या करार शेती मॉडेलने शेतकऱ्यांच्या जीवनाला नवी दिशा दिली असून अंधारात चाचपडणाऱ्या शेतकऱ्यांना प्रगतीचा नवा मार्ग व प्रकाश दाखविला आहे. या प्रकाशाची काही किरणे अंकातून आपल्यापुढे ठेवली आहेत. शेतकऱ्यांचे हे अनुभव आपल्याला निश्चित प्रेरणा देतील.

जोमदार व स्फूर्तीप्रद अशी तत्वे असलेले कांदा हे पीक उष्ण किंवा थंड नसून पाचक, मधुर आणि पित्तशामक आहे. थकवा, मरगळ, रक्तवाहिन्यातील दोष (हाय कोलोस्टोरॉल) आणि निरुत्साहीपणा या विकारांवर गुणकारी असलेल्या आणि उत्तेजक व चेतनाप्रद गुणधर्म अंगी बाळगलेल्या कांदाचे गोड, आंबट, तिखट, कडवट आणि तुरट असे पाच निरनिराळे स्वाद आहेत. कांदातील तिखटपणा व दर्प हा त्यातील सल्फरयुक्त रासायनिक द्रव्य 'अलिल प्रोपिल डाय सल्फाईड'मुळे येतो. कांदात असणाऱ्या 'थायोप्रोपॅनिल सल्फोऑक्साईड' या उडून जाणाऱ्या द्रव्यामुळे कांदा कापताना डोळ्यातून अश्रू येतात. कितीही अश्रू आले तरी रोजच्या स्वयंपाकात वा खाण्यात कांदा हा वापरलाच जातो. कारण त्याशिवाय स्वयंपाकाला चव येत नाही आणि मसालाही उत्कृष्ट चवीचा होत नाही. त्यामुळे कांदा ही रोजच्या वापरातील दैनंदिन गरजेची जीवनावश्यक वस्तु झाली आहे. परिणामी कांदा कितीही महामग झाला तरी कमी-अधिक प्रमाणात का होईना त्याची खरेदी लोकांकडून होतेच.

कांदा पिकविणाऱ्या राज्यात क्षेत्र आणि उत्पादन या दोन्ही दृष्टीने महाराष्ट्र राज्य अग्रेसर आहे. देशाच्या तुलनेत महाराष्ट्रातील कांदा पिकाचे क्षेत्र २० टक्के आणि उत्पादन ४० टक्के आहे. महाराष्ट्रातील नाशिक, धुळे, जळगाव, पुणे, अहमदनगर, सातारा, सोलापूर आणि बुलढाणा हे जिल्हे कांदा उत्पादनात आघाडीवर आहेत.

मात्र जगाच्या तुलनेत भारत आणि महाराष्ट्रातील कांद्याची दर हेक्टरी सरासरी उत्पादकता खूपच कमी आहे. भारतातील खरीप हंगामातील कांद्याची उत्पादकता हेक्टरी १५ ते २० टन, रांगडा कांद्याची (ऑगस्ट-सप्टेंबरमध्ये लागवड केलेल्या) हेक्टरी २० ते ३० टन आणि रब्बी हंगामातील कांद्याची उत्पादकता हेक्टरी ३० ते ३५ टनापर्यंत आहे. जगातील नेदरलँड (४७ टन), इंग्लंड (४६ टन), जपान (४४ टन), अमेरिका (४३ टन), ऑस्ट्रेलिया (३८ टन), स्पेन (३६ टन) या देशांमधले हेक्टरी कांदा उत्पादन भारतापेक्षा अधिक आहे. जगातील बहुतेक देशांमध्ये कांदा उत्पादन होत असले तरी व्यापारी तत्वावर उत्पादन करणारे चीन, भारत, रशिया, अमेरिका, जपान, स्पेन, ब्राझील, नेदरलँड यांसारखे १८ प्रमुख देश असून त्यांचा एकूण कांदा उत्पादनातला वाटा ७५ टक्के आहे.

२५ वर्षांपूर्वी भारतातील २.७८ लाख हेक्टर क्षेत्रावर कांद्याचे पीक घेतले जाऊन ३०.९८ लाख टन कांदा उत्पादन होत असे. म्हणजे जागतिक कांद्याच्या एकूण क्षेत्रापैकी १५.८२ टक्के क्षेत्र आणि एकूण उत्पादनापैकी १२ टक्के उत्पादन भारतात होत होते. क्षेत्राच्या

दृष्टीने जगात भारताचा पहिला आणि चीनचा दुसरा क्रमांक होता. आजही यामध्ये फारसा बदल झालेला नाही. परंतु कांदा उत्पादन, उत्पादकता, व्हरायटी, वापर, उत्पादनाची पद्धती व तंत्रज्ञान यामध्ये आमूलाग्र बदल झालेला आहे. आपल्यापुढे सरासरी हेक्टरी उत्पादकता वाढविणे आणि प्रक्रियेसाठी लागणाऱ्या जाती व त्यांचे क्षेत्र वाढविण्याचे मोठे आव्हान आहे. या दृष्टीने जळगावच्या जैन इरिगेशन कंपनीने २००१ पासून पांढऱ्या रंगाच्या कांद्याची लागवड शेतकऱ्यांनी करावी यासाठी सातत्याने प्रयत्न करून 'करार शेतीचे मॉडेल' विकसीत केले आहे. एवढेच नव्हे तर गेली १८ वर्षे हे मॉडेल उत्तम रितीने राबवून एक नवे विश्वासाचे वातावरण कांदा उत्पादक शेतकरी आणि खरेदीदार कंपनी यांच्यात निर्माण केले आहे.

करार शेतीचे हे प्रारूप तयार करण्यामागे जैन इरिगेशन कंपनीचे संस्थापक अध्यक्ष भवरलाल जैन यांची मोठी दूरदृष्टी होती आणि त्यापेक्षाही महत्वाचे म्हणजे शेतकऱ्यांच्या बदलत्या मनात व अंतःकरणात अत्यंत प्रेमाची, उन्नतीची भावना होती. शेतकऱ्यांच्या चेहऱ्यावरचे हसू, आनंद हाच माझा नफा आहे आणि हा आनंद निर्माण करण्यातच माझ्या जीवनाचे

भवरलालजी अत्यंत बारकाईने निरीक्षण करीत असलेला हा प्रत्येक पांढरा कांदा अर्धा किलोच्यापुढेच आहे. हे त्यावरील वजनाच्या आकड्यांवरून आपल्या लक्षात येईल.

व्यापाऱ्यांपेक्षा शेतकऱ्यांची साठवणूक क्षमता जास्त

भारताच्या एकूण कांदा उत्पादनात महाराष्ट्राचा वाटा वाढला असून तो आता ४० टक्के झाला आहे. पूर्वी तो ३० टक्के होता. महाराष्ट्राच्या खालोखाल कांदा उत्पादनात आता कर्नाटक आणि आंध्रप्रदेश या राज्यांचा क्रमांक लागतो. महाराष्ट्रात दरवर्षी साधारणपणे ६० लाख मे. टन कांदा उत्पादित होतो. त्यातला ६० टक्के कांदा साठविला जातो. एकदम मोठा (ओव्हर साईज) आणि चिंगळी (एकदम बारीक) कांदा शेतकरी लगेच विकून टाकतात. या कांद्याचे प्रमाण जवळपास ४० टक्के असते. म्हणजे साधारणपणे ३५ लाख मे. टन कांदा राज्यात साठविण्याची गरज निर्माण होते. परंतु राज्यात कांदा साठवणुकीची व्यवस्था व क्षमता आज तरी २२ ते २३ लाख मे. टनाचीच आहे. त्यामुळे १२ ते १३ लाख मे. टन कांद्याच्या साठवणुकीचा प्रश्न दरवर्षी निर्माण होतो. त्यातून मालाची हेळसांड होऊन तो खराब होण्याचे प्रमाण वाढते. शास्त्रोक्त पद्धतीने कांदा साठविण्याची शासनाने जी व्यवस्था केली आहे ती १५ लाख मे.टनाची आहे. शेतकऱ्यांनी परंपरागत पद्धतीने एक पाटीच्या ज्या जुन्या चाळी (वरून पत्रे व बाजूने तुराट्या वा बांबू लावणे) उभारल्या आहेत त्यांची साठवण क्षमता ८ लाख टनाची आहे. राष्ट्रीय कृषि विकास योजना आणि राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान यांच्या अनुदानातून मागील चार वर्षात १० लाख मे. टन कांदा साठविण्याची व्यवस्था निर्माण झाली आहे. म्हणजे आता व्यापाऱ्यांपेक्षा शेतकऱ्यांची साठवण क्षमता जास्त आहे. नाशिक, औरंगाबाद, पुणे आणि अहमदनगर या चार जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांनी सरकारच्या योजनेचा खूप फायदा मिळवून मोठ्या प्रमाणात कांदा चाळी उभ्या केल्या आहेत. बीड, उस्मानाबाद, जालना आणि बुलढाणा या चार जिल्ह्यांमध्ये उन्हाळी कांद्याची लागवड मोठ्या प्रमाणात वाढू लागली आहे. त्यामुळे कांदा पिकात भविष्यात मोठी आघाडी घेणारे हे जिल्हे असतील असा अंदाज घेऊन तिथेही कांदा चाळी उभारण्याचे काम मोठ्या प्रमाणावर हाती घ्यावे लागणार आहे.

सार्थक आहे ही विजीगिषा मनात बाळगून ते आयुष्यभर कार्यरत राहिले. देशात कुठेही करार शेतीचे मॉडेल उपलब्ध नसताना कांदा पिकात ते भवरलाल जैन यांनी स्वतःच्या विचारातून प्रथम निर्माण केले आणि मोठ्या विश्वासाने ते शेतकऱ्यांच्या गळी उतरवून हळूहळू त्या प्रारूपाबद्दल शेतकरी उत्पादकांमध्ये प्रेम, आपुलकी, श्रद्धा व विश्वास निर्माण केला. त्यामुळे पाच हजार शेतकऱ्यांनी खरीप व रब्बी हंगामात मिळून जवळपास १३ हजार हेक्टर क्षेत्र पांढरा कांदा या पिकाखाली नेले आहे. जळगाव, धुळे, आणि नंदुरबार या तीन जिल्ह्यात करार शेतीचे मॉडेल कांदा पिकासाठी गेल्या १८

वर्षापासून राबविले जात आहे. अत्यंत यशस्वी झालेले हे मॉडेल अन्यही पिकांमध्ये वापरणे शक्य आहे. दरवर्षी २४ हजार टन मसाले तयार करणारा प्रकल्प जळगाव येथे २०१८ पासून जैन उद्योग समुहाने सुरू केला असून त्यातील कच्च्यामालाच्या उपलब्धतेसाठी हेच करार शेतीचे मॉडेल वापरले जात आहे. या मॉडेलच्या विरुद्ध मागील १८ वर्षात एकाही शेतकऱ्याने पोलीस वा न्यायालयात तक्रार केली नाही हेच या मॉडेलचे यश म्हटले पाहिजे.

मुळात कांदा ही नाशवंत वस्तु आहे. खरीप हंगामातला कांदा तर अजिबात साठवून ठेवता येत नाही. त्याला रासायनिक खत

घातलेले असेल तर तो नासायला लगेचच सुरुवात होते. त्यामुळे शेतातून काढल्याबरोबर त्याला बाजारपेठ दाखवावी लागते. शेतातून काढलेले कांदे जरी कितीही पक्व असले तरी ते काढलेल्या वेळी ओलेच असतात. या कांद्यांमध्ये पाणी मोठ्या प्रमाणात असते. बहुतेक शेतकरी लाल रंगाचा कांदा लावतात. या कांद्यात पाण्याचे प्रमाण जास्त असते आणि एकूण साररूप घनभागाचे (टी.एस.एस.) प्रमाण कमी असते. त्यामुळे लाल रंगाचा कांदा प्रक्रिया करण्यासाठी कुणी वापरीत नाही. कारण त्याचा प्रक्रियेचा खर्च जास्त असतो आणि हा कांदा निर्यातीसाठी चालत नाही. जगभर प्रक्रियेसाठी पांढऱ्या रंगाचा कांदा वापरला जातो. त्याच्यातील पाण्याचे प्रमाण थोडे कमी आणि साररूप घनभाग (टी.एस.एस.) जास्त असतो. त्यामुळे प्रक्रियेचा खर्च कमी होऊन फ्लेक्सचा रंग पांढरा शुभ्र, आकर्षित करणारा असा राहतो. लाल कांद्याच्या फ्लेक्सचा रंग तेवढा ग्राहकांना आकर्षित करीत नाही आणि बऱ्याचदा प्रक्रियेनंतर हा फ्लेक्सचा रंग काळसर होण्याची शक्यता असते. म्हणून शक्यतो लाल रंगाचा कांदा प्रक्रियेसाठी कुणी वापरीत नाही. परंतु शेतकरी या लाल कांदा लागवडीच्या प्रेमातून बाहेर पडायला तयार नाही. आजही

महाराष्ट्रातील बहुतेक सर्व शेतकरी दरवर्षी कांद्याच्या भावाबद्दल, निर्यातीबद्दल, अचानक उदभवलेल्या नैसर्गिक संकटामुळे होणाऱ्या नुकसानीबद्दल उदा. अवेळी पाऊस, गारपीट, वादळ, धुके दाट पडणे, दीर्घकाळ ते टिकून राहणे किंवा मानवनिर्मित निर्यात बंदी होणे, आयात वाढविली जाणे, वाहतुकदारांचा संप होणे वगैरे. आरडाओरड करतात. भाव पडले तर सरकारने नाफेड मार्फत कांदा खरेदी सुरू केली पाहिजे आणि बाजारात हस्तक्षेप करून भाव रोखून धरले पाहिजेत असा आग्रह धरतात. पण लाल रंगाच्या कांद्याऐवजी प्रक्रियेसाठी लागणारा पांढऱ्या रंगाचा कांदा मोठ्या प्रमाणात लागवड करण्याकडे लक्ष देत नाहीत किंवा त्याकडे वळत नाहीत ही मोठी शोकांतिका आहे.

करार शेतीतला पांढरा कांदा शेतकऱ्याला अजिबात साठवायची गरज नाही. तो सुकविण्याची किंवा वाळविण्याचीही गरज नाही. काढल्याबरोबर तो प्रक्रियेसाठी कंपनीमध्ये नेऊन पोहोचविला तर ओल्या कांद्याचे वजन पाण्यामुळे जास्त भरते. त्याचा फायदा शेतकऱ्यालाच होतो. वजनामुळे त्याला जास्त पैसे मिळतात. कांदा साठवण शेतकऱ्याने स्वतः करणे हे कष्टाचे, खर्चाचे आणि काही

लक्ष्मी दार ठोठावते आहे!

महाराष्ट्रात जुलै-ऑगस्टमध्ये लावल्या जाणाऱ्या खरीप हंगामातील कांदा पिकाचे क्षेत्र सुमारे ६२ हजार हेक्टर असून त्यापैकी ४२ हजार हेक्टर क्षेत्रावर २०१९ मध्ये पेरणी झाली होती. खरीपात थोड्या उशीरा म्हणजे सप्टेंबर-ऑक्टोबरमध्ये लागवड होणाऱ्या रांगडा कांद्याचे क्षेत्र ९८ हजार हेक्टर असून त्यापैकी ६७ हजार हेक्टर क्षेत्रावर यंदा पेरणी झाली होती. रब्बी हंगामातील कांदा लागवडीस १५ नोव्हेंबर पासून प्रारंभ झाला असून ही लागवड संक्रांतीपर्यंत म्हणजे १४ जानेवारी पर्यंत चालते. या रब्बी हंगामात राज्यात साधारणपणे दरवर्षी दोन लाख ६६ हजार हेक्टर क्षेत्रावर कांद्याची लागवड केली जाते. परंतु यंदा रब्बी कांद्याचे क्षेत्र वाढून ते सव्वातीन लाख हेक्टर पर्यंत जाईल असा अंदाज आहे. कारण रब्बी हंगामात लावण्यासाठी शेतकऱ्यांच्या हाती कॅशक्रॉप म्हणून कांद्याशिवाय अन्य कोणतेही पिक राहिलेले नाही. हरभरा, गहू यातून कांदाइतका पैसा मिळू शकणार नाही याची शेतकऱ्याला कल्पना आहे. शिवाय सध्या कांद्याचे भाव गगनाला भिडले आहेत. ५०-६० रू. किलोच्या पुढे भाव गेले आहेत. त्यामुळे शेतकऱ्यांना या वाढलेल्या भावाचा फायदा उठविण्याची इच्छा आहे आणि मुख्य म्हणजे यावर्षी पाऊस प्रचंड झालेला असून सर्वत्र नदी, नाले, ओढे, बंधारे यातून पाणी वाहते आहे. धरणे, विहिरी, तलाव, तळी पूर्ण भरली आहेत. त्यामुळे मुबलक पाणी सिंचनासाठी उपलब्ध आहे. म्हणून रब्बी कांद्याचे क्षेत्र लक्षणीय प्रमाणात वाढेल असा अंदाज आहे. हा कांदा जेव्हा काढायला येईल तेव्हा मुबलकतेमुळे त्याचे भाव पडणार. हा संभाव्य धोका टाळण्यासाठी शेतकऱ्यांनी लाल कांद्याऐवजी अजूनही पांढऱ्या कांद्याची लागवड करावी. संधी प्रगतीचे दार ठोठावते आहे. दरवाजा उघडून लक्ष्मीला घरात घेण्याचे काम पांढरा कांदा लावून होणार आहे. ते करायचे की नाही हे आता शेतकऱ्यांच्या हातात आहे.

प्रमाणात नुकसान करणारेच आहे. कारण कांदा साठवणुकीमध्ये तो खराब होण्याची शक्यता तर मोठी असतेच पण याशिवाय वजनातील घटीमुळे २५ ते ३० टक्के कांदा कमी होतो. सडण्यामुळे १० ते १५ टक्के कांदा कमी होतो आणि कॉंब येण्यामुळे १० ते १५ टक्के कांदा फेकून द्यावा लागतो. म्हणजे एकूण ४५ ते ६० टक्के कांद्याचे साठवणुकीत नुकसान झाल्यामुळे त्याला फेकून देण्याशिवाय दुसरा पर्याय शेतकऱ्याला राहात नाही. याचा दुसरा अर्थ असा आहे की फक्त ४० ते ५० टक्केच माल शेतकऱ्याला विकायला सापडतो आणि तेवढ्याच मालाचे त्याला पैसे मिळतात. इतकेच नव्हे तर शेतकरी जेव्हा कांदा चाळीत, घरात कुठेही माल साठवून ठेवतो तेव्हा त्याला

वरचेवर हाताळणी करावी लागते. यासाठी येणारा मजुरीचा खर्चही मोठा असतो. शिवाय साठवणुकीसाठी जागा लागते, शेड किंवा चाळ उभी करावी लागते. त्यालाही खर्च येतोच. हा सगळा उपद्रव्याप करण्यापेक्षा कांदा शेतातून काढल्याबरोबर प्रक्रियेसाठी कंपनीकडे पाठविला तर शेतकऱ्याचे सर्व नुकसान व खर्च वाचून धोका स्वीकारण्याची कोणतीही जबाबदारी त्याच्यावर येत नाही. माल कंपनीच्या ताब्यात दिल्याबरोबर भरलेल्या वजनाचे हमीभावाप्रमाणे पैसे घ्यायला व मागायला तो मोकळा असतो. त्यामुळे ही करार शेती शेतकऱ्यांच्या जास्त फायद्याची आहे. हे नफातोट्याचे गणित ज्या शेतकऱ्यांना अचूक कळले आहे ते गेल्या १८ वर्षांपासून जैन

इरिगेशन कंपनीच्या कांदापिक मॉडेलला घट्ट चिकटून बसले आहेत.

कांदा पिकासाठी येणारा उत्पादन खर्च आणि मिळणारा दर याबाबत मार्मिक टिप्पणी करताना सटाणा येथील प्रगतशील शेतकरी श्री. रामचंद्रबापू पाटील (मो. ९०४९५०१०५४) म्हणाले, "गेली ४०-५० वर्षे मी लाल रंगाचा कांदा लावतो आहे. एक क्विंटल कांदा तयार करायला ५-६ वर्षांपूर्वी ८०० ते १००० रुपये खर्च यायचा. सध्यां हा खर्च २ ते ३ हजार रुपये येतो. क्विंटलला तीन हजार रुपये भाव मिळाला तरी प्रत्यक्षात तो भाव १५०० रुपयेच असतो. कारण ५० टक्के माल हा निरनिराळ्या कारणांनी (उदा. वजनात घटणे, नासणे, खराब होणे, फुटवे येणे, डॅंगळे निघणे, बेण्या निघणे म्हणजे फुटणे, गोलटी होणे वगैरे.) वाया गेलेला असतो. त्याचे पैसे मिळत नाहीत. मागच्या वर्षी (२०१८-१९) कांदाचा भाव वाढतच नव्हता. रब्बीचा कांदा ३०० ते ४०० रुपये क्विंटलच्या पुढे जातच नव्हता.

अखेरीस जेसीबीने चाळीतून कांदा बाहेर काढून दुर्गधी येऊ नये म्हणून खोल खड्डा घेऊन त्यात टाकला. खूप माल सडला, खराब झाला. किती दिवस चाळीत ठेवणार? बाजारात विकायला घेऊन जाणेही परवडत नव्हते. वाहतुक खर्चही भागत नव्हता. सटाणा ते पिंपळगाव हे अंतर ६५ कि.मी. आहे. या अंतराला एका ट्रॅक्टर ट्रॉलीसाठी २५०० ते ३००० रुपये वाहतुक भाडे द्यावे लागते. शिवाय कांदा ट्रॉलित टाकण्यासाठी ७०० ते ८०० रुपये मजुरी खर्च येतो. एका ट्रॉलित १०० ते १२५ कॅरेट (एक कॅरेट २० ते २५ किलोचा) माल जातो. खरीपात लाल रंगाचा चांगला कांदा एकरी ६० ते ७० क्विंटल तर रब्बीचा ८० ते ९० क्विंटल निघतो. लाल कांदाच्या तुलनेत पांढऱ्या कांदाचे उत्पादन जवळपास ५० टक्के अधिक असते. शिवाय टोंगळे, बेण्या, गोलटी, चिंगळी या सारखा टाकावू माल फार कमी असतो. त्यामुळे सगळा पांढरा कांदा

प्रक्रियेसाठी कंपनीत जातो आणि शेतकऱ्याला सर्व मालाचे पैसे होतात. म्हणून यापुढील काळात प्रक्रियेसाठीचा पांढरा कांदा कसा वाढविता येईल याकडे शेतकऱ्यांनी अधिक लक्ष दिले पाहिजे."

कराराच्या शेतीमध्ये खरे तत्व व मूळ उद्दिष्ट कंपनी आणि शेतकरी या दोघांनी एकमेकांना आधार देऊन दोघांचीही उन्नती साधणे हेच आहे. जगण्याची पृष्ठभूमी म्हणजे आधार. वाटचालीला चैतन्याचा गाभा तेवत ठेवणे म्हणजे आधार. पांगळुगाडा आधारात नसतो. अंधारात मदतीचा हातही अपेक्षित नाही. दोघांनी एकमेकांना सहाय्य करणे हे आधारात अपेक्षित असते. म्हणजे शेतकऱ्याने उत्तम, दर्जेदार व गुणवत्तेचा माल पिकवून वेळेवर कंपनीला उपलब्ध करून दिला पाहिजे आणि कंपनीनेही शेतकऱ्याच्या मालाला रास्त किंमत वेळेवरच दिली पाहिजे, तर तो करार यशस्वी होतो. करार म्हणजे एक प्रकारचा विश्वास आहे, वचन आहे. ते लिखित आहे

की तोंडी आहे याला फारसा अर्थ नाही. 'प्राण जाये पण वचन न जाये', असे म्हणतात. दिलेल्या शब्दाला जागणे, पक्के राहणे आणि तेही दोन्ही बाजूच्या लोकांनी हा कराराचा गाभा आहे. जैन इरिगेशन कंपनीचे अध्यक्ष भवरलाल जैन यांनी घालून दिलेले हे सूत्र त्यांची पुढची पिढी डोळ्यात तेल घालून सांभाळते आहे म्हणून कांदातली करार शेती आता मसाल्याची पिके, मोशीला उभा राहात असलेला जैन स्वीट ऑरेंज प्रक्रिया प्रकल्प, केळी निर्यात व प्रक्रिया मॅंगो उन्नती प्रकल्प आणि अन्य प्रकल्प यातही राबविला जात आहे. याचा अर्थ साधा सरळ आहे तो म्हणजे ही करार शेती वाढत चालली आहे. भवरलाल भाऊंनी लावलेल्या विचारांच्या रोपाची वाटचाल वटवृक्षाच्या दिशेने होत आहे. जेव्हां निःसंकोचपणे शेतकरी आणि कंपनी दोघेही एकमेकांना आधार देतील तेव्हां या करार शेतीच्या मॉडेलचे वटवृक्षात रुपांतर झाल्याशिवाय राहणार नाही.

आज त्या दिशेने वाटचाल चालू आहे. आधाराला मन मोठे लागते. ज्याला आधार द्यायचा तोही मोठा असावा लागतो. मोठा म्हणजे उदार. बाजारात मालाचे दर करारापेक्षा कितीही वाढले तरी शेतकरी शब्दाला पक्का राहून कंपनीला माल देतो आणि कंपनीही जेवढा शक्य असेल तेवढा दर करारापेक्षाही वाढवून देते याला मनाची उदारता म्हणतात. दोघेही एकमेकांना समजून घेऊन आपले प्रेमाचे, विश्वासाचे नाते अधिक वृद्धिंगत करतात आणि क्षणिक स्वार्थाकडे दुर्लक्ष करून नाते चिरंतन ठेवण्याला प्राधान्य देतात याला आधार म्हणतात. पृथ्वीला आभाळाचा आधार असतो. काठांना दिशांचा आधार असतो. तो जाणिवांच्या मनःकोषात असतो. मनाची एक निःशंक विश्रांतीची जागा म्हणजे आधार. असा आधार मनाला उभारी देतो. धीट करतो. हेच काम जैन इरिगेशनच्या करार शेती मॉडेलने करून दाखविले आहे. म्हणून ती एक संस्कृती झाली आहे. कोणत्याही माणसाच्या आयुष्यात एक अप्रत्यक्ष आधार असतो. ती एक अशी ताकद असते, की त्यामुळे माणूस पक्के परिपक्व पाऊल धाडसाने पुढे पुढे टाकत जातो. आत्मविश्वासाच्या पाऊलखुणांचे ठसे मागाहून येणाऱ्यांसाठी सोनखुणा बनतात. त्याला ऐश्वर्य पुकारते. सर्व काही त्याला मिळते. या मिळण्याला समाजाचा फार मोठा आधार असतो. याचे भान मात्र ऐश्वर्य ज्यांच्या पदरात पडले त्यांनी कायम ठेवणे आवश्यक आहे.

प्रक्रियेसाठी लागणाऱ्या पांढऱ्या कांद्याची खरीप हंगामाकरीता जेव्ही-५ आणि रब्बी हंगामाकरीता जेव्ही-१२ ही जात जैन इरिगेशन कंपनीतर्फे विकसित करण्यात आली आहे. या जातीचे बियाणे कंपनी सवलतीच्या दरात शेतकऱ्यांना उपलब्ध करून देते. एवढेच नव्हे तर उत्तमरितीने पिक घेण्यासाठी सर्व प्रकारचे मार्गदर्शन करते, रेनपोर्ट सारखे ठिबक सिंचनाचे साहित्यही पुरवते आणि शेतकऱ्याकडून कांदा आल्यानंतर त्याला मालाचे पैसे देताना या साहित्याचा खर्च कापून घेते. म्हणजे अप्रत्यक्षरीत्या ४ ते ५ महिन्यांची उधारी कंपनी शेतकऱ्याला देते. दोघांची एकमेकांना झालेली चांगली ओळख याची ही फलश्रुती आहे. ओळख याचा भावार्थ, आंतरिक जाणिवेतून मिळालेला अनुभवाचा स्पंद. हा अनुभव दोघांनाही पुढे जायचे की जागीच थांबायचे याचा इशारा देत असतो. त्यातून योग्य तो बोध घेऊन अचूक दिशेने दोघांनीही पाऊले टाकणे अभिप्रेत असते. यासाठी ओळख वेचून वेचून करावी नि जिवंत ठेवावी. सर्जनच्या नव्या-नव्या वाटा ओळखीतूनच जन्मतात. ओळखीतून अभ्यास सुचतो. जगण्याला पसायदानाचा गंध मिळतो. संवादांमुळे ओळख जिव्याची सांगाती होते. अशी ओळख चिरंजीव असते. ओळख आणि व्यवहार चांगल्याशी ठेवावा असे आपले पूर्वजही आजपर्यंत आपल्याला सांगत आले आहेत. करार शेती मॉडेल मधून सज्जन आणि दुर्जन कोण, प्रामाणिक आणि

अप्रामाणिक कोण, स्वार्थी आणि निस्वार्थी कोण हे सहजपणे समजू शकते. या मॉडेलला कायद्याचा किती आधार आणि पाठिंबा मिळतो यापेक्षा जनतेच्या विश्वासाचा जनाधार किती मिळतो ते जास्त महत्वाचे आहे.

शेतकरी हा तर अनुकरणशील आहे. शेजारील शेतकरी जे पीक लावेल तेच पीक तो लावतो. त्यामुळे बऱ्याचदा एखाद्या मालाचे उत्पादन प्रचंड होऊन भाव कोसळतात हे टोमॅटो, कांदा, कोथिंबीर, झेंडूची फुले व अन्य शेतीमालाबाबत आपण अनेकदा अनुभवले आहे. करार शेतीमध्ये या अनुकरणाला महत्त्व आहे. कारण कोणताही उद्योजक जेव्हा शेतीमालावर प्रक्रिया करणारी कारखानदारी उभी करतो, त्यात धाडसाने कोट्यावधी रुपयांची गुंतवणूक करतो तेव्हा त्याला शेतकऱ्यांकडून किंवा पुरवठादारांकडून रास्त दराने कच्चा माल मिळण्याची हमी, खात्री हवी असते. ती देण्याचे काम 'करार शेती' करते. म्हणून शेतकऱ्यांच्या अनुकरणाला संगतीलाही खूप महत्त्व आहे. बाभळीच्या झाडाशेजारी केळीचे झाड वाढले तर बाभळीच्या काट्याने केळीची पाने संपूर्ण फाटून जातात. या उलट चंदनाच्या झाडाशेजारी कडूनिंबाचे झाड वाढले तर कडूनिंब्याच्या गाभ्याला चंदनाचा सुवास येतो. आपण ज्यांच्या सोबत राहतो त्यांच्या विचारांचा, राहणीचा, वागण्याचा अंमल हा आपल्यावर होत असतो. लहान लहान तुकडे असणाऱ्या शेतकऱ्यांना जागतिक बाजारपेठेतील विश्वासू खात्रीचे पुरवठादार हा नावलौकिक प्राप्त करण्याची नामी संधी या करार शेतीनेच उपलब्ध होते हे जैनच्या कांदा, आंबा, केळी, मोसंबी, पेरू, डाळिंब व मसाला प्रक्रिया प्रकल्पातून सिद्ध झाले आहे. या करार शेतीतून कंपनी आणि शेतकरी दोघांनी एकमेकांशी घट्ट मैत्री केली आहे. ही मैत्री आपण सारे मिळून पुढे नेऊ या!

पानांच्या हालचालीसाठी वारं हवं असतं.

मन जुळण्यासाठी नातं हवं असतं.

नात्यासाठी विश्वास हवा असतो.

त्या विश्वासाची पहिली पायरी म्हणजे मैत्री.

मैत्रीचं नातं कसं जगावेगळं असतं.

रक्ताचं नसलं तरी मोलाचं असतं...!

स्नेह एकदाच जुळतो

स्नेहाचा धागा फार नाजूक असतो

एकदा तुटला की परत जोडता येत नाही

आणि जोडला तरी गाठ राहते... कायमची !

फारच थोड्यांच्या नशिबी अखेरपर्यंत अखंड धागा राहतो.

बाकी सर्वांना गाठी मारूनच धागा टिकवावा लागतो.

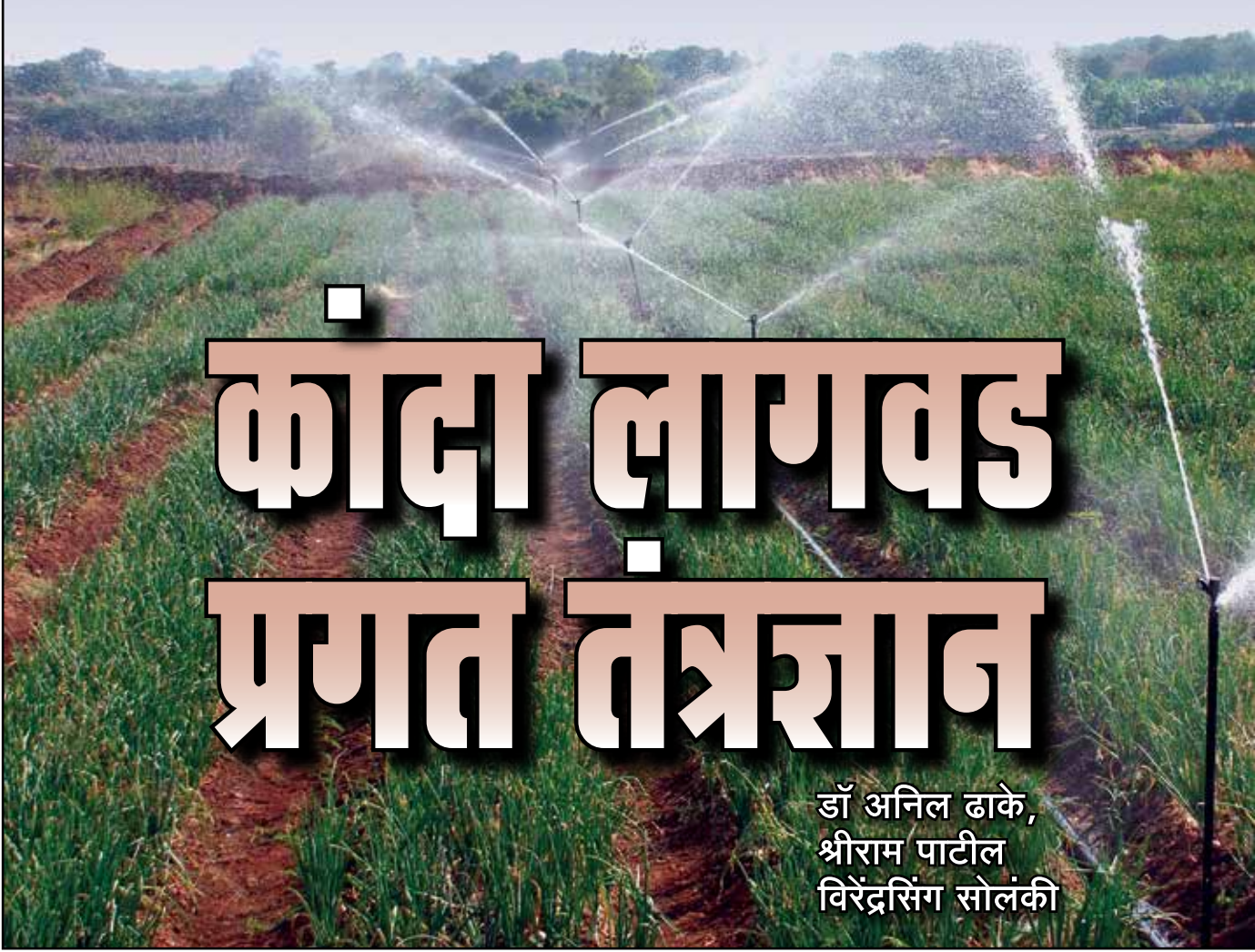
त्यालाच जीवन म्हणतात.

आपण कॅव्हा बनणार खात्रीचे पुरवठादार?

आपल्या देशाबरोबरच जगाची बाजारपेठदेखील खूप मोठी आहे. युरोप, अमेरिका, जपान, रशिया, ऑस्ट्रेलिया या व अन्य प्रगत आणि विकसनशील देशांमध्ये बराच काळ बर्फ आणि कडक थंडी असते. त्यामुळे शेतीमालाचे उत्पादन व तेही कमी खर्चात करणे त्यांना शक्य होत नाही. त्यांच्या प्रतिकूल परिस्थितीकडे आपल्या शेतकऱ्यांनी 'निर्यातीची मोठी संधी' या भावनेने पाहिले पाहिजे. आम्ही जे पिकवू ते तुम्ही घ्या, अशी भूमिका आपल्याला घेता येणार नाही. यापुढील काळात देशी किंवा परदेशी ग्राहकाला कोणत्या प्रतीचा, दर्जाचा, रंगाचा, रूपाचा, चवीचा, वासाचा आणि कोणता माल किती प्रमाणात व कशा पद्धतीने बांधणी करून हवा आहे, त्याचा विचार करून त्याप्रमाणे मालाचे उत्पादन व पुरवठा करावा लागेल. कदाचित ग्राहकाला माल प्रक्रिया करून हवा असेल तर तो त्या पद्धतीने बनवून द्यावा लागेल. हे सगळे काम एकट्या शेतकऱ्याला करणे शक्य नाही. यासाठी जैन इरिगेशनसारख्या कंपनी उभ्या आहेत, ज्या निर्यात आणि प्रक्रिया दोन्हीही करतात. आपण शेतकऱ्यांनी फक्त उत्कृष्ट, दर्जेदार व उत्तम गुणवत्तेचा कच्चा माल तयार करून कंपनीला पुरविला पाहिजे. त्या बदल्यात कंपनीकडून तुम्हाला निश्चित चांगला भाव मिळेल. भावाची शाश्वती यावी म्हणून जैन कंपनीने पांढरा कांदा, केळी, आंबा, डाळिंब, मोसंबी, संत्री, मसाल्याची पिके, टोमॅटो, पेरू, स्ट्रॉबेरी, जांभूळ यासारख्या पिकांची निश्चित हमी भाव देऊन करार पद्धतीने मालाची खरेदी करण्याची व्यवस्था उभी केली आहे. गेली १९ वर्षे सक्षमपणाने ती चालवित आहेत. तेंव्हा शेतकऱ्याने खात्रीचा व विश्वासू पुरवठादार होण्याच्या दृष्टीने आता तयारी सुरु केली पाहिजे. काळ कोणासाठी थांबत नाही याचे सर्वांनी भान ठेवावे.

कांदा लागवड प्रगत तंत्रज्ञान

डॉ अनिल ढाके,
श्रीराम पाटील
विरेंद्रसिंग सोलंकी

प्रस्तावना

भाजीपाला वर्गामध्ये कांदा पिकाचे महत्वाचे स्थान आहे. भारतीय आहार व्यवस्थेत कांद्याला पूर्वीपासूनच अनन्य साधारण महत्व आहे. भारतामध्ये कांदा पिकाची मोठ्या प्रमाणात लागवड होते. देशात प्रामुख्याने महाराष्ट्र, गुजरात, कर्नाटक, आंध्रप्रदेश, बिहार, मध्यप्रदेश, राजस्थान आणि उत्तर प्रदेशात कांदा लागवड केली जाते. देशात कांदा पिकाची उत्पादकता गुजरात राज्यामध्ये सर्वात जास्त आहे. कांद्याचे क्षेत्र आणि उत्पादन ह्या बाबतीत मात्र महाराष्ट्र अग्रेसर आहे.

भारतामध्ये कांदा पिकाची १२.३ लाख हेक्टर क्षेत्रात लागवड होत असून त्याची उत्पादकता १६.१ मे.टन/हेक्टर आहे. भारतात उत्पादित होणाऱ्या कांद्यामध्ये महाराष्ट्राचा वाटा ३० टक्के आहे देशामध्ये गुजरात राज्याची सरासरी उत्पादकता २५.४ मे.टन/हेक्टर आहे तर महाराष्ट्राची १२.५ मे.टन/हेक्टर आहे. एकूण राज्याची व देशाची उत्पादकता का खालावली आहे. कारण

अजूनही शेतकरी कांद्यासाठी पारंपारिक पद्धतीने पाणी देताना आढळतात. तसेच सुधारित जातीच्या बियाण्याचा अभाव, पीक वाढीचा महत्वाच्या काळात पाण्याचा तुटवडा बदलते हवामान, रोग व कीडींमुळे होणारे मोठे नुकसान व सुधारित लागवड व सुक्ष्मसिंचन तंत्रज्ञानाचा कमी वापर इत्यादी कारणांमुळे उत्पादकता खालावली आहे. देशामध्ये महाराष्ट्र हे प्रगत कृषी तंत्रज्ञान अवलंबण्यामध्ये नेहमी अग्रेसर राहिले आहे. लागवड तंत्रज्ञान, कांदा बियाणे पेरणी यंत्राचा वापर, ठिबक व तुषार सिंचनाचा वापर, रासायनिक खतांचा वापर अधिक कार्यक्षम होण्यासाठी फर्टिगेशन तंत्र, सुक्ष्म अन्नद्रव्यांचा वापर, काढणीपश्चात सुधारित तंत्रज्ञान ह्याचा मोठ्या प्रमाणात अवलंब करणे गरजेचे आहे. याच जाणिवेतून जैन इरिगेशन मध्ये आपल्या संशोधनामार्फत कांदा लागवडीचे नवनवीन तंत्रज्ञान विकसीतन करणे अविरत सुरु आहे.

सध्या कांदा लागवड हि रोपवाटीका तयार करुन पुनर्लागवड पध्दतीने केली जाते. तसेच जैन इरिगेशन संशोधीत कांदा बियाणे

पेरणी यंत्राचा वापर करून सुध्दा करता येते. कांद्याचे अधिक उत्पादनासाठी दर्जेदार रोपवाटीका असणे आवश्यक आहे.

१) रोपवाटीका तयार करण्याची पारंपारीक पध्दत

पारंपारीक पध्दतीने रोपवाटीका तयार करताना सपाट वाफे करून बी फेकून पेरणी केली जाते. अशा प्रकारे बी पेरल्याने योग्य खोलीवर पडत नाही. अतिउष्णतेचा, धुक्याचा उगवण क्षमतेवर परिणाम होतो. या पध्दतीत पाणी पाट पध्दतीने दिले जाते त्यामुळे पाण्याबरोबर बी वाहत जाऊन वाफ्याच्या कडेला जमा होते. रोपांची वाढ एकसारखी होत नाही. व गर्दी झाल्यामुळे रोपे कमकुवत होतात परिणामी ती रोगाला जास्त प्रमाणात बळी पडतात.

२) रोपवाटीका करण्याची सुधारीत पध्दत

रोपवाटीका ही गादीवाफ्यावरच तयार केलेली फायदेशीर ठरते. रोपवाटीकेसाठी १० सें.मी. रुंदीचे व २०-२५ सें.मी.

उंचीचे व सिंचनाच्या सोयीनुसार लांबीचे भुसभुशीत गादी वाफे तयार करून द्यावेत. वाफे बनविण्यापुर्वी वाफ्यामध्ये शेणखत, मिश्रखत व ट्रयकोडर्मा व्हीरीडी ही जैविक बुरशी मिसळून टाकावी. वाफे समपातळीवर असावेत. वाफ्यावर रुंदीशी समांतर १० सें.मी. अंतरावर खुरपीने किंवा दाताळ्याने २ सें.मी. खोलीच्या रेघा पाडाय्यात व त्यात बियाणे पातळ पेटावे. एक एकर क्षेत्रामध्ये साधारणतः २० ते २५ किलो बियाणे रोपवाटीकेसाठी वापरावे. बियाणे पेरण्यापुर्वी २ ग्रॅम थायरम किंवा कार्बेन्डॅझीम हे प्रति किलो बियाण्याला चोळावे. बियाणे पेरल्यानंतर मातीने व्यवस्थित झाकावे. त्यावर ठिबक सिंचनाच्या दोन लॅटरल किंवा रेनपोर्ट स्प्रींकलर चा वापर सिंचनासाठी करावा. बियाणे रोपवाटीकेत पेरल्या पासून उगवण होईपर्यंत रोज हलके पाणी द्यावे. ओळीने बियाणे पेरल्यामुळे रोपांची वाढ एकसारखी होते. रोपांच्या दोन्ही बाजूने हवा खेळती राहते. रोगांचा प्रादुर्भाव कमी होतो. खुरपणी, निंदणी, खते देणे ही कामे सुलभ होतात.

पुनर्लागवड करण्यापुर्वी पाणी कमी करावे. दोन पाण्याच्या पाळ्यांमधील अंतर वाढवावे, त्यामुळे रोपे काटक बनतात. मात्र रोप उपटण्यापुर्वी २४ तास अगोदर पाणी द्यावे. त्यामुळे रोप काढणे सोपे होते. रोपांच्या मुळ्या तुटत नाही.

रोपवाटीकेसाठी रेनपोर्ट माइक्रो स्प्रींकलर

रेनपोर्ट माइक्रो स्प्रींकलर संचाची मांडणी ३ बाय ३ मिटर व क्षमतेनुसार व शिफारशीनुसार करावी. मांडणी झिगझॅग पद्धतीने करावी. रेनपोर्ट माइक्रो स्प्रींकलर द्वारे सिंचन करण्यासाठी ११० ते १८० लि./तास क्षमतेचे माइक्रो स्प्रींकलर वापरावे. माइक्रो स्प्रींकलरची उंची जमिनीपासून २.५ ते ३ फुट ठेवावी.

३) कांताई कांदा पेरणी यंत्र

कांदा वाटिका रोप तयार करण्यापासून ते कांदा काढणीपर्यंत उत्पादकाला अनेक वेळकाढू खर्चिक समस्यांना सामोरे जावे लागते. यात सर्वात मोठा वाटा कांदा लागवड मजुरीच्या खर्चाचा आहे. ठिकठिकाणी कांदा लागवडीच्या काळात मजुरांची विशेषतः महिला मजुरांची टंचाई निर्माण होते. मजुरीचे दर ही या काळात गगनाला

भिडतात या अडचणीवर मात करण्यासाठी जैन इरिगेशनचे संस्थापक अध्यक्ष पद्मश्री डॉ.भवरलालजी जैन यांच्या संकल्पनेतून भारतात पहिल्यांदा शेतकऱ्यांसाठी कांताई कांदा बियाणे पेरणी यंत्र विकसित झाले. कांदा बियाणे पेरणी यंत्राचे तंत्रज्ञान कंपनीकडे १९९४ पासूनच होते. परंतु हे तंत्रज्ञान परदेशातील मोठ्या शेतकऱ्यांच्या सोयीचे होते. आपल्या कडील अल्पभूधारक शेतकऱ्यांना उपयोगी पडेल अशा पद्धतीचे तंत्रज्ञान वापरून बैलजोडी संचलित पेरणी यंत्र विकसित केले आहे.

- १) पेरणी करण्यासाठी जमिन तण विरहित व रोटोवेटरने भुसभुशीत करून घ्यावी.
- २) रिजरच्या सहाय्याने ३६-३८ इंच रुंदीचे व ९ इंच उंचीचे गादीवाफे तयार करावे.
- ३) एकाच वेळी ९ ओळीत बियाणे पेरले जाते. दोन ओळीत ४.५ इंच अंतर ठेवले जाते.
- ४) पेरणीसाठी दोन रोपांतील योग्य अंतर ठेवण्यासाठी पॅलेटिंग केलेले सरासरी ४.५ किलो बियाणे लागते.
- ५) साधे काळे बियाणे पेरतांना ३ किलो बियाण्यात १.५ किलो भाजलेली बाजरी मिसळून पेरायी. त्यामुळे दोन रोपांत योग्य अंतर राखले जाईल.
- ६) बैलजोडीच्या उंचीनुसार पेरणी यंत्राची लेव्हल अॅडजेस्ट करण्याची सोय आहे.
- ७) पेरणीयंत्राच्या पेटिमधील बियाण्याची पातळी तपासून पहावी व पेरणी चालू-बंद करण्यासाठी चाकाचा वापर करावा.
- ८) गादीवाफा सपाट करून योग्य खोलीवर बियाणे पडण्याची यंत्रामध्ये रचना आहे.

- ९) गादीवाफ्यावर खाचांमध्ये बियाणे उघडे दिसत असल्यास बोरकाटी फिरवून घ्यावी. त्यामुळे बियाणे मातीने झाकले जाईल.
- १०) खरीप हंगामात पेरणीपासून ४ महिन्यात तर रब्बी हंगामात ५ महिन्यात पिक काढणीस तयार होते. कांद्याच्या कालावधीत एक महिन्याची बचत होते.
- ११) रोपवाटिकेचा व लागवडीचा खर्च लागत नाही. कांद्याच्या उत्पादन खर्चात मोठी बचत होते.
- १२) एकाच दिवशी १० एकर पर्यंत पेरणी शक्य
- १३) कोरड्या शेतात गादीवाफ्यावर पेरणी झाल्यानंतर इनलाईन किंवा क्यूरेन स्प्रींकलर पद्धतीचा वापर करून पाणी द्यावे.
- १४) उगवण होईपर्यंत वाफ्यावर वाफसा अवस्थेत ओलावा कायम ठेवावा. नंतर गरजेनुसार पाणी द्यावे.

कांदा पिकासाठी तणनाशकाची फवारणी

- १) पहिली फवारणी - गोल ४ मि.ली. (ऑक्सीफ्लोरफेन) + व्हीप सुपर ६ मि.ली. (फेनोक्साप्रॉप-पी-इथाईल) पेरणी केलेले बियाणे उगवण झाल्यानंतर (हुक स्टेज नंतर) खरीप हंगामात हुकस्टेजची अवस्था पाणी दिल्यापासून सरासरी ८ ते ९ दिवसात येते तर रब्बी हंगामात हुकस्टेजची अवस्था पाणी दिल्यापासून सरासरी १२ ते १४ दिवसात येते.
- २) दुसरी फवारणी - गोल ८ मि.ली. + व्हीप सुपर १२ मि.ली. (पाणी दिल्यापासून २५ ते ३० दिवसांनी)
- ३) तिसरी फवारणी - गोल १२ मि.ली. + व्हीप सुपर २० मि.ली. (पाणी दिल्यापासून ४५ ते ५० दिवसांनी) रोप तयार करून कांदा लागवड केलेल्या पिकासाठी

तणनाशक फवारण्यापूर्वी कांदा पिकाला पाणी द्यावे. वाफसा झाल्यानंतर तणनाशकाची फवारणी करावी. तणनाशकाची फवारणी झाल्यानंतर पिकाला सोसवेल इतका पाण्याचा ताण द्यावा. तणनाशकाचा वापर योग्य प्रमाणात व पिकाच्या योग्य अवस्थेतच करावा. तणनाशक फवारणीसाठी विशिष्ट नोजल व नॅपसॅक पंपाचा वापर करावा.

कांदा रोपवाटीका प्रगत पध्दत

जैन इरिगेशनने संशोधित केलेल्या गादी वाफा पध्दतीमध्ये थोडा बदल करून रोपवाटीका तयार करणेसाठी ही पध्दत वापरली जाते. यामध्ये मातीविरहीत गादीवाफा वनविण्यात येतो. त्यासाठी आधी बनविलेल्या वाफावर प्लॅस्टीक किंवा शेडनेटचे आच्छादन टाकून त्यावर माती विरहीत माध्यम वापरावे. या माध्यमात पिट मिक्सचा वापर करतात. पिट मिक्सचा वापर करून वाफ्यावरील आच्छादनावर ४-५ सें.मी. चा थर तयार करावा. त्यामध्ये ५ सें.मी.अंतरावर आडव्या ओळी मारून बियाणे टाकावे व झाकून घ्यावे. पाणी देण्यासाठी शक्यतोवर तुषार सिंचन प्रणालीचा वापर करावा.

या पध्दतीमध्ये पाण्याचा वापर कमी प्रमाणात होतो. व मातीचा संबंध न येण्यामुळे मुळकुज तसेच बाकी रोगाचे प्रमाण कमी होते. व चांगल्या प्रतीची काटक रोपे तयार करता येतात. या पध्दतीमध्ये जवळपास ३०-४०% बियाण्याची बचत होते.

प्लग लागवड पध्दत

या पध्दतीमध्ये एका प्लग मध्ये २-३ रोपे एकत्र असतात व लागवडीचे अंतरात थोडा बदल आहे. साधारणतः आपण पुनर्लागवडीसाठी १५×१० सें.मी. अंतर वापरतो परंतु या पध्दतीत २-३ रोपे एकत्र असल्याने लागवडीचे अंतर १५×२० किंवा १५×३० सेमी इतके ठेवता येते.

फायदे : पुनर्लागवडीसाठी रोपे उपटण्याची गरज नाही त्यामुळे रोपाला शाँक लागत नाही व झाडांची संख्या १००% राखण्यास मदत होते. तसेच मुळे न तुटल्यामुळे रोपांची वाढ खुंटत नाही व रोपवाटीकेतील वाढ पुनर्लागवडीनंतर ही सुरु राहते. परिणामी कांदा लवकर काढणीला येतो.

दोन ओळीतील अंतर जास्त असल्यामुळे आंतरमशागतीसाठी सुलभता येते. तसेच हवा खेळती राहिल्यामुळे रोगाचा,

किडींचा प्रादुर्भाव कमी होतो. दोन-तीन रोपे एकाच ठिकाणी असल्यामुळे कांद्याची वाढ नियंत्रित रहाते.

जमीन व हवामान

कांद्याची मुळे १५ ते २५ सें.मी. खोल जमिनीत जात असल्यामुळे नांगरणी करून रोटोवेटरने जमिन भुसभुशीत करून घ्यावी. एकरी १० ते १२ मे.टन चांगले कुजलेले शेणखत जमिनीत चांगले मिसळावे. कांदा कंदमुळ वर्गातील जमिनीत वाढणारे पीक असल्यामुळे त्यासाठी भुसभुशीत उत्तम निचऱ्याची व भरपूर सेंद्रीय पदार्थ असलेली जमीन योग्य असते. हलक्या मुरमाड जमिनीत सेंद्रीय खताचा पुरवठा चांगला असेल तर उत्पादन चांगले येते. भारी जमिनीत खरीप हंगामातील कांदा लागवड करू नये. रब्बी हंगामात भारी निचरा चांगला होत असल्यास चांगले उत्पादन मिळते. क्षारयुक्त चोपण जमिनीत कांद्याची लागवड करू नये. जमिनीचा सामु ६.५ ते ७.५ असावा. पाण्याचा निचरा न होणाऱ्या जमिनीत कांदा लावल्यास रोगास लवकर बळी पडतो.

कांदा हे मुख्यतः थंड (हिवाळी) हंगामातील पीक आहे. कांद्याच्या उत्तम वाढीसाठी रात्रीचे तापमान १५ ते २० डीग्री सें. व दिवसाचे २५ ते ३५ डीग्री सें. तापमान. ११ ते १२ तास सूर्यप्रकाश व ७० ते ७५ टक्के आर्द्रता आवश्यक असते. अशा प्रकारचे हवामान साधारणतः रब्बी हंगामात मिळते. त्यामुळेच रब्बी हंगामातील उत्पादन व प्रत चांगली असते.

लागवडीचा हंगाम - खरीप

साधारणतः या हंगामासाठी कांद्याच्या रोपवाटीकेत मे जून महिन्यात बियाणे टाकतात व रोपांची पुनर्लागवड जुलै ऑगस्ट महिन्यात केली जाते. कांदा काढणीत ऑक्टोबर-नोव्हेंबर महिन्यात तयार होतो. खरीप हंगामासाठी शिफारस केलेल्या जातीचेच बियाणे वापरावे. रब्बी हंगामातील जाती खरीप हंगामात लावल्यास उत्पादनात मोठ्या प्रमाणात घट येते. खरीप हंगामात सतत पडणारा पाऊस, दमटपणा, पाण्याचा निचरा न होणे, कमी सूर्यप्रकाश यामुळे काळा करपा, मुळकुज, जांभळा करपा या रोगांचा प्रादुर्भाव मोठ्या

प्रमाणात होतो. या सर्व बाबींचा परिणाम उत्पादनावर होतो. खरिप हंगामात कांदा सुकवणे शक्य होत नाही. त्यामुळे या कांद्याची साठवण करता येत नाही. काढणी नंतर तो लगेच विकवा लागतो. ऑक्टोबर नोव्हेंबर या कांदा काढणीच्या कालावधीत रब्बी हंगामातील साठवणुक केलेला कांदा संपत आलेला असल्यामुळे बाजारभाव चांगला मिळतो. ज्या भागात पाऊस कमी, हलकी जमीन व प्रसंगी पाणी देण्याची सोय असेल तर खरीप हंगामात कांदा लागवडीचा विचार करावा.

रब्बी हंगाम

या हंगामासाठी कांद्याच्या रोपवाटीकेत ऑगस्ट-सप्टेंबर महिन्यात बियाणे टाकतात व रोपांची पुनर्लागवड ऑक्टोबर-नोव्हेंबर महिन्यात केली जाते. कांदा काढणीस फेब्रुवारी अखेर ते मार्च महिन्यात येतो. कांदा वाढीच्या कालावधीत डिसेंबर महिन्यात वातावरण थंड असल्यामुळे कांदा चांगला

पोसला जातो. काढणीच्या कालावधीत तापमानात वाढ होते. त्याच्या माना पडतात. काढणी नंतर सुकवणी चांगली होते. कांदे वजनाने चांगले भरतात त्यामुळे उत्पादन चांगले येते.

उन्हाळी हंगाम

या हंगामासाठी कांद्याची रोपवाटीकेत ऑक्टोबर-नोव्हेंबर महिन्यात बियाणे टाकतात व रोपांची पुनर्लागवड डिसेंबर व जानेवारीच्या सुरुवातीला करतात. या हंगामातील लागवड जस-जशी उशीरा होत जाते तस-तशी उत्पादनात घट येते. कांदे आकाराने लहान राहतात, कांदा काढणीस एप्रिल-मे महिन्यात तयार होतो. कांद्याची काढणी व सुकवणी व्यवस्थित केल्यास कांदा साठवणित अधिक काळ टिकतो. कांदा काढणीस तयार झाला आणि वाळवाचा पाऊस आल्यास कांद्याची सुकवणी व्यवस्थित होत नाही. त्याचा कांदा साठवणुक क्षमतेवर व गुणवत्तेवर परिणाम होतो.

जैन इरिगेशन कंपनी कांद्याची रोपे तयार करूनच आता शेतकऱ्यांना उपलब्ध करून देते

सुधारीत जाती

- अ) खरिप हंगाम (पोळ कांदा):
जेव्ही-५, एन-५३, बसवंत-७८०,
ग्रीफाऊंड डार्क रेड, अर्का कल्याण,
फुले समर्थ
- ब) रब्बी हंगामातील जाती (रांगडा
किंवा हळवा): फुले समर्थ, बसवंत-
७८०, जेव्ही-१२, एन-५३, अर्का
कल्याण
- क) उन्हाळी (गरवा) जाती: पुसा
रेड, अर्काप्रगती, अर्का निकेतन,
ग्रीफाऊंड लाईट रेड.

कांद्याची रोपवाटीका

कांद्याचे अधिक उत्पादन मिळवण्यासाठी दर्जेदार रोपवाटीका असणे आवश्यक असते. रोपवाटीका ही गादीवाफ्यावरच तयार केलेली फायदेशीर ठरते. रोपवाटीकेसाठी १० सें.मी. रुंदीचे व २०-२५ सें.मी. उंचीचे व सिंचनाच्या सोयीनुसार लांबीचे भुसभुशीत गादी वाफे तयार करून द्यावेत. वाफे बनविण्यापूर्वी वाफ्यामध्ये शेणखत, मिश्रखत व ट्रायकोडर्मा व्हीरीडी ही जैविक बुरशी मिसळून टाकावी. वाफे समपातळीवर असावेत. वाफ्यावर रुंदीशी समांतर १० सें.मी. अंतरावर खुरपीने किंवा दाताळ्याने २ सें.मी. खोलीच्या रेघा पाडाव्यात व त्यात बियाणे पातळ पेशावे. एक एकर

क्षेत्रामध्ये साधारणतः २० ते २५ किलो बियाणे रोपवाटीकेसाठी वापरावे. बियाणे पेरण्यापूर्वी २ ग्रॅम थायरम किंवा कार्बेन्डॅझीम हे प्रति किलो बियाण्याला चोळावे. बियाणे पेरल्यानंतर मातीने व्यवस्थित झाकावे. त्यावर ठिबक सिंचनाच्या दोन लॅटरल किंवा रेनपोर्ट स्प्रींकलरचा वापर सिंचनासाठी करावा. बियाणे रोपवाटीकेत पेरल्यापासून उगवण होईपर्यंत रोज हलके पाणी द्यावे. ओळीने बियाणे पेरल्यामुळे रोपांची वाढ एकसारखी होते. रोपांच्या दोन्ही बाजूने हवा खेळती राहते. रोगांचा प्रादुर्भाव कमी होतो. खुरपणी, निंदणी, खते देणे ही कामे सुलभ होतात.

पुनर्लांगवड करण्यापूर्वी पाणी कमी करावे. दोन पाण्याच्या पाळ्यांमधील अंतर वाढवावे, त्यामुळे रोपे काटक बनतात. मात्र रोप उपटण्यापूर्वी २४ तास अगोदर पाणी द्यावे. त्यामुळे रोप काढणे सोपे होते.

रोपांच्या मुळ्या तुटत नाही.

रोपवाटिकेसाठी रेनपोर्ट माइक्रो स्प्रींकलर

रेनपोर्ट माइक्रो स्प्रींकलर संचाची मांडणी ३ बाय ३ मिटर व क्षमतेनुसार व शिफारशीनुसार करावी. मांडणी झिगझॅग पद्धतीने करावी. रेनपोर्ट माइक्रो स्प्रींकलर द्वारे

सिंचन करण्यासाठी ११० ते १८० लि./तास क्षमतेचे माइक्रो स्पिंकलर वापरावे. माइक्रो स्पिंकलरची उंची जमिनीपासून २.५ ते ३ फुट ठेवावी.

रोपांची पुनर्लागवड

खरिप कांद्याची रोपे ६ ते ७ आठवड्यात तर रब्बी कांद्याची रोपे ७-८ आठवड्यात तयार होतात. कोवळी रोपे लावल्यास त्यांची मर जास्त होते व कांदा काढणीस अधिक वेळ होतो. जास्त वयाची रोपे लावल्यास जाड मानेचे व डॅंगळे कांद्याचे प्रमाण वाढते. त्यामुळे योग्य वयाची रोपे लावणे गरजेचे आहे. रोपे लावताना रोपांची प्रतवारी करूनच लागवड करावी. त्यामुळे एकसारखी वाढ होईल. एकसमान आकाराचे कांदे मिळतात. कांदा लागवडीसाठी ट्रॅक्टरच्या रिजरने ९० सें.मी. रुंदीचे व २०-२५ सें.मी. उंचीचे व सिंचनाच्या सोईनुसार लांबीचे भुसभुशीत गादीवाफे बनवावेत

कांदा लागवडीपूर्वी घाव्याचा खताचा पहिला डोस देऊन वाफे सपाट करून घ्यावेत. लागवडीपूर्वी ठिबक सिंचन किंवा 'क्युरेन स्पिंकलरचा वापर करून पाणी द्यावे. वाफसा आल्यानंतर १ दिवसांनी रोपांची पुनर्लागवड करावी व लागवडीनंतर पुरेसे पाणी द्यावे. पुनर्लागवडीसाठी रोप उपटल्यानंतर पानांचा एक तृतीयांश भाग कापून मुळे पाण्यात धुवून घ्यावीत. तयार केलेल्या रोपाला कार्बोन्डेझीम, १ ग्रॅम बुरशीनाशक व डेल्टामेथीन २.५ ईसी ह्या कीटकनाशकाच्या द्रावणात बुडवून लागवड करावी. लागवड करताना दोन रोपामध्ये १० सें.मी. व ओळीमध्ये १५ सें.मी. अंतर ठेवून लागवड करावी. लागवडीचे अंतर योग्य राखण्यासाठी १५ सें.मी. अंतरावर दाते असलेल्या दाताळ्याने वाफ्यावर रेषा ओढून घ्याव्यात. कांद्याची पारंपारीक लागवड सपाट वाफा आणि सरीवरंबा पद्धतीने करत असल्याने मोकाट सिंचन पद्धतीचा शेतकरी वापर करतात. या पद्धतीमध्ये कांदा पिकाची वाढ एकसारखी होत नाही. त्यामुळे एक सारख्या आकाराचे कांदे मिळत नाही. वरंब्याकडील कांदे आकाराने मोठे होतात व सरी मधील किंवा सपाट वाफ्यामधील कांदा आकाराने लहान मिळतो. कांदा एकसारखा

पोसण्यासाठी कमी पाण्यात जास्त उत्पादन घेण्यासाठी इनलाईन किंवा 'क्युरेन स्पिंकलरचा वापर करणे गरजेचे आहे.

कांद्यासाठी ठिबक, तुषार व इनलाईनचा वापर

जैन इनलाईन ठिबक सिंचनाचा वापर करताना ९० सें.मी. रुंदीच्या वाफ्यावर इनलाईनच्या दोन नळ्या टाकाव्यात. झीपरचा प्रवाह ४ लिटर /तास असलेला १२ किंवा १६ एम.एम. इनलाईनची निवड करावी. दोन झीपर मधील अंतर ४० ते ५० सें.मी. असावे. नळ्या व्यवस्थित सरळ रेषेत ओढून टोकाकडे खुंटीला बांधाव्यात. इनलाईन ठिबक पद्धतीत जैन टर्बो एक्सेल, जैन टर्बो क्युरा, जैन टर्बोलाईन सुपर, जैन टर्बो स्लिम ही उत्पादने उपलब्ध आहेत. दोन नळ्यांचा वापर केल्याने कमी वेळेत एकसारखे सिंचन मिळते.

- १) ठिबक सिंचन पद्धतीत पाण्याची ४५ ते ५० टक्के बचत होते तर उत्पादन ३०-४० टक्क्याने वाढते.
- २) ठिबक सिंचन पद्धतीने पिकाला एकसारखे पाणी दिले जाते.
- ३) जमिनीत वाफसा स्थिती कायम राहिल्याने कांद्याची वाढ

जोमदार होते व जोडकांद्याचे प्रमाण घटते.

४) कांद्याचा आकार एकसारखा राहून गुणवत्तापूर्ण उत्पादन मिळते.

५) ठिबक सिंचन पद्धतीने पाण्यात विरघळणारी खते (विद्राव्य) दिल्याने रासायनिक खतांच्या वापरामध्ये २५-३० टक्के बचत होते.

६) किड, रोग व तणांचा प्रादुर्भाव कमी होतो.

७) विजेची उपलब्धता कमी (लोडशेडींग) असणार्या काळात कमी वेळेत, कमी पाण्यात अधिक क्षेत्र सिंचन करणे शक्य होते.

अॅक्युरेन स्पिंकलर

अॅक्युरेन स्पिंकलरची मांडणी १० बाय १० मिटर अंतरावर करतात. दोन लॅटरल व दोन नोजलमध्ये १० मिटर अंतर ठेवतात. यापद्धतीत २५ व ३२ एम.एम. लॅटरलचा वापर करतात. शेतामधील स्पिंकलर पूर्ण वर्तुळाकार फिरतात तर बांधावरील स्पिंकलर सोयीनुसार अर्धवर्तुळाकार फिरू शकतात. स्पिंकलरची उंची एक मिटर पर्यंत ठेवलेली असते. स्पिंकलर चालविण्यासाठी कमीत कमी दोन

किलो ग्रॅम/सें.मी. २ इतका दाब असावा. या पद्धतीमध्ये ५०२२ एस.डी.यू. व ५०२२ एस.डी.यु.पी.सी. या स्पिंकलरचा वापर करावा. सिंचन करण्यासाठी ४८० ते ५१० लि/तास क्षमतेचे स्पिंकलर्स वापरावे. एका स्पिंकलरमधून १० मिटर त्रिज्येपर्यंत एकसारखे सिंचन केले जाते.

- १) क्यूरन स्पिंकलरमुळे उत्पादनात ३० ते ४० टक्के वाढ होते.
- २) ४५-५० टक्क्यांपर्यंत पाण्याची बचत होते. पाटाने पाणी देताना रब्बी हंगामात ८० हेक्टर सें.मी. पाणी लागते तर अॅक्यूरन स्पिंकलरद्वारे ५०-५५ हेक्टर सें.मी. पाणी लागते.
- ३) कांद्याच्या मुळाच्या कक्षेत कायम वाफसा स्थिती ठेवता येणे शक्य होते. त्यामुळे मुळांना पाण्याचा ताण बसत नाही. पाणी व रासायनिक खतांचा कार्यक्षम वापर वाढतो. परिणामतः उत्पादनात वाढ तर होतेच शिवाय विक्रीयोग्य कांद्याचे प्रमाण तुलनेत सर्वाधिक निघते. कांदा काढणीस १०-१५ दिवस लवकर येतो.
- ४) वीज टंचाईच्या काळात कमी पाण्यात कमी वेळेत अधिक क्षेत्राचे सिंचन करणे शक्य होते. वीज वापरामध्ये बचत होवून मजुरी खर्च वाचतो. वीज टंचाईच्या काळात क्यूरन स्पिंकलरने रात्री देखील सिंचन करणे सुलभ होते.
- ५) क्यूरन स्पिंकलर पद्धतीमुळे कांद्याच्या क्षेत्रात पाणी नेण्यासाठी दांड-पाटचारी करण्याची गरज पडत नाही. त्यामुळे रोपांची

संख्या वाढते, पर्यायाने उत्पादनात वाढ होते.

- ६) सिंचनाचे तुषार हलके असल्यामुळे जमीन भुसभुशीत राहते. यामुळे कांद्याच्या वाढीस वाव मिळतो. कांदे मोठे एकसारख्या आकाराचे मिळतात. जोड, डॅंगळा व चिंगळी कांद्याचे प्रमाण अत्यल्प राहते. तण काढणे सोपे होते व खर्चात बचत होते.
- ७) लागवड केल्यानंतर संच सुरु केल्यास कमी पाण्यात रोप चांगले रुजते. नांगे पडत नाही.
- ८) हिवाळ्यात कांद्याच्या पातीवर पडणारे दव / धुके धुतले जाते पातीवर येणाऱ्या करपा रोगाचा प्रादुर्भाव कमी होतो व पातीच्या बेचक्यात लपलेली फुल किडी तग धरू शकत नाही.
- ९) क्यूरन स्पिंकलरची हलवाहलव करण्याची आवश्यकता नसते. त्यामुळे पिक तुडवले जात नाही आणि मजुरी खर्चात बचत होते.
- १०) क्यूरन स्पिंकलर संचाची जोडणी अतिशय सुलभ, सहज व साधी असल्यामुळे, कमी वेळेत व कमी खर्चात मांडणी करता येते.
- ११) प्रत्येक लॅटरलला व्हॉल्व असल्यामुळे पाण्याची पातळी खाली जाणे, विजेचे व्होल्टेज कमी असणे, या कारणांमुळे पाण्याचा प्रवाह कमी-अधिक झाल्यास, व्हॉल्वद्वारे स्पिंकलरचा प्रवाह योग्य राखण्यास मदत होते.
- १२) क्यूरन स्पिंकलर सुद्धा इनलाईन ठिबक संचा प्रमाणेच शासकीय अनुदानास पात्र आहे. पाण्याच्या कार्यक्षम वापरासाठी ठिबक

किंवा तुषार सिंचन अतिशय महत्वाचे आहे. इनलाईन ठिबकचा कांदा काढल्यानंतर केळी, कापूस, ऊस व इतर भाजीपाला पिकांसाठी तर क्युरेन स्प्रिंकलरचा वापर भाजीपाला पिके, भुईमूग, आले, लसूण, बटाटा, गाजर, उडीद, मूग, सोयाबीन, घासगवत इतर पिकांसाठी करता येतो.

पाण्याचे नियोजन

कांदाला पाणी देण्यासाठी ठिबक सिंचन संच किती वेळ चालवावे असा प्रश्न शेतकऱ्यांना नेहमी पडतो. या पद्धतीमध्ये पाण्याचे जेवढे बाष्पीभवन होते तेवढे पाणी झाडाला उपलब्ध करून देणे हे मूळ तंत्र आहे. बाष्पीभवनाचा वेग पावसाळ्यात सर्वात कमी, हिवाळ्यात मध्यम तर उन्हाळ्यात सर्वात जास्त असतो.

पिकाची वाढीची अवस्था, जमिनीचा प्रकार, लागवडीचा अंतर, दररोजच्या बाष्पीभवनाचा दर यासर्वांचे गुणोत्तर काढून पाण्याची दररोजची गरज काढावी. तेवढे पाणी द्यावे लागेल. ठिबक सिंचन पद्धतीत कांदा पिकासाठी पाण्याची गरज

महिना	पाण्याची मात्रा (लाख / एकर)	
	पाटपाणी	ठिबक सिंचन
जून (लागवड)	१.७९-२.१९	१.४९-१.८३
जुलै	३.२३-३.९५	२.१५-२.६३
ऑगस्ट	९.०८-११.१०	६.०६-७.४०
सप्टेंबर	३.३९-७.८१	४.२६-५.२०
ऑक्टोबर	३.४०-४.१६	२.२७-२.७७
एकूण खरीप	२३.९०-२९.२१	१६.२३-१९.८३
ऑक्टोबर (लागवड)	१.५२-१.८६	१.३१-१.६१
नोव्हेंबर	२.८०-३.४२	१.८६-२.२८
डिसेंबर	८.२८-१०.१२	५.५२-६.७४
जानेवारी	५.९०-७.२१	३.९४-४.८२
फेब्रुवारी	३.८५-४.७१	२.५७-३.१४
एकूण रब्बी	२५.९५-३१.७१	१५.२०-१८.५८
जानेवारी (लागवड)	१.४९-१.८२	१.२९-१.५७
फेब्रुवारी	३.५७-३.७७	२.२१-२.७०
मार्च	१२.२०-१४.९१	८.१३-९.९३
एप्रिल	९.३९-११.४७	६.२६-७.३५
मे	५.४५-६.६७	३.६४-४.४४
एकूण उन्हाळी	३१.८२-३८.९०	२१.५१-२६.२९

क्युरेन स्प्रिंकलर पद्धतीने पाण्याची गरज

५०२२ एसडीयु क्युरेन दाब २ कि.ग्रॅ./सें.मी. २ अंतर १० बाय १० मी प्रवाह ४८० ली./तास

महिना	पाण्याची मात्रा मिमि. / तास	वेळ तास	वेळ
डिसेंबर	०५	०.१०	६
जानेवारी	१.२५	०.२६	१६
फेब्रुवारी	२.५	०.५२	३१
मार्च	५.७	१.१९	७१
एप्रिल	६.१	१.२७	७६

खत व्यवस्थापन

कांदा पिकासाठी खताच्या मात्रा किती द्यावयाच्या हे जमिनीच्या माती-पाणी परिक्षण, लागवडीचा हंगाम, वापरली जाणारी आणि खत देण्याच्या पद्धती यावर अवलंबून असते. मातीपाणी परिक्षणानुसार १५० कि.ग्रॅ.म नत्र, ५० कि.ग्रॅ.म स्फुरद, ८० कि.ग्रॅ.म पालाश व ५० कि.ग्रॅ. गंधकयुक्त खते द्यावीत. रासायनिक खतांपैकी एक तृतीयांश भाग नत्र, संपूर्ण स्फुरद, अर्धे पालाश लागवडीच्या वेळी आणि नत्राचा दुसरा हप्ता व राहिलेला पालाश ३० दिवसांनी तर नत्राचा शेवटचा हप्ता लागवडीनंतर ६० दिवसांनी द्यावा. कांदा पिकास नत्र गरजेपेक्षा जास्त दिल्यास कांद्याची पात जास्त वाढते. माना जाड होतात. कांदा आकाराने लहान राहतो. जोड-कांद्याचे प्रमाण वाढते व साठवणूक क्षमता कमी होते. गरजेप्रमाणे ३०-४० दिवसांनी १९:१९:१९+सूक्ष्म अन्नद्रव्य, ५० ते ६० दिवसांनी ०:५२:३४+सूक्ष्म अन्नद्रव्य व ७०-७५ दिवसांनी १३:००:४५+सूक्ष्म अन्नद्रव्य या विद्राव्य खतांची फवारणी करावी. फवारणी करण्यासाठी चांगल्या गुणवत्तेची खते वापरावी.

फर्टिगेशन (लागवडीच्या कांद्यासाठी विद्राव्य खते)

खते देण्याचा कालावधी	खताची ग्रेड	खताची लागणारी एकूण मात्र कि./एकर	खते देण्याची मात्रा कि./ए/दि.
रोपे पुनर्लागवडी नंतर ७ ते ३० दिवस पुनर्लागवडी पूर्वी	सुपर फॉस्फेट	२५.००	जमिनीत मिसळून टाकवी
	मॅग्नेशियम सल्फेट	१०.००	
	गंधक (दाणेदार)	१०.००	
पुनर्लागवडी नंतर ७ ते ३० दिवस	युरिया	६६.६०	२.२२०
	१२:६१:०	९५.६०	०.५२०
	०:०:५०	१९.००	०.६३३
३१ ते ५० दिवस	१२:६१:०	१८.००	०.९००
	युरिया	५०.००	२.५००
	०:०:५०	१६.००	०.८००
५१ ते ७० दिवस	युरिया	५.००	०.२५०
	०:०:५०	३५.००	१.७५०

वरील खतांच्या मात्रा मार्गदर्शनास्तव असून, यामध्ये माती परिक्षण अहवाल आणि पिकाच्या अवस्थेनुसार आवश्यक ते बदल करावेत.

रोग व किडी

कांदा पिकाच्या गुणवत्तेवर किड व रोग यांचा परिणाम दिसून येतो. तसेच कांद्याच्या उत्पादकतेवर सुद्धा परिणाम होतो. रोग व किड नियंत्रण हा कांदा उत्पादन खर्चातला एक महत्वाचा घटक असून उत्पादन खर्चाचा जवळपास ३० टक्के खर्च हा किड व रोग नियंत्रणासाठी होतो. किड व रोग ओळख व नियंत्रण या प्रमाणे.

कांद्यावर आलेला डाऊनी मेल्टिओ रोग

रोग

१) मर रोग (रोपे कोलमडणे)

ढगाळ वातावरण व पाण्याचा निचरा न होणाऱ्या जमिनीत व जास्त पावसामुळे वाफ्यात पाणी साचल्यास या रोगाचा प्रादुर्भाव दिसून येतो. हा रोग जमिनीतील असलेल्या फ्युजेरियम, स्फ्रेलोशिया, फायटोपथोरा इ. बुरशीमुळे होतो. ह्या रोगाचे वर्गीकरण दोन वर्गात करता येईल.

अ) उगवणीपूर्वीच रोपांची मर होणे - नविनच बिजांकुरण झालेल्या बियांच्या सुक्ष्म मुळावर व बिजांकुरावर जमिनीत असलेली बुरशी आघात करून रोपे उगवणी पूर्वीच मर होते.

ब) उगवणीनंतर रोपांची मर होणे - रोपे उगवल्यानंतर रोपांच्या जमिनीलगतच्या भागाला त्या ठिकाणी बुरशीचा प्रादुर्भाव होऊन रोपे मानेजवळून (रिंग पडून) कोलमडून पडतात. त्यामुळे रोपांची मर होते. बुरशीमुळे होणाऱ्या वरील रोगांचे व्यवस्थापन खालीलप्रमाणे करता येईल.

उत्तम गुणवत्तेचे व अनुवंशित शुद्धता असलेल्या बियाण्याची निवड करावी.

बियाणे पेरणीपूर्वी मेटॅलॅक्झील २-२.५ ग्रॅम/किलो या प्रमाणात बिज प्रक्रिया करावी.

पूर्वी कांदा लागवड केलेल्या किंवा कोणत्याही पिकाची रोपवाटीका तयार केलेल्या जमिनीमध्ये रोपवाटीका तयार करू नये.

रोगाचा प्रादुर्भाव दिसल्यास वाफ्यामध्ये दोन रोपांच्या ओळीमध्ये बावीस्टीन किंवा रिडोमिलचे द्रावण ओतावे. २५ ग्रॅम औषध १५ लिटर पाण्यात मिसळून द्रावण तयार करावे.

रोपवाटीका तयार करण्यापूर्वी जागेचे २५० गेजच्या प्लास्टिकने सोलरायझेशन करून घ्यावे.

ट्रायकोडर्मा व्हिरीडी या जैविक बुरशीच्या १.२५० कि.ग्रॅम/हेक्टर या प्रमाणात वापर करावा.

रोपवाटीका उंच गादीवाफ्यावर तयार करावी.

२) जांभळा करपा

जांभळा करपा हा महत्वाचा रोग आहे. हा रोग खरीप तसेच इतर हंगामात देखील येतो. अल्टरनेरिया पोराय नावाच्या बुरशीमुळे हा रोग होतो. पानावर फिकट पिवळ्या रंगाचे लांबट चट्टे पडतात व त्यात मध्यभागी जांभळा डाग दिसतो. जुन्या पानावर चट्टे पडण्याचे प्रमाण अधिक असते. अनेक चट्टे पडल्यामुळे ते एकमेकात मिसळतात व त्यामुळे पाने वाळून जातात.

३) तपकिरी करपा

तपकिरी करपा हा रबी हंगामातील सर्वात हानिकारक रोग आहे. 'स्टेमफिलीयम वॅसिकेरियम' नावाच्या बुरशीमुळे हा रोग होतो. पानावर लहान पिवळसर आणि ओलसर डाग पडतात. असंख्य डाग एकमेकांना जोडले जाऊन पानाच्या शेंड्यापासून ते बेचक्यापर्यंत आतील बाजूवर तपकिरी रंगाचे लांबच्या लांब चट्टे पडतात. त्यामुळे पाने वाळतात. कंद पोसण्यापूर्वी रोग आल्यास कंदाची वाढ होत नाही.

वरील दोन्ही प्रकारच्या करपा रोगाच्या नियंत्रणासाठी मॅन्कोझेब किंवा प्रापीनेब या बुरशीनाशकाची १५ लिटर पाण्यात ३७.५ ग्रॅम किंवा कवच १५ लिटर पाण्यात ३० ग्रॅम प्रमाणे ८-१० दिवसांच्या अंतराने फवारणी करावी.

४) काळा करपा

खरिप हंगामात काळा करपा या रोगाचा प्रादुर्भाव मोठ्या प्रमाणात होतो. या रोगाला माना लांबणे असेही म्हणतात. कोलीटोद्वयकम ग्लिओस्पोराईड्स नावाच्या बुरशीमुळे हा रोग होतो. रोगाची लागण रोपाच्या लागवडीनंतर लगेच झाली, तर झाडांच्या माना लांबतात. पाने वाकडी होतात व पिवळी पडतात. अशा रोपांना कांदे लागत नाहीत. पानावर व मानेवर वर्तुळाकार काळे डाग पडतात. रोगाची तीव्रता वाढल्यानंतर पाने वाकतात व कंद सडतो. दमट हवामान व जमिनीतील पाण्याचा निचरा न होणे यामुळे काळा करपाचा प्रादुर्भाव वाढतो.

या रोगाच्या नियंत्रणासाठी २ ते ३ वर्षे पिकांची फेरपालट, वाफ्यामध्ये पाणी साठू न देणे तसेच बावीस्टीन हे बुरशीनाशक १५ लिटर पाण्यात १५ ग्रॅम प्रमाणे फवारणी करावी.

कांदावर आलेला करपा रोग

कांदावर आलेला मर रोग

५) गुलाबी मुळे

मुळ गुलाबी होणे हा रोग पायरेनोचेटा टेरेस्ट्रिस या बुरशीमुळे होतो. मुळे गुलाबी रंगाची होतात व खोडाची चकती राखाडी किंवा तपकिरी रंगाची होते, त्यामुळे कंदाची वाढ होत नाही. जुनी मुळ गुलाबी होतात व नंतर सडून जातात. तसेच नविन मुळे येतात. या रोगामुळे पानांचे शेंडे वाकतात. या रोगाचा प्रादुर्भाव टाळण्यासाठी पिकाची फेरपालट करणे आवश्यक आहे.

६) कांदाची सड

खरिप कांदा तसेच बियाण्याचा कांदा यावर सड होते. ही सड फ्युजरियम ऑक्सीस्पोरम नावाच्या बुरशीमुळे होते. या रोगामुळे पाने पिवळी पडतात. झाडाची वाढ खुंटते. झाडाचा वरचा भाग मुळाच्या चकतीपासून उपसून येतो. बियाण्याच्या पिकात लावलेला कांदा सडतो. बियाण्याचा दांडा कमकुवत निघतो व वाळून जातो,

त्यामुळे बियाण्याचे संपूर्ण नुकसान होते. या रोगाचा प्रसार जमिनीतील बुरशीपासून होत असल्यामुळे त्याच-त्याच जमिनीत कांदाची लागवड टाळावी व पिकाची फेरपालट करावी.

किडी

१) फुलकिडे (थ्रिप्स): ही पिवळसर रंगाची गुळगुळीत आणि सुक्ष्म किड असते. ही कीड पानांच्या बेचक्यामध्ये लपून बसते. पिले व प्रौढ फुलकिडे पानातील रस शोषून घेतात व त्यामुळे पानावर पांढरे ठिपके पडतात. किडीचा प्रादुर्भाव मोठ्या प्रमाणात झाल्यास ठिपक्यांचे प्रमाण वाढते व पाने पांढरी दिसायला लागतात. पिकाच्या सुरवातीच्या काळात पाने वाकडी होतात. या किडीचा नियंत्रणासाठी ८ ते १० दिवसांच्या अंतराने डेल्टामेथ्रिन किंवा सायहॅलोथ्रिन १० लिटर पाण्यात ४-५ मि.ली. तसेच प्रोफेनोफॉस २० मि.ली./१० लिटर पाण्यात या प्रमाणे आलटून पालटून फवारणी केल्यास थ्रिप्स किडीपासून संरक्षण मिळेल. फवारणीच्या क्रमात निंबोळीयुक्त किटकनाशकांचा १० लिटर पाण्यात ४० मि.ली. प्रमाणे वापर करावा. यामुळे किटकनाशकांचे अवशेष कांद्यामध्ये कमी येतात.

काढणी केल्यानंतर पातीने कांदा झाकून शेतामध्ये सुकविणे

२) पाने किंवा खोड कुरतडणारी अळी : या किडीच्या अळ्यामुळे व पातीला कुरतडून छिद्र करून बाहेर येतात. एकच अळी अनेक कांद्यांना नुकसान करते.

३) कटवर्म : ही अळी निशाचर असून कांद्याचे रोप जमिनीलगतच कट करते व रोप खाऊन टाकते. ही अळी दिवसा जमिनीतच राहते. जमिन कोरून पाहिल्यास तेलकट, चंदेरी रंगाची अळी सापडते. जैविक पीक संरक्षणामध्ये बी.टी. (बाँसिलस थुरॅजिनॅसिस) या जिवाणूजन्य किटकनाशकाची फवारणी १० लिटर पाण्यात २० ग्रॅम प्रमाणे उपयोगी ठरते. तसेच निंबोळी पेंड १५०० कि.ग्रॅम प्रति हेक्टर या प्रमाणे जमिनीत मिसळून किंवा निंबोळी अर्क १० लिटर पाण्यात ४० मि.ली. प्रमाणे फवारणी केल्यास या किडीचा बंदोबस्त होतो. रोप लागवडीनंतर फिप्रोनिल (रिजंट एकरी ५ किलो) या प्रमाणात वापरावे.

उत्पादन

भारताचे खरीप कांद्याचे सरासरी उत्पादन ४ मे.टन तर रब्बी कांद्याचे सरासरी ७ मे.टन/एकर आहे. जैन अत्याधुनिक कांदा लागवडीचे तंत्रज्ञान वापरून श्री. रामकृष्ण माधवराव पाटील, गाव भामपुर, ता.शिरपुर, जि.धुळे यांनी खरीप, जेव्ही-५ कांद्याच्या जातीचे अँक्यूरेन स्प्रींकलरचा वापर करून १५.४३ मे.टन/एकर तर श्री. रविंद्र शमराव महाजन गाव अहिखाडी, ता. रावेर, जि.जळगाव यांनी रब्बी कांद्याचे जेव्ही-१२ कांद्याच्या जातीचे इनलाईन टिबक सिंचनाचा वापर करून २६.८० मे.टन/एकर विक्रमी उत्पादन घेतले आहे.

कांदा काढणी, सुकवणी व हाताळणी

कांदा काढणी, साठवणुकीत कांदा दीर्घकाळ टिकण्याच्या दृष्टीने कांद्याची काढणी योग्य वेळी करणे अतिशय महत्वाचे आहे. कांदा काढणी पर्यंत पाणी दिले गेले तर जमिनीतील ओलाव्यामुळे

कांद्याच्या माना पडत नाही. व नवीन मुळे फुटत असतात. अशा कांद्यांना काढणी नंतर कोंब येतात, हे टाळण्यासाठी पिकाची अवस्था पाहून दोन ते तीन आठवडे पूर्वीच पाणी बंद करावे. कांदा पक्व होवू लागला की नवीन पाने येणे थांबते, पातीचा रंग पिवळसर होतो. कांद्याच्या मानेचा भाग मऊ पडून पात कोलमडते यालाच माना पडणे असे म्हणतात. खरीप हंगामात झम फिरवून पात पाडून घ्यावी. त्यामुळे पातीतला रस कांद्याच्या साठवणुकीच्या काळात लगेच कोंब फुटतात. त्यामुळे कांद्याचे मोठे नुकसान होते.

कांदा सुकविणे - शेतातून काढलेल्या कांद्यात पाण्याचे प्रमाण ८५-९० टक्के असते. यामुळे तो तसाच साठवणुकीसाठी योग्य ठरत नाही. म्हणून त्याला विशिष्ट पद्धतीने सुकविणे आवश्यक असते. त्यासाठी काढणी केल्यानंतर प्रत्येक वाफ्यातील कांदा अशा रितीने ठेवावा की पहिल्या ओळीचा कांदा दुसऱ्या ओळीच्या कांद्याच्या पातीने झाकला जाईल. असे केल्याने कांदे उन्हात खराब न होता कांद्याचा वरील पापुद्रा सुकून त्याला आकर्षक रंग येतो. आणि मानेतून ओलावा कमी होवून पातीत असलेले अबसेसिक अँसिड कांद्यात उतरते. सुकलेली पात पीळ देवून १ ते १.५ अंतर ठेवून कापावी. त्यामुळे कांद्याचे तोंड पूर्णपणे बंद होऊन जंतुसंसर्गापासून कांद्याचा बचाव होवून साठवणुकीत कांद्याची सड होत नाही. हाताळणी - शेतात पातीसह कांदा ४-५ दिवस सुकविल्यानंतर पुन्हा १०-१५ दिवस सावलीत वाळवावा. सावलीत वाळवलेल्या कांद्यास पापुद्रा सुटून आकर्षक रंग प्राप्त होतो. व असा कांदा साठवणुकीत चांगला टिकतो. साठवणुकीपूर्वी जोड, दुभाळके, लहान आकाराचे कांदे निवडून एकसारख्या आकाराचे निवडक कांदेच साठवणुकीसाठी वापरावे. कांदा हाताळताना आदळ आपट झाल्यास त्यातील श्वसनाचा वेग वाढून तो लवकर खराब होतो त्यामुळे कांद्याची हाताळणी करताना काळजी घ्यावी.

वर्गणी भरणेबाबत आवाहन

जैन इरिगेशनच्यावतीने फेब्रुवारी २०१७ पासून 'कृषिजल' हे मासिक सुरु करण्यात आल्याचे आपणा सर्वांना माहितीच आहे. गेली दोन वर्षे आम्ही हे मासिक कोणतीही वर्गणी न घेता आपल्याला भेट म्हणून पाठवित होतो. आता भारत सरकारच्या रजिस्ट्रार ऑफ न्यूजपेपर्स यांनी आम्हांला 'कृषितीर्थ' हे नाव मासिकासाठी अधिकृतपणे दिले आहे. त्यामुळे डिसेंबर २०१८ पासून मासिकाचे नाव 'कृषिजल' ऐवजी कृषितीर्थ असे केले आहे याची आपण नोंद घ्यावी. शेती, पाणी व तत्सम शेतीपूरक उद्योगांसंबंधीचे सर्व अद्ययावत ज्ञान व तंत्रज्ञान या मासिकाच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांपर्यंत व शेतीशी संबंधित असणाऱ्या सर्व घटकांपर्यंत पोहोचविण्याचा आमचा प्रयत्न आहे. डिसेंबर २०१८ पासून सुरु झालेल्या 'कृषितीर्थ' मासिकाची वार्षिक वर्गणी १००/- रुपये असून ती आपण धनादेश वा डी.डी. द्वारे 'जैन इरिगेशन सिस्टीम्स लि.-कृषितीर्थ' (Jain Irrigation Systems Limited-Krishi Teerth)

Account No. : 37688832738
Bank : State Bank of India
Branch : 93, Polan Peth, Dana Bazar, Jalgaon 425001
IFS Code : SBIN0007570

या नावाने भरू शकता. तसेच कंपनीचे जे अधिकृत वितरक (डिलर) आहेत त्यांच्या दुकानात जाऊनही भरू शकता. प्रत्येक जिल्ह्यात कंपनीची कार्यालये आहेत. तिथे जाऊन आपण मासिकासाठी नाव नोंदणी करू शकता.

आपण मासिकाची वर्गणी त्वरित भरून सभासद व्हावे ही नम्र विनंती. वर्गणी भरणाऱ्यांना दर महिन्याचे मासिक पोस्टाने घरपोच मिळेल. त्यासाठी संपूर्ण पत्ता आमच्याकडे पाठवावा आणि वर्गणीची पावती जपून ठेवावी. खालची पावती भरून आमच्याकडे पाठवावी ही विनंती.

कळावे,

लोभ आहेच, तो वृद्धिंगत व्हावा हीच अपेक्षा.

ता. क. वार्षिक वर्गणीचा शंभर रुपये रकमेचा धनादेश / डी.डी.

'जैन इरिगेशन सिस्टीम्स लि.-कृषितीर्थ' या नावाने काढावा

पत्रव्यवहाराचा पत्ता:

'कृषितीर्थ मासिक' जैन प्लास्टीक पार्क, रा.म.क्र. ६, पो.बॉ.७२, जळगाव - ४२५००१, महाराष्ट्र.
दूरध्वनी: ०२५७-२२५८०११; मोबा.- ९४०३६९५८०८

मी _____

संपूर्ण पत्ता _____

मोबाईल क्र. _____ ई-मेल. _____

आपल्या कृषितीर्थ मासिकाची दि. पासून पर्यंतची वार्षिक वर्गणी
१००/- रुपये पाठवित आहे.

कृपया मला वरील पत्त्यावर पोस्टाने दर महिन्याला मासिक पाठवावे ही विनंती.

टिप - मासिकाची वार्षिक वर्गणी ही रोख, धनादेश/डीडी अथवा ऑनलाईन पद्धतीने भरावी.

मागील ७० वर्षांचा आढावा घेतला तर आपल्या देशाने शेतीत भरपूर प्रगती केली आहे. अन्नधान्याच्या आयातीवर आपण आता विसंबून न राहता स्वयंपूर्ण झालेलो आहे. संपूर्ण जगात भारत बरेच अन्नधान्य, कडधान्य, फळे व भाजीपाला यामध्ये पहिल्या एक ते तीन क्रमांकावर आहे. मसाल्याच्या उत्पादनासाठी तर भारत अगदी प्राचिन काळापासून जगात प्रसिद्ध आहे. मसाल्याच्या व्यापारासाठी तर अनेक विदेशी व्यापारी प्राचीन काळापासून भारतात आल्याचे दाखले आहेत.

नाही. या सर्वांवर एक रामबाण उपाय करार शेती हा आहे. जैन इरिगेशन व जैन फार्मफ्रेश ही कदाचित देशातील एकमेव कंपनी आहे की ज्यांनी आपल्या उत्पादन व सेवेच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांना अद्यावत तंत्रज्ञान त्याच्या बांधावर पोहचवून त्यांचे उत्पादन वाढवून ते करारशेतीच्या माध्यमातून खात्रीने विकत घेऊन त्यावर प्रक्रिया केली आहे.

करार शेतीचे फायदे

करार शेतीचे निश्चित असे बरेच फायदे आहेत. त्यामध्ये सुनिश्चित योजनेनुसार ग्राहकांच्या / प्रक्रिया उद्योगाच्या मागणीप्रमाणे

परंतु एवढे सर्व पुरेसे नाही. अजूनही काही बोटारवर मोजण्या इतके प्रगतशील शेतकरी सोडले तर बहुतांशी शेतकरी शेतीमध्ये प्रगत तंत्रज्ञानाचा वापर करत नाही. किंबहुना शेतकऱ्यांच्या बांधावर त्यांनी लागवड केलेल्या पिकांचे अद्यावत तंत्रज्ञान, बि-बियाणे व इतर निविष्ठा पोहचत नाही व वेळेवर तर नक्कीच मिळत नाही. परिणामी शेतीतील उत्पादन कमी होऊन, उत्पादन खर्च वाढतो, गुणवत्ता मिळत नाही, मिळाली तरी ती अयोग्य उत्पादन साखळी जसे साठवणगृह, वितरण व मार्केटिंग यामुळे न्हास होते व परिणामी शेतकऱ्यांचा मेहनतीचा मोबदला कमी होतो. त्यात भरिस भर उत्पादन हे मागणीला पुरक नसले तर त्याचे दरही अनिश्चित असतात व या सर्वांचा परिणाम ग्राहकाला अपेक्षित असणारी गुणवत्ताही मिळत

आजच्या अनिश्चित विपणन प्रणालित खुपच फायद्याचे आहे. करार शेतीमध्ये प्रक्रिया कंपनीला सुनिश्चित गुणवत्तेचा कच्चा माल उपलब्ध होऊ शकतो. करार शेतीमुळे शेतकऱ्यांना त्यांनी लागवड केलेल्या पिकांसाठी एक निश्चित दर, निश्चितपणे व पारदर्शकता ठेवून एका सुनिश्चित गुणवत्तेचा कच्चा माल खरेदी करणारी प्रक्रिया कंपनी उपलब्ध तर होतेच त्याचबरोबर लागवड केलेल्या पिकांसाठी सुद्धा शेतकऱ्यांच्या बांधावर त्यास लागणारे अद्यावत तंत्रज्ञान सुद्धा

शेतकऱ्यांनी पिकांची लागवड करायची असते. यात शेतकरी व प्रक्रिया करणाऱ्या कंपनीसाठी फायद्याचे ठरणारेच मुद्दे असतात जसे शेतकऱ्यांना, प्रक्रिया करणारी कंपनी प्रक्रिया करण्यास योग्य बि-बियाणे, निविष्ठा इत्यादीचा पुरवठा करू शकते, त्याच बरोबर करारातील, पिकासंबंधी सर्व अद्यावत तंत्रज्ञान, अनुभवी तंत्रज्ञांकडून शेतकऱ्यांच्या बांधावर उपलब्ध करू शकते. यात माती व पाणी परिक्षण करून सुक्ष्म सिंचनासहीत, जमिनीच्या व मातीच्या गुणधर्माप्रमाणे व पिकांच्या गरजेनुसार खतांचे नियोजन व पुरवठा, पिक संरक्षणाबद्दलचे उपयुक्त ज्ञान, गुणवत्ता टिकविणारे व नासाडी न होवू देणारे काढणी व काढणी पश्चात तंत्रज्ञानसुद्धा शेतकऱ्यांना त्यांच्या दाराशी उपलब्ध होते. या सर्व तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने शेतकऱ्यांचे उत्पादन खर्च कमी करून, उत्पादन वाढ होते व त्याच बरोबर उत्पादित कच्चा माल विकत घेणारा एक निश्चित ग्राहकसुद्धा उपलब्ध होतो. हे कार्य जैन इरिगेशन व जैन फार्मफ्रेश हा फळे, भाजीपाला, कांदा व मसाल्यावर प्रक्रिया करणारा विभाग मागील बरेच दशकांपासून सातत्याने व यशस्वीरित्या करीत आहे व शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढवून त्यांच्या आयुष्यात शाश्वतता आणली आहे. करार शेतीमध्ये प्रक्रिया उद्योग व शेतकरी दोघांच्याही सहमतीने शेतात लागवड केलेल्या पिकांचे दरही आधीच ठरविले जावू शकतात, जे शेतकऱ्यांसाठी

उपलब्ध होते परिणामी शेतकऱ्याने लागवड केलेल्या दुसऱ्या पिकांची सुद्धा उत्पादकता वाढून उत्पन्न वाढू शकते व पर्यायाने शेतीत शाश्वतता येऊ शकते. जैन इरिगेशन व जैन फार्म फ्रेश ह्यांनी फळे, भाजीपाला, कांदा, लसुण, मसाले जसे हळद, आले, मिरची, धने, जिरे, कोथंबीर इत्यादीची प्रक्रिया करण्याकरिता करार शेतीचे एक सर्वसमावेशक मॉडेल तयार करून, बरेच पिकांमध्ये त्याची अंमलबजावणी यशस्वीरित्या केलेली आहे.

कच्चा मालाची उपलब्धता

आपल्या देशातील हवामानानुसार जवळजवळ सर्वच पिके घेणे शक्य आहे व आपण ते घेतही आहोत. परंतु ही सर्व पिके ग्राहकांच्या मागणीला पुरक असतील असे

नाही. सध्याच्या परिस्थितीत तर पिक लागवड ही सुनियोजित व मागणीपुरक नसल्याकारणाने कधी उत्पादित माल आवश्यकता नसताना जास्त उपलब्ध असतो तर कधी त्याचा तुटवडा भासतो. परिणामी शेतकरी सुद्धा यात निश्चितपणे भरडला जातो व प्रक्रिया उद्योगाला सुद्धा सुनिश्चित गुणवत्तेचा कच्चा माल वेळोवेळी उपलब्ध होत नाही. परिणामी आजपर्यंत आपण एवढे उत्पादन घेऊन, जगात बरेच पिकांमध्ये अग्रेसर असूनसुद्धा

शेतमालावर आपल्या देशात प्रक्रिया ही नगण्यच होते, किंबहुना ती सध्यातरी २ टक्क्यांपेक्षा कमीच आहे. याच्या विपरीत बरेच देशात उत्पादित केलेल्या शेतमालांच्या २५ ते ३० टक्के, कार्हीमध्ये तर ५० ते ६० टक्के कच्च्या मालावर प्रक्रिया केली जाते. यास सर्वात मोठे कारण म्हणजे प्रक्रियेस लागणारे व पुरक गुणवत्तेचे बि-बियाणे उपलब्ध नसणे, शेतकऱ्यांना त्याचे ज्ञान नसणे, देशातील वेगवेगळे ऋतु व वातावरणातील बदल हे होय. त्याचबरोबर प्रक्रियेस लागणारा कच्चा माल एका विशिष्ट पद्धतीने व व्यवस्थित देखभाल करून उत्पादन केलेला असावा लागतो. प्रक्रिया उत्पादनाचे ग्राहक तशी मागणी करतात व त्याचा पुरवठा त्यांच्या मागणीनुसारच असावा लागतो. यामध्ये प्रामुख्याने ग्राहकाच्या आरोग्यास पोषक असणारे वाण व त्यातील उपयुक्त घटक, लागवड व उत्पादन करण्याच्या पद्धती, पिकसंरक्षक रसायनांचा मर्यादित व संतुलित वापर, पाण्याची गुणवत्ता व प्रदुषण या घटकांचा समावेश असतो. या सर्वांचा उद्देश एकच असतो व आहे, तो म्हणजे शेतीत शाश्वतता आणणे. अशा पद्धतीचा वापर करणे जे सर्व प्राणीमात्र, पक्षी, मानव या सर्वांना पोषक असेल व जे चिरंतन टिकून राहिल, कालांतराने त्याचा न्हास होणार नाही किंबहुना त्यात वाढ होईल. अशाप्रकारे उत्पादित

होणाऱ्या व प्रक्रिया केलेल्या उत्पादनांची ग्राहक मागणी करतो. म्हणून ग्राहकांना जे हवे ते देण्यासाठी सुनिश्चित गुणवत्तेच्या कच्च्या मालाची प्रक्रिया उद्योगास आवश्यकता असते परंतु आपल्या देशात सद्यःपरिस्थितीत काही मोजकेच उदाहरण सोडले तर असे होताना दिसत नाही. म्हणूनच जैन इरिगेशन व जैन फार्मफ्रेशने प्रक्रिया उद्योगास लागणाऱ्या कच्च्या मालासाठी बरेच पिकांचे वाण विकसीत करून, त्यांच्या लागवडीसाठी आदर्श पद्धती विकसीत केलेल्या आहेत व त्या शेतकऱ्यांच्या बांधापर्यंत पोहोचवलेल्या आहेत व शेतकऱ्यांनीही या सर्व अद्ययावत वाणांचा व लागवड पद्धतीचा, सुक्ष्म सिंचनाचा स्वीकार करून आतापर्यंत आंबा, कांदा, केळी, स्ट्रॉबेरी या पिकांचा सहर्ष स्वीकार करून कंपनीसाठी लागवड करून सहकार्य केले आहे. हे सर्व जैन इरिगेशनने विकसीत केलेल्या व अंमलबजावणी केलेल्या करार शेतीच्या माध्यमातून शक्य झाले आहे व पुढेही होणार यात शंकाच नाही.

मधिल एका शेतकऱ्याने तर २६ टन / एकरचा उच्चांक नोंदविला आहे. याचसोबत आंबा प्रक्रियेकरीता पुरक अति घनदाट पद्धत विकसीत केली, ज्यात पारंपरीक शेतीत ४० झाडे प्रति एकर ऐवजी ६७४ झाडे प्रति एकर लागवड यशस्वीरित्या करता येते. आंबा उत्पादकता वाढावी म्हणून जैन इरिगेशन / जैन फार्मफ्रेशने "माझा" हे आंब्याच्या गरापासून पेय बनविणाऱ्या कोका-कोला इंडिया या कंपनीसोबत "उन्नती" हा आंबा लागवडीपासून तो विकत घेईपर्यंतची मुल्यवर्धित साखळी विकसित करणारा प्रकल्प आंध्रप्रदेश, कर्नाटक, तामिळनाडू या राज्यात २०१० पासून यशस्वीरित्या राबवत आहे. या प्रकल्पांतर्गत शेतकऱ्यांचे उत्पादन जवळजवळ अडीच ते तीन पटीने वाढविले आहे. महाराष्ट्रात सुद्धा बऱ्याच प्रगतिशील शेतकऱ्यांनी या प्रकल्पातून प्रेरणा घेऊन स्वयंस्फूर्तिने आंब्याची अति घनदाट, पद्धतीने लागवड करून आपले उत्पादन वाढविले आहे.

जैन फार्मफ्रेशची करारशेती

जैन इरिगेशनने करार शेतीची सुरुवात पपईपासून निघणाऱ्या दुधावर प्रक्रिया करून बनविण्यात येणाऱ्या पपेन या उत्पादनापासून १९७८ साली केली. त्यानंतर १९९४ साली कांदा निर्जलिकरण उद्योगाची स्थापना केली. पांढऱ्या कांद्याचे भारतातील वातावरणात लागवडीस व प्रक्रियेस उपयुक्त वाण विकसित केले. त्यासाठी ग्राहकांच्या मागणीनुसार लागवड पद्धती विकसीत करून ते वाण करार शेतीच्या शेतकऱ्यांसाठी व प्रक्रियेसाठी पुरक योजनेतून शेतकऱ्यांसाठी अत्याधुनिक तंत्रज्ञान विकसीत करून त्यांच्या बांधावर पोहचवून आजपर्यंत यशस्वीरित्या राबविले. करार शेतीच्या माध्यमातून जैन इरिगेशन / जैन फार्मफ्रेशने कांद्याची ५ ते ५.५ टन/एकर असणारी उत्पादकता सरासरी १२ टन/एकर पर्यंत वाढविली व शेतकऱ्यांस शाश्वत व हमी असणारे उत्पन्नाचे स्रोत मिळवून दिले. करार शेतीच्या माध्यमातून बरेच शेतकऱ्यांनी १५ ते २२ टन/एकर पर्यंत हमखास उत्पादन घेतले आहे. रावेर जिल्हा जळगाव

अशाच पद्धतीने संत्र्यावर प्रक्रिया करता यावी म्हणून जैन इरिगेशन 'मेक इन इंडिया' अंतर्गत 'संत्रा उन्नती' हा प्रकल्प विदर्भातील शेतकऱ्यांसाठी राबवित आहे. संत्र्यावर प्रक्रिया करता यावी म्हणून कंपनीने ब्राझिलहून प्रक्रियेस पुरक वाणांची आयात करून आपल्या देशातील हवामानात लागवड करून भरघोस उत्पन्न येऊ शकेल असे तंत्रज्ञान विकसित केले व शेतकऱ्यांपर्यंत पोहोचवले. या वाणांपासून उत्पादित संत्रे हे प्रक्रियेस तर योग्य आहेच परंतु फ्रेश निर्यातीस सुद्धा योग्य आहे. याच बरोबर कंपनी आपल्या देशातील संत्रा वाण सुद्धा शेतकऱ्यांकडून प्रत्यक्ष खरेदी करून प्रक्रिया करित आहे.

हे सर्व करीत असताना कंपनीने शेतकऱ्यांचे हित सर्वांत आधी समोर ठेवले व शेतकऱ्यांचे उत्पादन, उत्पादकता वाढवून, उत्पन्न वाढविले आहे. कंपनीच्या करार शेतीच्या यशस्वी अंमलबजावणी व शेतकऱ्यांच्या हिताचे व फायद्याचे उदाहरण म्हणजेच पांढऱ्या कांद्याची करार शेती होय. पांढऱ्या कांद्याची करार शेती कंपनीने २००१-०२ च्या दरम्यान फक्त ४३७ ते ४५० एकर पासून व फक्त

अंदाजे ४३७ शेतकऱ्यांपासून सुरुवात केली जी आज जवळजवळ १३ हजार एकरांवर पोहचून त्यात ५००० शेतकरी प्रत्येक वर्षी सहभागी असतात व या करार शेती अंतर्गत अंदाजे ७०,००० ते ८०,००० टन पांढऱ्या कांद्याचे प्रक्रियेसाठी उत्पादित करतात व कंपनीस प्रक्रिया करण्यास पुरवठा करतात, येणाऱ्या काही वर्षांत हे आकडे दुप्पट ते तिप्पट होणार हे निश्चित.

आंब्यामध्ये सुद्धा शेतकऱ्यांकडून प्रत्यक्ष खरेदी करण्याचे यशस्वी उदाहरण आहे. कंपनीच्या चित्तोर (आंध्रप्रदेश) येथील प्रक्रिया उद्योगास लागणारा बराचसा आंबा हा शेतकऱ्यांकडून प्रत्यक्ष खरेदी केला जातो. शेतकरी स्वतः, स्वतःच्या वाहनाने त्यांचा उत्पादित केलेला आंबा कंपनीच्या प्रक्रिया उद्योगास आणून देतात. याची सुरुवात २००७-०८ ला शेतकऱ्यांना प्रत्यक्ष, मार्केटमध्ये न जाता कंपनीला आणून देण्यात यावा असे आवाहन करून झाली.

कोथिंबीर व धन्याचे उत्पादनही मोठ्या प्रमाणात घेतले जाते. परंतु बऱ्याच शेतकऱ्यांकडे हळद, आले, कोथिंबीर, धने इत्यादीत मसाला पिकांचे वाण लागवड, काढणी, काढणी पश्चात प्रक्रिया करून, विपणन करण्याचे तंत्रज्ञान उपलब्ध नाही. मसाला पिके घेताना बरीच काळजी घ्यावी लागते उदाहरणार्थ मसाला पिके हे ज्या शेतात भुईमुगाची लागवड केली असेल तिथे घेवू नये, मिरची योग्य वातावरणात सुकविली नाही तर त्यामध्ये अफलाटॉक्सिन नावाचा आरोग्याला हानिकारक असणारा घटक निर्माण होतो. त्यासाठी हे सर्व अॅलर्जन्स (Allergence) मसाला पिकांमध्ये निर्माण होवू नये किंवा मिसळू नये याकरिता कंपनीने एक विशिष्ट प्रणाली निर्माण केली आहे. त्याचबरोबर प्रक्रियेसाठी उपयुक्त वाणांचा शोध घेवून त्यातून काही वाणांची निवड करून, त्यांची आपल्या वातावरणात लागवड करून शेतकऱ्यांना देण्यास सुरुवात केली आहे. कंपनीने आपल्या भागात उत्पादित मसाला पिकांवर प्रक्रिया करता यावी व

पहिल्या वर्षात थोडा संमिश्र प्रतिसाद मिळाला परंतु प्रत्येक वर्षी शेतकऱ्यांचा प्रतिसाद वाढतच राहीला व अजूनही वाढतच आहे. प्रत्यक्ष आंबा निघण्याच्या कालावधीत कंपनीत शेतकरी स्वतःच्या वाहनाने आंबा घेऊन येतात. यामधूनच तेथील आंबा उत्पादक शेतकऱ्यांचे उत्पादन, उत्पादकता व पर्यायाने उत्पन्न वाढवा म्हणून "उन्नती" हा प्रकल्प राबविण्यात येत आहे.

मसाला पिकांची करार शेती

मसाल्यांचा देश ही भारताची जुनी ओळख जगभरात अजूनही कायम आहे. बरेचसे मसाला पिके ही केरळ व पश्चिम किनारपट्टी मध्ये घेतले जाते. परंतु आपल्याकडे सांगलीची हळद, नंदुरबारची व भिवापुरची मिरची, मंदसोर (मध्यप्रदेश)चा लसुण, उत्तर गुजरात व राजस्थानचे जिरे प्रसिद्ध आहे. सांगलीच्या हळदीला तर भौगोलिक निर्देशांक प्राप्त आहे. तसेच आपल्या जळगाव जिल्ह्यात आल्याची सुद्धा मोठ्या प्रमाणावर लागवड होते, तसेच काही वर्षांपासून हळद लागवड सुद्धा वाढली आहे. त्याचबरोबर

पर्यायाने शेतकऱ्यांना निश्चित व विश्वासाचे मार्केट उपलब्ध व्हावे याकरिता जळगाव येथे जगातील अत्याधुनिक तंत्रज्ञान वापरून अद्यावत प्रक्रिया प्रकल्प उभारला आहे.

प्रक्रियेकरिता निवडक मसाला पिके

जळगाव, धुळे, नंदुरबार व इतरही जिल्ह्यांमध्ये लागवड करण्यात येत असलेले मसाल्यांचे पिके उदा. हळद, आले, धने, कोथिंबीर, मिरची, लसुण तसेच जिरे इत्यादी पिकांवर जळगाव येथील प्रक्रिया प्रकल्पात प्रक्रिया करण्यास सुरुवात झालेली आहे. वरील सर्व पिकांमध्ये सुद्धा कंपनी, शेतकरी व ग्राहक यांना फायद्याची व सुरक्षित ठरणारी करार शेतीची योजना राबवण्यास कंपनीने सुरुवात केलेली आहे. या करार शेतीमध्ये शेतकरी, शेतकरी गट, शेतकरी उत्पादक कंपनी, इत्यादी सर्व सहभागी होवू शकतात व वरीलप्रमाणे निवडक मसाला पिकांची लागवड करून, उत्पादन व गुणवत्ता वाढवून कंपनीला प्रक्रियेसाठी पुरवठा करू शकतात व शेतीच्या आणखी एका शाश्वत पर्वाला सुरुवात करू शकतात.

शेतकऱ्यांनी अधिकाधिक उत्पादन करावे आम्ही माल घेण्यास तयार आहोत

जैन कंपनीचे अध्यक्ष अशोक जैन यांची ग्वाही

‘स्व. सौ. कांताई जैन पांढराकांदा नवतंत्र पुरस्कार’ वितरण समारंभासाठी आठ जिल्ह्यातून आलेले सर्व भुमिपूत्र, त्यांच्या सगळ्यांच्या धर्मपत्नी, त्यासोबत खास आपल्या सगळ्यांसाठी उपस्थिती असलेले आमच्या वडिलांचे म्हणजे मोठेभाऊ भवरलालजी जैन यांचे मित्र आणि आमचे कौटुंबिक सदस्य श्री. नामदेवराव दादा महानोर या सर्वांचे स्वागत व नमस्कार! आजच्या या कार्यक्रमात ज्यांना पुरस्कार दिला जाणार आहे त्या सर्व भुमिपूत्रांचे, त्यांच्या धर्मपत्नींचे आपल्या सगळ्यांच्यावतीने स्वागत व अभिनंदन!

आपल्या मनातले प्रश्न, आपल्याला ज्या गोष्टींबद्दल माहिती पाहिजे, खुलासा पाहिजे त्या सगळ्या गोष्टींचा उहापोह पुरस्कार वितरणाच्या आधीच झाला पाहिजे म्हणून मुद्दाम मी इथे आपल्यासमोर उभा आहे.

१९६३ मध्ये आपल्या कंपनीची सुरुवात शेती आणि शेतकऱ्यांचे भले व्हावे, चांगले व्हावे ह्या जाणीवेतूनच झाली. गेली ५७ वर्षे आपण अहोरात्र याच भावनेने परिश्रम करीत आहोत. यासाठी आपल्या सगळ्यांची साथही लाभत आहे. पूर्वी शेताला पाणी देण्यासाठी जी इंजिन्स लावली जायची ती क्रुडऑईलवर चालायची. त्या क्रुडऑईल विक्रीने वडीलांनी व्यवसायाची सुरुवात केली. यासाठी आपल्या संयुक्त शेतकरी परिवाराच्या तीन पिढ्यांचे संचित सात हजार रुपयांचे भांडवल मोठ्याभाऊंनी वापरले. इथून ४० किलोमीटरवरील जामनेर तालुक्यातील शेवटचे गाव अजिंठ्याच्या पायथ्याशी असलेल्या या वाकोद सारख्या छोट्याशा खेड्यात जन्म घेतला, चौथीपर्यंत शिक्षणही तिथेच घेतले. ११वी पर्यंत शिक्षण जळगावला केले. त्यानंतर मुंबईला जाऊन भाऊंनी बी.कॉम. केले, वकिलीची परिक्षा दिली, वकील

जैन इरिगेशन कंपनीच्या कांदा प्रक्रिया प्रकल्पा मधील 'करार शेती मॉडेल'मध्ये सहभागी होऊन ज्या शेतकऱ्यांनी उत्कृष्ट दर्जेदार माल पुरविला व एकरी विक्रमी उत्पादन काढले, अशा शेतकऱ्यांना "स्वर्गीय सौ. कांताई जैन पांढरा कांदा नवतंत्र पुरस्कार" देऊन नुकतेच गौरविण्यात आले. २००५ ते २०१९ या काळातील पांढरा कांदा उत्पादक शेतकऱ्यांना रोख रक्कम, सन्मानचिन्ह, शाल, श्रीफळ आणि सौभाग्यवतींना साडी-चोळी देऊन जैन इरिगेशनचे अध्यक्ष श्री. अशोक जैन आणि कविवर्य ना. धों. महानोर यांच्या शुभहस्ते सन्मानित करण्यात आले. त्याप्रसंगी श्री. अशोक जैन यांनी केलेले हे भाषण संक्षिप्त स्वरूपात येथे देत आहोत.

झाले. महाराष्ट्र सरकारची एम.पी.एस.सी.ची म्हणजे महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगाची परीक्षाही पास केली, सिलेक्ट झाले आणि नागपूरला डेप्युटी कलेक्टर म्हणून त्यांची नियुक्तीसुद्धा झाली. नियुक्तीपत्र घेऊन भाऊ वाकोदला जाऊन त्यांच्या आईना भेटले आणि म्हणाले की मला लवकरच या नोकरीवर रुजू व्हायचे आहे. भाऊंची आई म्हणजे आमची आजी अशिक्षित होती. परंतु अशिक्षित स्त्रियांनी त्याकाळी किंवा त्यानंतरसुद्धा त्यांची मेहनत, कॉमनसेन्स, जनरल नॉलेज, शहाणपण, अनुभव या सर्वांच्या बळावर जी कार्ये केली, जे काही सल्ले दिले त्यातून खूप ठिकाणी, वेगवेगळ्या विषयांमध्ये क्रांती झाली आहे. त्यांच्या आईने त्यांना सांगितले की, 'नोकरी करशील तर तुला फक्त ५-२५ लोकांचेच पोट भरता येईल, पण तुझ्या हातून असं घडलं पाहिजे की, त्यामुळे हजारो कुटुंबाचे आणि

त्यासोबत पशुपक्षांचेही पोट भरले पाहिजे.' आईचा हा सल्ला मानून वडीलांनी नोकरी स्वीकारण्याऐवजी त्यांनी त्यावेळच्या अमेरिकेच्या स्टॅंडर्ड ऑईल किंवा एस्सो कंपनीची म्हणजे आत्ताच्या हिंदुस्थान पेट्रोलियमची कूडऑईलची एजन्सी घेतली. त्यांच्या २५-३० जणांच्या संयुक्त शेतकरी कुटुंबाच्या तीन पिढ्यांनी पै-पै वाचवून आजारपण, लग्नकार्य अशाप्रसंगी वापरण्यासाठी साठवलेली सात हजार रुपयांची पूंजी घरात होती. ते सगळे पैसे सर्व कुटुंबियांनी मिळून भाऊंना देऊन टाकले. त्या भांडवलावर १९६३ मध्ये मोठ्याभाऊंनी आपल्या व्यवसायाची सुरुवात केली. कूडऑईल विकता-विकता त्यांना मग पेट्रोलपंप मिळाले, गॅस एजन्सी मिळाली. एकदा पेट्रोलपंपावर बसलेले असताना विहिरीचे बोअरींग करणारी एक गाडी डिझेल भरायला आली. त्या गाडीवर लिहीलेले होते "अॅप्रिकलचर

स्व. सौ. कांताई जैन पांडरा कांदा नवतंत्र पुरस्कार विजेत्या शेतकरी दांपत्यांसमवेत श्री. अशोक जैन, सौ. ज्योतीभाभी, कवी ना.धों. महानोर, अजित जैन, सौ. शोभनाभाभी,

इज फ्यूचर प्रोफेशन'' म्हणजे शेती हा भविष्य घडवणारा व्यवसाय आहे. याच्यामध्ये लक्ष घातले तर खूप काही चांगले होऊ शकते. तेव्हा त्यांना त्यांच्या आईचा उपदेश आठवला. शेती आणि शेतकऱ्यांसाठी मी जर काही काम करू शकलो तर आईने जे काही म्हटले आहे ते आपण सत्यात उतरवू शकू. बियाणे, खते, जंतुनाशके ह्यांच्या एजन्सीज घेतल्या. त्या माध्यमातून ते भूमिपूत्रांपर्यंत पोहोचले. जळगाव जिल्ह्यामध्ये खऱ्या अर्थाने कृषिक्रांति आली ती १९७८ च्या नंतर पीव्हीसी पाईपामुळे, टिबकमुळे व टिश्यूकल्चरमुळे! त्याचे सकारात्मक परिणाम आज आपल्यासमोर आहेतच.

मोठ्याभाऊंनी ह्या सगळ्या गोष्टींना इथे आणले आणि जे काही काम केले त्यात ते नेहमी पहिल्या-दुसऱ्या नंबरला राहिले. आपण सगळ्यांना नेहमी गुणवत्तापूर्ण उत्पादने माफक भावातच कुठेही काळ्या बाजाराला थारा न देता दिली पाहिजेत, या सगळ्या गोष्टींचे त्यांनी कटाक्षाने पालन करित ते नेहमी आपल्यासोबतच राहिले. शेतकरी समृद्ध, संपन्न आणि प्रगतिशील व्हावा यासाठी ते नेहमी चिंतन करित राहिले. त्यामुळे तुम्ही पाहतच आहात की आपण शेती, शेतकरी आणि जैन इरिगेशन असे आपले जिवाळ्याचे अतूट नाते टिकवून आहोत. ह्याच भावनेतून वडीलांनी कृषिउत्पादनांवर प्रक्रिया करण्याचा उद्योग १९९५ला इथे आणला. आपल्या कांद्याचे उत्पादन आणि गुणवत्ता जागतिक पातळीपेक्षा खूप कमी होती, निम्म्यापेक्षाही कमी होती. म्हणूनच आपण परदेशातून हे नवीन वाण इथे आणले, त्याला तयार केले, त्याच्यावर संशोधन केले, आपल्या वातावरणाशी त्याला अनुरूप केले. त्यानंतर करारशेतीमार्फत आपल्यासोबत ते जोडण्याचा आपण प्रयत्न केला आणि त्याला आपण सगळ्यांनी भरभरून यश दिलेत.

करारशेतीच्या माध्यमातून पांढऱ्याकांद्याला आपण मागच्या वर्षी पाच-साडेपाच रुपयांपेवजी नऊ रुपये भाव दिला. म्हणजे बाजारत जो भाव होता तोच भाव देण्याचा प्रयत्न आपण केलेला आहे. कधीही

आपण असं म्हटलं नाही की करारशेती आहे, आपला करार पाच-साडेपाच रुपयांचाच आहे तेवढच आम्ही देणार. असे आपण कधीही केले नाही आणि करण्याचा प्रश्नही येत नाही. कारण शेवटी 'तुम्ही सुखी तर आम्ही सुखी' ही भावनाच पैश्यांपेक्षा मोठे समाधान देणारी. तुम्ही पैशांमध्ये त्याचा विचार केला तर कधी तीन कोटी जास्त द्यावे लागले तर कधी दहा कोटी जास्त द्यावे लागले. परंतु पैसे किती जास्त द्यावे लागले त्याच्यापेक्षा तुम्हाला त्यातून किती समाधान व आनंद लाभला ही आमच्यासाठी जास्त आनंदाची गोष्ट होती. जेआयएसएल-५ किंवा जेव्ही-५ हा कांदा आपण २००६-२००७ मध्ये सुरू केला. मागच्यावर्षी आपल्याला जवळजवळ ४०-४४ हजार टन कांदा मिळाला. त्याचाही ठरलेला हमीभाव साडेपाच रुपये असताना आपण जवळजवळ ८ रुपये दिला. त्यामुळे आपल्याला जवळजवळ ११ कोटी रुपये जास्त द्यावे लागले. २०१६-१७ मध्ये साडेपाच रुपये हमीभाव होता. त्यावर्षी ३२,५०० टन कांदा आपण १९ रुपये दराने खरेदी केला. त्यामुळे शेतकऱ्यांना आपण जवळजवळ ४४ कोटी रुपये जास्त दिले. कराराप्रमाणेच झाले पाहिजे, असं कधीही न म्हणता आपण हा सगळा माल वाढीव भावाने विकत घेतला.

सांगायचा माझा हेतू एवढाच आहे की, तुमच्यासोबत काम करताना जे काही आमचे, आमच्या कंपनीतल्या सहकाऱ्यांचे अनुभव आहेत ते ९९.९९ टक्के चांगलेच आहेत. सगळ्याच ठिकाणी काहीना काही त्रुटी असतातच. ०.१ टक्के लोक, शेतकरी असे असतात की जे दम धरू शकत नाहीत किंवा थांबू शकत नाहीत त्यातून

मग काहीतरी वादविवाद उत्पन्न होतात आणि त्यांच्यामुळे नाराजी निर्माण होते. परंतु या योजनेतील ९९.९९ टक्के शेतकऱ्यांनी कंपनीसोबत खांद्याला खांदा लावून काम केलेले आहे. आम्ही बियाणे दिले, त्यांनी उत्पादन काढले, आम्ही पैसे दिले, तो एक व्यवहार झाला. पण व्यवहार व्यवहाराच्या ठिकाणी आणि आपले संबंध संबंधांच्या ठिकाणी असतात. ते संबंध आपण सगळ्यांनी जोपासले

श्री. अशोक जैन हे दिपप्रज्वलनाने समारंभाचे उदघाटन करताना शेजारी कवी ना.धों. महानोर, सौ. ज्योतीभाभी, अजित जैन आणि सौ. शोभनाभाभी

अभय जैन, एस.व्ही. पाटील, सुनिल देशपांडे, के.बी. पाटील, बी.के. यादव, सुनिल गुप्ता, अनिल ढाके, गौतम देसर्डा, व्ही. आर. सोलंकी

त्याच्याबद्दल मला खूप अभिमान आहे. तुम्हाला मी सांगू इच्छितो की, 'शेती, शेतकरी व जैन इरिगेशन, जैन फार्मफ्रेश ह्यांचे जे अतूट नातं आहे ते कधीही तुटू शकत नाही.' अडचणी प्रत्येकाला येत असतात, तुम्हालाही आयुष्यात अडचणी येतात आणि त्या अडचणी सोडविण्यासाठी आपण आपआपल्या पद्धतीने प्रयत्न करत असतो. सकारात्मक विचारधारेतून परिश्रम केले तर यश नक्कीच मिळते.

मोठेभाऊ असताना ज्यापद्धतीने सगळे कामकाज चालत असे, त्याच पद्धतीने आजही चालू आहे, पुढेही तसेच चालणार आहे. शेती आणि शेतकऱ्यांची उन्नती आमचे ध्येय आहे. त्याच्याशिवाय दुसरे काहीही आमच्यासाठी महत्त्वाचे नाही. आमच्या रक्ताच्या शेवटच्या थेंबापर्यंत आम्ही जळगावमध्ये तुमच्यामध्ये व तुमच्यासोबतच राहणार आहोत. शेती आणि शेतकरी यांच्यासाठीच काम करत राहणार आहोत. त्यामुळे तुम्हाला 'पुढे काय?' याची कोणतीही काळजी करायचे कारण नाही. तुम्हाला तुमचे पैसे आज नाही मिळाले तरी उद्या नक्कीच मिळतील. कारण पैसा द्यायचा आहे तो तुमचाच आहे. तुमच्याच श्रमाचा आहे. तुम्ही गाळलेल्या घामाचा आहे. पण तुमचा विश्वास जराही डळमळीत व्हायला नको. जर तुमचा विश्वास डळमळीत झाला तर आम्हालाही काम करण्यासाठी हरुप, उत्साह, जोर राहणार नाही. परंतु मी आज इथे जे बघतो आहे, ज्या प्रेमाने, ज्या विश्वासाने आपण सगळे लोक आज इथे आलात, हजर आहात, त्यामुळे आमचीही काम करायची उभारी आता दुप्पट झाली आहे. आम्ही तुमच्यासाठी, तुमच्या सेवेमध्ये कालही होतो, आजही आहोत आणि उद्याही राहू ही ग्वाही याप्रसंगी मी तुम्हाला देतो.

ज्या पद्धतीने आपण कांद्याची शेती, करारशेती आपल्या कंपनीबरोबर केली त्याच्यामध्ये अजून आपल्याला प्रगतीची सुधारणेची खूप संधी आहे. दुसरीही खूप उत्पादने आणि पिके आहेत, ज्यांच्यामुळे तुमचे आयुष्य, तुमचे जीवनमान अजून खूप उंचावले जाऊ शकते. तुम्हाला वर्षभरात एका पिकाऐवजी दोन किंवा तीनही पिके मिळू शकतात. त्याकडे लक्ष देणे आवश्यक आहे. आपण नवीन मसाले बनविण्याची फॅक्टरी लावलेली आहे. यासाठी जी पिके आम्हाला पाहिजेत त्या सगळ्या गोष्टी आपण सगळ्यांनी ठरवले तर तुम्हीच आम्हाला देऊ शकता. त्यामुळे ह्या भागातला शेतकरी प्रगती करू शकतो संपन्न होऊ शकतो.

प्रक्रियेसाठी आपल्याला दरवर्षी जवळजवळ २० हजार टन लाल मिरची पाहिजे. १० हजार टन आलं/जिंजर पाहिजे, १५ हजार टन हळद पाहिजे. हा झाला मसाल्याचा भाग. त्यानंतर जीरे, धने आहेत, जे आपल्या भागात आपण लावत नाही, ते गुजरातच्या किंवा मध्यप्रदेशच्या भागात लावतात. जर तुम्ही लोकांनी ठरवले तर हे सगळे आपल्याच भागामध्ये लागू शकते आणि हेही आपण कॉन्ट्रॅक्ट फार्मिंगच्या माध्यमातून करू शकतो. याचेही तुम्हाला हमीभाव मिळू शकतात. हाही सगळा माल तुम्हीच बनवला तर आम्ही घ्यायला

जैन करार शेती मॉडेलला पार्श्वभूमी ४० वर्षांची पपेनपासून झाला प्रारंभ

कांदा पिकाच्या अगोदर जैन कंपनीने सर्वप्रथम करार शेतीचे मॉडेल विकसीत केले ते पपई या पिकामध्ये. कंपनी सीओ-१, सीओ-२ आणि सीओ-३ या कोईमतूर व्हायटीची पपईची रोपे १९७८-७९ मध्ये सुरुवातीला शेतकऱ्यांना मोफत देत असे. पण फुकटची किंमत कोणालाच वाटत नाही. म्हणून ५ ते १० पैसे या नाममात्र दराने कंपनी रोपे शेतकऱ्यांना देत होती. शेतकरी पपईला रात्री ब्लेडने चिर मारून ठेवायचे. रात्रभर त्या पपईतून चिक (दूध) पडायचे. त्याला पपेन म्हणतात. हा चिक गोळा करण्यासाठी कंपनी शेतकऱ्यांना छत्रीही द्यायची. या छत्रीत रात्रभर जमा झालेला चिक कंपनी शेतकऱ्यांकडून विकत घ्यायची आणि त्यावर प्रक्रिया करून पपेन पावडर बनवायची. ही पावडर औषध निर्मिती उद्योगात तसेच मोठ्या जनावरांचे (बीफ) मटण शिजविण्यासाठी जगभर मोठ्या प्रमाणात वापरली जाते. ही पपेन पावडर जैन कंपनी परदेशात निर्यात करायची. चिक काढून घेतल्यानंतर राहिलेली पपई कंपनी शेतकऱ्यांकडून करार पद्धतीने विकत घेऊन त्यापासून तुटीफ्रुटी चेरी बनवायची म्हणजे कंपनीचे करार मॉडेल गेल्या ४० वर्षांहून अधिक काळ कार्यरत आहे आणि त्याचा ठसा शेतकऱ्यांच्या मनावर प्रभावीपणे उमटला आहे.

पुरस्कार वितरण समारंभानिमित्त जैन हिल्सवर फळे भाजीपाला यांचे प्रदर्शन भरविण्यात आले होते.

तयार आहोत, आम्ही घेत राहू! त्यासोबत जर तुमची बागायती शेती असेल आणि तुम्हाला फळबाग लावायची असेल किंवा तुम्ही लावत असाल आणि भाजीपालाही लावत असाल तर आणखी चांगले. आज टोमॅटो आपल्याला नाशिक जिल्ह्यातून आणावा लागतो आहे. खूप लांब पडतो आहे, त्यामुळे भाडेही खूप द्यावे लागत आहे. परिणामी जगाच्या मार्केटमध्ये किंवा भारताच्या मार्केटमध्ये आपल्याला उभं राहता येत नाही. आपल्याला टोमॅटो सुद्धा ३० हजार टन पाहिजे, जो ऑक्टोबरनंतर यायला सुरुवात होतो आणि मार्च १५ पर्यंत राहतो. पेरू चाळीसगाव परिसरात लागतो आहे तरीही प्रक्रियेसाठी शिर्डी, राहता, नाशिक ह्या भागातूनच तो आणावा लागतो आहे. आपल्याला जवळजवळ ५ हजार टन पेरू पाहिजे. ३ हजार टन गुलाबी पेरू पाहिजे. त्याच्यासाठी जी रोपं पाहिजेत ती आम्ही उपलब्ध करून देऊ शकतो. टिश्यूकल्चर केलेली पेरुची रोपंही तुम्हाला मिळू शकतात. त्यांची आपल्याला जास्त मोठ्या प्रमाणावर लागवड करता येईल. अल्ट्राहायड्रेन्सीटी प्लॅटेशन म्हणजे दोन झाडांमधील अंतर कमीत कमी ठेऊन त्यांची घनदाट लागवड करून कमीतकमी जमिनीत जास्तीतजास्त उत्पादन व उत्पन्न मिळवणे. आपल्या कंपनीतल्या तंत्रज्ञानाने ही जी नवीन पद्धती निर्माण केली आहे त्याचे इथेच, जैन हिल्समध्ये तुम्हाला प्रात्यक्षिक बघायला मिळेल. आधी आपण एका एकरामध्ये ४० किंवा ४५ आंब्याची झाडं लावायचो, आता ह्या नवीन तंत्रज्ञानामुळे आपण एका एकरात ६०० झाडं लावू शकतो. त्याच सोबतच आपण केळी निर्यात करण्यासाठी काम सुरु केलेले आहे. दरवर्षी आपली मागणी व आवश्यकता वाढत जाणार आहे. आम्हाला ५०० कंटेनर निर्यात करायचे असतील तर आपल्याला १० हजार टन केळी पाहिजेत. प्रोसेसिंगसाठी आम्ही जी ३०-४० हजार टन केळी घेतो ती वेगळी. त्याच्याशिवाय निर्यात करण्यासाठी १० हजार टन यावर्षी पाहिजेत. तेच पुढच्या वर्षी

२० हजार २५ हजार होईल. येत्या तीन ते पाच वर्षांमध्ये ते ३०-४०-५० हजार टनापर्यंत जाईल. कंपनीची आज जी काही परिस्थिती आहे, तो तात्पुरता पश्न होता. परंतु कधीही आपण उत्पादन कमी केलेले नाही वा थांबवलेले नाही. आपले उत्पादन सुरुच राहणार आहे आणि शेतकऱ्यांकडून आपण माल घेतच राहणार आहोत. म्हणून कोणीही थांबायची आवश्यकता नाही. उलट तुम्ही

जास्तीत जास्त उत्पादन घ्या. तुम्ही तुमची लागवड करा आम्ही इथे घेण्यासाठी तयार आहोत. आम्हाला दुसरे काही करायचे नाही. तुमच्यासाठीच काम करायचे आहे. दुसरी भरपूर कामं आली. ती केलीही असती. ह्याच्यापेक्षा मोठेही झालो असतो. खूप पैसाही कमावला असता. परंतु जो आनंद तुमच्यासाठी काम करण्यामध्ये आहे तो आनंद दुसरी उत्पादने बनवून किंवा साबण बनवून, तेल बनवून आणि विकून आम्हाला होणार नाही, तो कधीच राहणारही नाही म्हणून तुम्ही न थांबता तुम्ही ज्या पद्धतीने आजपर्यंत काम करीत आलात त्याच जोमाने काम करत राहा. आयुष्यात चढउतार होत असतात. आमच्यामध्येही आले, तुमच्यामध्येही येतील, परंतु आपण सगळे एवढे पक्के आहोत की त्याच्यामधून आपण सगळे बाहेर निघतोच आणि निघणार नाही असे होत नाही. 'भगवान के घर में देर है मगर अंधेर नहीं।' देव सगळ्यांची परिक्षा घेत असतो, आपलीही घेतो आहे. तुमचीही घेतो, आमचीही घेतो. छोटे-मोठे आहोत पण आपण सगळे एकाच माळेतले मणी आहोत. म्हणून आपण कोणत्याही अफवेवर विश्वास नका ठेऊ.

आज आपण सगळे ह्या परिस्थितीतसुद्धा कंपनीच्या सोबत आहात हे बघून मला खूप अभिमान वाटतोय. मोठेभाऊ असते तर त्यांना दुप्पट-तिप्पट-शंभरपट आनंद झाला असता कारण त्यांनी त्यांचे सारेच जीवन तुम्हाला समर्पित केले होते. आज ज्या प्रेमाने, आपुलकीने, विश्वासाने आपण इथे आलात त्याबद्दल मी परत एकदा आपल्या सगळ्यांना धन्यवाद देतो. आपल्या सगळ्यांच्या सहकार्याने कंपनी इथून पुढेही यापेक्षा दुप्पट जोराने चालणार आहे, मोठी होणार आहे. आपण मोठे व्हाल तेव्हाच आम्ही पण मोठे होऊ, कंपनीचे सहकारी मोठे होतील. आपण सगळे एक कुटुंब आहोत या भावनेने पुढेही काम करीत राहू.

श्रद्धेय डॉ. भवरलालजी जैन व ज्यांच्या नावाने पुरस्कार दिला गेला त्या स्व. सौ. कांताई यांची आठवण काढत समारंभाचे अध्यक्ष कविवर्य ना. धों. महानोर म्हणाले की, शेतीचे अर्थशास्त्रीयदृष्ट्या व्यवस्थापन करा. शेतीशी संवाद साधा. ती आपल्याला समृद्ध करते. कृतज्ञतापूर्वक काळ्या आईची सेवा केली तर ती विश्वाचे पोट भरते. मी शेतीवर कविता केल्या त्यामुळे जगभर पोहचलो. याच धर्तीवर अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून संशोधनात्मक पीकपद्धती वापरून सक्षम व्हावे, असे आवाहन करून पीकपद्धतीत फेरपालट करण्याचा सल्लाही महानोर यांनी दिला. काहीवेळा जीवनात संघर्षाचा काळ येतो. चंद्र, सूर्यालासुद्धा ग्रहण लागते आपण तर मानव आहोत. आपल्याला संघर्ष अटळ आहे. मात्र आपण बलदंड शेतकरी असल्याने त्यावर मात करू शकतो, असा विश्वास जागविताना ते म्हणाले.

“नुसतेच कांदाउत्पादक शेतकरी नाही तर ज्यांनी आपल्या शेतामध्ये विविध प्रकारचे पिके घेऊन या भारतातल्या जनतेला चिडीपाखराला अन्नाचा घास भरवला आहे, कंपनीसारख्यांना बाकीच्या तुमच्या-आमच्यासारख्या लोकांना आणि विशेषतः राज्यकर्त्यांना उभं राहण्याचं बळ दिलं आहे, त्या आमच्या शेतकरी बांधवांना मी भाऊंचे नाव घेऊन मनापासून नमस्कार करतो.

आज या व्यासपीठावर, भाऊ नाहीत अशा काळात मी उभं राहणे हे अजूनही अंगावर काटा आणणारं आहे. ज्यांच्या नावाने आपण पुरस्कार देणार, त्या आमच्या थेट वाकोद-पळसखेडपासून इथपर्यंत आईचा किंवा माईचा आधार देणाऱ्या कांताई गेल्या. मी कधीही त्यांना वहिनी म्हटले नाही. मनात कुरतड आहे की ते आपल्यामध्ये नाहीत. पण त्यांनी केलेले कार्य, त्यांनी दिलेला विचार, त्यांनी केलेली स्वतःच्या संसाराचीच नव्हे तर कुटुंबियांच्या संसाराची, अनेक कुटुंबांच्या संसारांची, आणि शेतकऱ्यांच्या संसारांची उभारणी केली म्हणून त्यांची मला कृतज्ञतापूर्वक आठवण येते. भाऊ म्हणायचे 'नामदेव पाषाणातून पाझर निर्माण करू शकला

तरच हा भवरलाल आहे. ज्या जमिनीमध्ये काही पिकत नाही, जिथे काही उगवत नाही तिथे उभं राहण्याचे सामर्थ्य आपण निर्माण करू.' भाऊंनी उद्योगपती म्हणून फार-फार मोठे काम केले. परंतु हे करत असताना त्यांचा सगळा प्राण शेती आणि शेतकऱ्यांमध्ये होता. आमचे मेहता साहेब सांगायचे 'अरे भवरलाल क्या ये खेती का, घाटे का काम करता है'. दूसरा कोई काम करता तो कभी का अब्जोपती बन जाता।,' भाऊ म्हणाले ठीक आहे, ते माझे मित्र आहेत. 'मी त्यांच्यासाठीच काम करेन, कितीही दुबळा झालो तरी पुन्हा उभा राहीन. शेतकऱ्यांना, महाराष्ट्राला आणि देशाला सशक्त करण्यासाठी शेतीवर आधारीत उद्योग निर्माण करेन.' जगभरचा प्रवास करून कॅलिफोर्नियात, इस्राईलमध्ये, जे काही उत्तम मिळालं ते भारतात आणून पीव्हीसी पार्सप, ठिबक असं दुष्काळामध्ये कसे उभं राहायचे याच्या मंत्र भाऊंनी महाराष्ट्राला दिला, देशाला दिला, याच्याइतकी मोठी गोष्ट दुसरी कोणतीच नाही. भाऊंनी 'इवलेसे रोप लाविले दारी, तयाचा वेलु गेला गगनावरी! मोगरा फुलला, मोगरा फुलला, फुले वेचिता कळीयांसी आला।' वाईट परिस्थिती आजच आलेली नाही १९९४ ते ९६ आणि २००० मध्येही वाईट परिस्थिती आली, याच्यापेक्षाही वाईट परिस्थिती आली होती. तरीही भाऊ डगमगले नाहीत. भाऊंनी सांगितल की, 'आपण पाषाणातून पाझर निर्माण करू, वाळलेल्या झाडांना पुन्हा पालवी फुटवू नामदेव थोडसं आपलं काय चुकले हे शोधलं पाहिजे.' आपण ज्यांच्या आधारावर उभे आहोत तो त्याच्यामुळे असे होते असे आपण म्हणू शकत नाही परंतु सगळा माणूस बलदंड शेतकरी कधी हरत नाही, म्हणून आपणही हरायचे नाही. 'शुद्ध बीजापोटी फळे रसाळ गोमटी!' या संत वचनाप्रमाणे भाऊंचे हेच गुण अशोकभाऊ, अजितभाऊ, अनिलभाऊ आणि अतुलभाऊ या सगळ्यांमध्ये उतरले आहे. त्यांनी तो वाईट काळ स्वतः पाहिला आहे. म्हणून हा उद्योगसमूह पुन्हा नव्या जोमानं उभा राहील आणि लोकांनी पाचही बोटं तोंडात घालावी इतक्या वेगानं प्रगति करील.

भाऊंचे आणि आपलं एकच तत्त्व आहे की, 'मातीचं आमचे अंधरुण आहे मातीचं आमचे पांघरुण आहे. मातीच आमचा दाणा-पाणी आहे.' या शेतामध्ये तुम्ही प्रेमाने रहा तिथून बाहेर जाऊ नका. मुलं शिकली सवरली तर त्यांना उद्योगात पाठवा परंतु शेती जी आहे ती सोडू नका आणि विकू नका. वेगवेगळ्या पद्धतीनं वेगवेगळ्या क्षेत्रांमध्ये काम करणारे जे आणखी शेतकरी आहेत त्यांचा सन्मान आम्ही करत असतो. "भाऊंनी दिलेला मार्ग, भाऊंनी दाखविलेला दिवा, आणि भाऊंनी दाखविलेला दिपस्तंभ आम्ही कधीही नजरेआड जाऊ देणार नाही. हे पुरस्कार देऊन, या माता-भगिनींना सन्मानित करून महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांनी आजवर दिलेल्या प्रेमाची विश्वासाची, भावकीच्या ऋणानुबंधाची, प्रेरणेची व आधाराची कृतज्ञता व्यक्त करून धन्यवाद देणे हीच या पुरस्कारांमागची, माता-भगिनीचा सन्मान करण्यामागची सदिच्छा आहे."

स्व. सौ. कांताई जैन पांढरा कांदा नवतंत्र पुरस्कार समारंभातील भाषणे

करार शेती योजना सव्वा लाख शेतकऱ्यांपर्यंत पोहचली गौतम देसर्डार यांची माहिती

आपल्याशी बऱ्याच वर्षांपासून जैन इरिगेशन ही कंपनी जोडली गेलेली आहे. नुसतीच जोडली नाही गेली तर आपले हे एक विस्तारीत कुटुंब आहे. या करारशेतीचे जनक श्रद्धेय आदरणीय मोठेभाऊ यांच्या कल्पक दृष्टीतून या कल्पनेचा उदय झाला. आतापर्यंत आपण पांढरा कांदा करारशेती जगभरात यशस्वी करून दाखवली व तोच आत्मविश्वास घेऊन आता आपण मसाल्याचे पदार्थ बनविणारा कारखाना सुद्धा सुरू केलेला आहे. त्यासाठी लागणारे मसाल्याचे पिक हे आपण करारशेतीच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांकडून उत्पादीत करून घेणार आहोत. या दृढ आत्मविश्वासाने गुणवत्तेचा माल आपण निर्माण करणार आहोत. आजपर्यंत कंपनीच्या कृषि संशोधन केंद्रावर विविध कांदा पिकाचे वाण आणून इरिगेशनच्या शास्त्रज्ञांनी संशोधन करून यशस्वी केलेले आहे. व त्यासाठी उत्पादन कसे वाढेल या दृष्टीने सातत्याने प्रयत्न करत आहोत. आपल्या हवामानाला किंवा हवामानावर मात करेल असे योग्य वाण शेट आपल्या शेतावर पोहोचविण्याच काम करारशेतीच्या माध्यमातून कंपनीने जैन ग्रामसेवकांमार्फत साध्य केले आहे.

मला आज या समारंभात बोलताना खूपच आनंद आहे. कष्टकरी शेतकऱ्यांना कांताई नवतंत्र पुरस्कार देऊन कंपनीच्या वतीने सपत्नीक सन्मान केला जात आहे. बरेच शेतकरी नवनवीन प्रयोग आपल्या शेतावर करत असतात हे आम्ही खूप जवळून पाहिलेले आहे. त्यामुळे शेतकरी समृद्ध होण्यास मदत होत आहे. कंपनीने संशोधन केलेले यंत्र व नवतंत्रज्ञानाच्या पद्धती व तसेच सतत बदल होत असलेल्या हवामानावर शेतकरी मात करून कांदाचे विक्रीमा उत्पादन घेतो आहे. हे करत असताना बाजारपेठ ही आपल्या हातात नसते. यासाठी आपल्या कंपनीने हमीभाव म्हणजे कॉन्ट्रॅक्ट फार्मिंग करारशेतीची, योजना आखली या योजनेमुळे दोन पैसे शिल्लक तरी राहतात हे आजच्या दिवशी नमूद करावेसे वाटते. उत्पादनात

आपल्या शेतकऱ्यांनी अनेक उच्चांक प्रस्थापित केले आहेत. करारशेतीच्या माध्यमातून आपण आजपर्यंत जवळपास सव्वा लाख शेतकऱ्यांपर्यंत ही योजना पोहोचवली. त्यांना त्यांच्या आयुष्यात बदल करण्यात करारशेतीमुळे नक्कीच हातभार लागलेला असेल अस मी समजतो. या कार्यक्रमासाठी आदरणीय भाऊंच्या कल्पकतेतून या समारंभाला खास करून मोठ्या प्रमाणात महिलांचा सहभाग घेतला आहे. असे म्हणतात की यशस्वी पुरुषाच्या पाठीमागे स्त्रीचा हात असतो.

पुरस्कारार्थी शेतकऱ्यांनी घडविला कांदा उत्पादनात नवा आदर्श

के. बी. पाटील यांचे उद्गार

आधुनिक शेती पद्धतीचा अवलंब आम्हाला करायचा आहे. तो जर आपण करत असू आणि कुठल्याही देशातून हा फ्रेश कांदा असेल किंवा कांदाचे आपले प्रोडक्ट असतील याच्यासाठी लागणारे जर का माणक निर्माण होत असतील तर जैनचा पांढरा कांदा उत्पादक ती माणकं पूर्ण करण्यासाठी सज्ज असला पाहिजे. तो सज्ज राहण्यासाठी जेव्हा तहान लागेल तेव्हा विहीर

खोदून चालत नाही हे आपल्या सगळ्यांना माहित आहे. म्हणून आपल्याला विचार हा लांबच्या पल्ल्याचा केला पाहिजे. तो विचार डोळ्यासमोर ठेऊन त्या पद्धतीने आपण काम हातामध्ये घेतले पाहिजे. जैन पांढरा कांदा हे नवतंत्रज्ञान आज आपल्या डोळ्यासमोर आहे. आपल्या शेतामध्ये गेल्या अनेक वर्षांपासून ते आपण राबवित आहोत. आज सगळे जे मान्यवर या ठिकाणी उपस्थित आहेत त्यांनी अशा प्रकारचा आदर्श आपल्यामध्ये घडवला. त्यांनी कांदाच्या उत्पादनाचे नवीन उच्चांक निर्माण केले. आपण बघतो आहे की मागच्या तीन वर्षांमध्ये प्रचंड मोठ्या प्रमाणात कांदातून आपल्याला पैसा मिळताना दिसतो आहे. मग तो खरीपाचा असेल, रब्बीचा असेल, त्याच्यासाठीचे संशोधन असेल, त्याच्या लागवडीची वेळ असेल आणि येणाऱ्या काळाची गरज ओळखून जो काय बदल त्याच्यामध्ये करायचा आहे तो सगळ्या प्रकारचा बदल करून ते तंत्रज्ञान आपल्या बांधापर्यंत पोहोचविण्याचे काम कंपनी करीत आहे. याच्यासाठी आपल्या सगळ्यांची सक्षम साथ आपल्या मनाची तयारी आणि लांबच्या २५ वर्षांच्या पल्ल्याचा विचार करणे आणि त्या विचाराने पांढऱ्या कांदाच्या करार शेतीमध्ये आपला सहभाग कायमस्वरूपी नोंदवणे हे फक्त कंपनीसाठी नाही परंतु आपल्या वैयक्तिक जीवनासाठी, आपल्या वैयक्तिक प्रगतीसाठी आणि उत्पन्नाची निश्चित कशा पद्धतीने मिळवता येईल हा विचार समोर बाळगून आपण काम केले पाहिजे.

भविष्यात मसाल्याची पिके घेण्याचेही नियोजन करू

काशिनाथ सजन पाटील यांची ग्वाही

सर्वप्रथम या ठिकाणी गरीबांचे कैवारी आणि शेतकऱ्यांचे उद्धारकर्ते स्वर्गीय भाऊंना मी अभिवादन करतो आणि आज स्वर्गीय सौ. कांताई जैन पांढरा कांदा नवतंत्र पुरस्कार सोहळा या सोहळ्याचे अध्यक्ष अशोकभाऊ, भाभी, त्याचप्रमाणे अजितभाऊ, भाभी त्याचप्रमाणे कवी आदरणीय महानोरदादा सर्व पुरस्कारित शेतकरी बंधु-भगिनी, त्याचप्रमाणे देसर्डा साहेब, सर्व ग्रामसेवक, या ठिकाणी उपस्थित असलेले विविध ठिकाणाहून आलेले सर्व कांदा उत्पादक शेतकरी बंधु-भगिनींनो, इथं स्वर्गीय कांताबाईंच्या नावाने हा पुरस्कार आमच्या भावाला मिळाला याचा आनंद मला खुप झाला. हा फक्त माझ्या भावाच्या किंवा इतर बसलेल्या सर्व शेतकऱ्यांनाच पुरस्कार मिळाला असे मी मानत नाही. तर ज्या ज्या गावच्या शेतकऱ्यांना तो पुरस्कार मिळाला त्या त्या गावच्या सर्व कांदा उत्पादक शेतकऱ्यांना तो पुरस्कार मिळालेला आहे असे मी समजतो. हा शेतकऱ्यांचा गौरव म्हणजे एकप्रकारे शेतकऱ्यांना उच्च कृषितंत्राचा अवलंब करून, कांदा लागवड करून अधिकाधिक उत्पादन घेण्यासाठी त्यांनी उत्तेजित केलेले आहे. कंपनीने या ठिकाणी सर्व शेतकऱ्यांना उत्तेजन दिलेले आहे की आपण जास्तीत जास्त कांदा लावावा, आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने तो लावावा आणि जास्तीतजास्त उत्पादन करून कंपनीला आपण सर्वांनी कांदा पुरवायचा आहे. आणि आम्ही सर्व शेतकरी शेतकऱ्यांच्या वतीने मी अशोकभाऊंना ग्वाही देतो किंवा कंपनीलाही ग्वाही देतो की आम्ही जास्तीत जास्त कांदा पुरवू शकणार, पुरवणार आणि नवतंत्रज्ञान त्यासाठी वापरणार.

या ठिकाणी पांढऱ्या कांद्याच्या या करार पद्धतीच्या शेतीमध्ये आमच्या दामळदा गावचे शेतकरी अधिकाधिक संख्येने सहभागी होतील आणि जास्तीत जास्त कांदा आम्ही सुद्धा पुरवू आमच्या परिसरामध्ये विहिरींना पाणी कमी आहे. ट्युबवेलला पाणी कमी लागत, ट्युबवेलला पाणी लागतच नाही, १०५० फुटापर्यंत ट्युबवेल केलेली आहे पण ते पाणी

लागत नाही. यामुळे जास्त पाण्याची शेती किंवा जास्त पाणी लागणारे जे पिक आहे उदाहरणार्थ केळी, ऊस, अशी पिक आम्ही मात्र घेऊ शकत नाही. याला उत्तम पर्याय म्हणून जैन इरिगेशनने आम्हाला कांदा पिक उपलब्ध करून दिले आणि त्यामुळे आम्ही त्यांचे ऋणी आहोत. कंपनीचे प्रतिनिधी अर्थात जेवढे पण कंपनीचे ग्रामसेवक आहेत फक्त दामळदाचे मी म्हणत नाही साहेब सर्व ग्रामसेवक जिथे पण असतील तिथे ते ग्रामसेवक इतके तत्पर आहेत की आम्ही सकाळी शेतावर पोहोचत नाही आमच्या आधी ते शेतावर पोहोचलेले असतात आणि ते आम्हाला मार्गदर्शन करतात की कांद्याला तुम्ही थ्रीप्स आलेले आहेत काय फवारणी करा, खताचे डोस द्या, तणनाशक मारा, तण काढून टाका, सर्व माहिती ते देतात. त्यामुळे त्यांची कोणतीही कमतरता नसताना त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली आम्ही कांद्याचे जास्तीतजास्त उत्पादन काढू शकतो. त्याचप्रमाणे आमच्या परिसरामध्ये पाणी कमी असल्यामुळे ठिबक सिंचनचा फार मोठा फायदा झालेला आहे. आणि ठिबक सिंचनामुळे कमी पाण्यावरसुद्धा आम्हाला जास्तीत जास्त क्षेत्र बागायत करता येते आणि इतर अन्य पिकांचा सुद्धा या ठिकाणी आम्हाला फायदा मिळत असतो.

जैन ठिबक ही आमच्या परिसराच्या दृष्टीने फक्त आमच्याच परिसराच्या दृष्टीकोनातून अस म्हणणार नाही तर उभ्या महाराष्ट्राच्या दृष्टीने एक संजिवनी ठरलेली आहे अस मी त्या ठिकाणी मानतो. आधी आम्हाला कांद्याच पेमेंट घेण्यासाठी इथे जळगावला याव लागायच. परंतु आता कंपनीने अशी सोय केली की शेतकऱ्यांच्या बँकेच्या खात्यामध्ये थेट पेमेंट जमा करतात. आणि त्यामुळे आमचा येण्या-जाण्याचा प्रवासखर्चही वाचतो आणि येण्या-जाण्याची वेळ सुद्धा वाचते. तर भविष्यात कंपनीसाठी आम्ही मसाला पिकांचीही मग मसाला पिकं घेण्याचाही विचार करू अस आश्वासन देतो. माझ्या परिसरातील सदस्यांची निवड या पुरस्कारासाठी केली. माझ्या भावाची या पुरस्कारासाठी निवड केली त्याबद्दल त्यांच्यावतीने आणि पाटील परिवाराच्या वतीने मी आपल्या सर्वांचा ऋणी आहे. संयोजकांनी या ठिकाणी मला बोलायची संधी दिली त्याबद्दल मी त्यांचा आभारी आहे.

आभार: डॉ. अनिल ढाके

भाऊ नेहमी म्हणायचे आयुष्यात आव्हान असणे हे अत्यंत गरजेचे आहे. ते गतिमान आयुष्याचे एक गुणित आहे. या आव्हानांचा जो प्रभावीपणे व संयम राखित शांतरीतीने सामना करू शकतो तोच आपल्या अंतिम ध्येयापर्यंत पोहचू शकतो. पांढरा कांदा उत्पादन करणाऱ्या व जैन कंपनीच्या करार शेती योजनेत सहभागी होणाऱ्या शेतकऱ्यांनी भाऊंचे विचार अनेकदा कृतीतून सिद्धकरून दाखविले आहेत. या योजनेने शेतकऱ्यांच्या जीवनात आमूलाग्र बदल घडवून आणला आहे. आज या कांदा नवतंत्र पुरस्कार वितरण सोहळा प्रसंगी शेतकरी बंधु-भगिनी इथे मोठ्या संख्येने उपस्थित राहिले त्याबद्दल आपल्या सर्वांचे मनःपूर्वक आभार.

जैन हिल्स, जळगाव येथील स्व. सौ. कांताई जैन पांढरा

कृषिक्षेत्रातील करार शेतीच्या परिवर्तनाचा वेध घेणारे भूमिपुत्र

शेतकऱ्यांचा आधारवड श्रद्धेय भवरलालजी जैन यांच्या सानिध्यात भूमिपुत्र

लेक जणू माहेराला आली...
सेल्फी श्रद्धेय भवरलालजी जैन यांच्या सोबत

शेतमाल प्रक्रियेतून तयार झालेल्या उत्पादनांचे प्रदर्शन पाहताना शेतकरी

जैन उद्योग समुहाच्या सचित्र इतिहासाचे अवलोकन करताना शेतकरी बंधू-भगिनी

कांदा नवतंत्र पुरस्कार वितरण समारंभाची काही छायाचित्रे

परिश्रम परिसरातील विविध उत्पादनांची शेतकरी पाहणी करताना

आपुलकीने स्वागत शेतकरी बंधू-भगिनींचे

फळे व भाज्यांचे प्रदर्शन पाहताना शेतकरी

स्व. सौ. कांताई जैन पांडरा कांदा नवतंत्र पुरस्कार स्वीकारताना प्रगतशील शेतकरी

स्व. सौ. कांताई जैन पांढरा कांदा नवतंत्र पुरस्कार विजेत्या शेतकऱ्यांचे मनोगत

पांढऱ्या कांद्यात निश्चित हमीभाव व चांगला दर

माझ्याकडे स्वतःची एकूण जमीन १६ एकर आहे. भाड्याने १५ एकर जमीन करायला घेतली आहे. अशी एकूण ३१ एकर जमीन कसतो. त्यातल्या १० एकर जमिनीवर खरीप हंगामात कांदा लावला होता. गेल्या ४ वर्षांपासून मी पांढरा कांदा लावतो. पांढऱ्या कांद्याच सर्व बियाणं जैन इरिगेशन कंपनीकडून मला मिळत. उत्पादीत झालेला सर्व कांदा प्रक्रिया करण्यासाठी मी जैन कंपनीलाच देतो. हा सर्व कांदा मी रेनपोर्टवर करतो. रेनपोर्टमुळे कांद्याचे उत्पादन जास्त चांगले येते. दर १० दिवसांनी ४ तास पाणी दिले तरी पिकाची पाण्याची गरज भागते. जुलै महिन्यात मी कांद्याचे बी पेरतो. एकरी साडेचार ते पाच किलो बियाणे लागते. साधारणतः ६ ते ७ टन एकरी उत्पादन येते. परंतु मागच्या वर्षी मला एकरी ८ टन उत्पादन आले होते. खरीपातले कांद्याचे पीक साडेचार महिन्यांचे आहे.

माझी जमीन काळीची मध्यम भारी आहे. खरीप हंगामात

ज्ञानेश्वर हरी पाटील

गादीवाफा तयार करून त्यावर यंत्राच्या सहाय्याने कांद्याचे बी पेरतो. गादीवाफ्याची उंची ९ इंच असून रुंदी ३८ इंच ठेवतो. गादीवाफ्यामुळे पाण्याचा निचरा लवकर होतो. जमीन भुसभूशीत राहते. पिक काढणे सोईचे जाते. आणि उत्पादनही अधिक येते. खरीपाच्या कांद्याला मी एकरी ५ बॅग स्फुरद (५० किलोची बॅग), १ बॅग युरिया, आणि १ बॅग पोटॅश दिले होते. या खतात एकरी १० किलो सल्फर (गंधक) मिसळले होते. कांदा चांगला पोसला तर एकेका कांद्याचे वजन अडीचशे ते तिनशे ग्रॅम मिळते आणि एकरी ७ ते ८ टन उत्पादन येते. ४ वर्षांपासून मी

जैन इरिगेशन कंपनीसाठी पांढरा कांदा लावत असलो तरी अगोदर भाजीपाल्याचे उत्पादन घेत होते. परंतु मजुरांचा प्रश्न खुप मोठा आहे. भाजीपाल्याला मजूर खूप लागतात आणि ते लवकर उपलब्ध होत नाहीत. शिवाय मजुरीचा खर्चही वाढलेला आहे. आज बाईचा रोज दीडशे रुपये तर माणसाचा रोज तिनशे रुपये आहे. खरीपात जो

पांढरा कांदा मी लावतो त्याची व्हरायटी जेव्ही-५ ही असून त्यातील टीएसएसचे प्रमाण १८ ते २२ आहे. टीएसएस म्हणजे एकुण साररूप घनभाग. खरीपातील लाल कांद्यामध्ये टीएसएसचे प्रमाण १२ ते १३ टक्के असते तर पांढऱ्या कांद्यात हेच प्रमाण १३ ते १४ टक्के असते. मात्र रब्बी हंगामामध्ये हे टीएसएसचे प्रमाण वाढलेले दिसते. रब्बी हंगामातील लाल कांद्यामध्ये टीएसएसचे प्रमाण १४ ते १५ टक्के जाते तर पांढऱ्या कांद्याच्या व्ही-१२ या जातीमध्ये ते २० पर्यंत जाते. खरीप हंगामातील म्हणजे पावसाळी जेव्ही-५ या जातीचे बियाणे जैन कंपनी जळगावलाच तयार करते. मात्र रब्बी हंगामाचे बियाणे बाहेरील राज्यात म्हणजे थंड हवेच्या ठिकाणी तयार करावे लागते.

खरीपाचा कांदा साडेचार महिन्यात, तर रब्बी हंगामातला कांदा पाच महिन्यात काढायला येतो. खरीपाच्या कांद्याची जुनच्या शेवटी पेरणी करतो. या वर्षी पेरणी केल्याबरोबर खुप जोरात पाऊस आला त्यामुळे बियाणे उगवलेच नाही. पुन्हा पेरणी करावी लागली. दोन वेळेला बियाण्याचा खर्च झाला. दुसऱ्या पेरणीतही खुप रोपे सडून गेली. त्यामुळे खरीपाचे पिक फारसे या वर्षी हाती लागणार नाही. आता नोव्हेंबर महिन्यापासून रब्बीची कांदा पेरणी सुरु होईल त्यासाठी जेव्ही-१२ हे वाण आम्ही लावणार आहोत. नशिराबादमध्ये ३०० ते ४०० एकर क्षेत्रावर खरीपात कांदा लागला होता आता रब्बी हंगामात ३०० एकर कांदा लागेल. रब्बीतला कांदा मार्च-एप्रिलमध्ये

काढायला येईल. खरीपाच्या कांद्याचे रोप ४५ दिवसांमध्ये तर रब्बीच्या कांद्याचे रोप ५५ दिवसांमध्ये तयार होते. रोपे तयार करण्यासाठी मजुरीचा खर्च खुप येतो त्यामुळे शक्यतो शेत खाली असेल तर पेरणी करणेच पसंत करतो. सध्या नशिराबादमध्ये ९० ते ९५ टक्के शेतकरी कांद्याचे बीच पेरतात. कांद्याच्या पिकाला जितकी थंडी जास्त तेवढे पिक चांगले येते. तसे हे पिक नाजूक आहे. त्यामुळे धुके पडले तर औषधांच्या फवारण्या कराव्या लागतात. पावसाळी कांद्याला ८ ते १० फवारण्या या वर्षी कराव्या लागल्या. या फवारणीसाठी रेडोमील हे बुरशीनाशक आणि डेसीस १०० हे किटकनाशक फवारले. रब्बी हंगामात या वर्षी प्रतिकुल हवामानामुळे व पाऊस जास्त झालेला असल्यामुळे रस शोषणाच्या किड्यांचा (थ्रीप्स) प्रादुर्भाव जास्त होण्याची शक्यता असल्यामुळे किमान ४ ते ५ औषधांच्या फवारण्या कराव्या लागतील. रोपे लावलेला कांदा लवकर काढायला येतो त्या तुलनेत पेरणी केलेला कांदा

थोडा उशिरा काढायला येतो. लागवड केलेला खरीपाचा कांदा १०५ दिवसांत काढायला येतो. याची रोपे तयार करायला ४५ दिवस लागतात. रब्बी हंगामात जो कांदा लावला जातो त्याची रोपे तयार करायला ५५ दिवस लागतात.

संद्रीय खताचा वापर मोठ्या प्रमाणावर केला तर पिक चांगले येते आणि रासायनिक खताची गरज कमी होते. मी उन्हाळ्यात शेत खाली असताना एकरी १० ते १२ ट्रॉल्या शेणखत विकत घेऊन शेतात टाकतो. २००० ते २२०० रुपये दराने एक ट्रॉली शेणखत विकत घेतो. ३ वर्षांपूर्वी मी गोमूत्र, शेण, डाळीचे पिठ, संद्रीय काळा गुळ, ताक, यांचा वापर करून स्लरी तयार केली होती. ती रेनपोर्टमधून पिकाला सोडली. त्या वर्षी स्लरीशिवाय कांदा पिकाला दुसरे काहीही खत टाकले नव्हते तरी देखील १४ टनापर्यंत उत्पादन आले. साधारणपणे कांदा उत्पादनाचा दर एकरी खर्च ३० ते ३५ हजार रुपये येतो. या वर्षी मात्र अती पावसामुळे शेतकऱ्यांचे खुप नुकसान होणार आहे. पेरणी झालेल्या दिवसापासून पाऊस पडत असल्यामुळे खरीपाच्या कांद्याचा खर्च सुद्धा निघणार नाही अशी परिस्थिती आहे.

जैन कंपनी हा सगळा पांढरा कांदा करार पद्धतीने आमच्याकडून खरेदी करते. दर वर्षाचा कांद्याचा दर निश्चित केलेला असतो. त्यामुळे आम्हाला नेमका किती दर मिळणार आहे ते माहित असते. खुल्या बाजारपेठेत जर कांद्याचे दर वाढले तर त्या प्रमाणात कंपनीही दर आम्हाला वाढवून देते. त्यामुळे आजपर्यंत आमचे कधीही नुकसान झालेले नाही. मागच्या वर्षी थंडी चांगली पडली होती तेव्हा कांद्याचे पिक खुप चांगले आले. एकरी २० टन ७०० क्विंटल एवढे पिक येऊन पैसेही चांगले मिळाले होते. एका वर्षी जैन कंपनीने १० रुपये किलोने पांढरा कांदा माझ्याकडून खरेदी केला तेव्हा मला एकरी पावणे दोन लाख रुपये उत्पन्न मिळाले होते. पांढऱ्या कांद्यात निश्चित हमीभाव व चांगला दर मिळत असल्यामुळे आता मी भाजीपाला व इतर पिके कमी करून पांढऱ्या कांद्याचे क्षेत्र वाढविले आहे. जैन कंपनीमुळे आमच्या भागात पांढरा कांदा हे पिक वरदान ठरले असून एक नवी पिक पद्धती शेतकऱ्याला उपलब्ध झाली आहे.

- ज्ञानेश्वर हरी पाटील,
मु. नशिराबाद पेठ, ता. जि. जळगाव,
मो. ९१५८१२८६३८

माझ्याकडे स्वतःची ३ एकर शेती आहे. भाड्याने घेतलेली १५ एकर शेती आहे. ४ एकर शेतीमध्ये २०१५ पासून रब्बी हंगामात जैन इरिगेशनचा पांढरा कांदा लावतो. २०१५ साली मी पहिल्यांदा ७०० फुटाचे बोअर घेतले. त्याला चांगले पाणी लागले. तेव्हापासून ३ एकरवर ऊस आणि ४ एकर कांदा पिक घेत आहे. कांद्याची लागवड गादीवाफ्यावर करतो. हा वाफा ९ इंच उंचीचा आणि ३९ इंच रुंदीचा करतो. २०१५ पासूनच जैन इरिगेशनचा रेनपोर्ट स्प्रींकलर मी कांद्यासाठी वापरत आहे. दर वर्षी मला कांद्याचे १८ ते २० किलो बियाणे लागते. १००० रुपये किलोने कंपनी हे बियाणे सवलतीच्या दराने आम्हाला देते.

शरद तुळशीराम चौधरी

फक्त अट एकच असते उत्पादीत झालेला सर्व कांदा कराराच्या ठरलेल्या दराप्रमाणे कंपनीला दिला पाहिजे. त्याप्रमाणे आम्ही सर्व माल कंपनीला देतो. दरवर्षी १५ ऑक्टोबर पासून कांदा पेरण्याला प्रारंभ होतो. परंतु यंदा पावसामुळे उशीर झाला आहे. बैलजोडीवर चालणारे कांदापेरणी मशीन कंपनीने गावात बऱ्याच शेतकऱ्यांना दिले आहे. त्यांच्याकडून काही शेतकरी भाड्याने हे मशीन आणून पेरणी करतात. मशीनचे भाडे एकरी ३०० रुपये असते. पण काही ठरावीक लोकांकडूनच भाडे घेतात. मशीनला ९ सरी असतात. ४ इंचाच्या अंतराने एकरी साडेचार ते पाच किलो बियाणे पडते.

जैनच्या
हमीभावामुळेच
पांढऱ्या कांद्याचे
पिक परवडते

पांढऱ्या कांढाला जैन कंपनीने चांगला हमीभाव दिलेला असल्यामुळे हे पिक परवडते. लाल कांढापेक्षा पांढऱ्या कांढाचे उत्पादन जास्त येते. लाल कांढाचे एकरी उत्पादन जास्तीतजास्त ७ ते ८ टन येते. पांढऱ्या कांढाचे हेच उत्पादन जवळपास १५ टनापर्यंत जाते. यावर्षी मला २०१५ सालचा जैन इरिगेशनचा कांताई पुरस्कार मिळाला आहे. २०१५ साली मला पांढऱ्या कांढाचे एकरी १८ टन ६०० क्विंटल एवढे उत्पादन आले होते. त्यावेळी २ एकरात एकुण ३७ टन २०० क्विंटल उत्पादन आले आणि तेव्हा किलोला ५ रुपये भाव मिळाला होता. पांढरा कांदा कापून झाल्यानंतर लगेचच दुसऱ्या दिवशी ट्रॅक्टर किंवा ट्रकने आम्ही तो जैन कंपनीकडे पाठवितो. वाहतुकीचा खर्च कंपनी सोसते आणि नंतर आमच्या पेमेंटमधून ते वाहतुकीचे भाडे वजा करते. कंपनीकडून एक महिन्याच्या आत एक रकमी सर्व पेमेंट मिळते. कंपनी कांढाचे बियाणे आम्हाला सवलतीत देते. बाहेर बाजारात बियाण्याचा दर २५०० ते ३००० रुपये किलो आहे मात्र कंपनी आम्हाला १००० रुपये किलो या दराने बियाणे देते. म्हणजे १० किलो बियाणे घेतले तर तिथेच आमचे २०,००० रुपये वाचतात. शिवाय कंपनी पेमेंट करताना बियाण्याचे पैसे कापते. म्हणजे बियाणे हे आम्हाला रोखीने घ्यावे लागत नाही. या शिवाय कांदा पिकाला पाणी देण्यासाठी आम्ही जो रेनपोर्ट वापरतो तोही कंपनी उधारीवर देते आणि नंतर पेमेंटमधून ते पैसे वजा करते. या रेनपोर्टचा उपयोग गादीवाफ्यावरील कांदा भिजवीण्याशिवाय भुईमुग, कपाशी, सोयाबीन, गहू, हरभरा, या पिकांसाठीही आम्ही करतो. यातील काही पिकांच्या उगवणीपुरता रेनपोर्ट वापरला जातो. सध्या हिवाळी हंगाम सुरु असल्याने सकाळी पिकांवर दव पडते. हे दव धुवून टाकण्यासाठी आम्ही दररोज सकाळी १० ते १५ मिनिटे रेनपोर्ट चालवितो. धुके धुतले गेल्यामुळे कांढावर करपा रोग येत नाही.

कांदा पिकाला मी एकरी ४ ते ५ ट्रॅक्टर शेणखत घालतो. माझ्याकडे २० म्हशी, ४ बैल, आणि ५ गायी होत्या. घरची जनावरे असल्यामुळे शेणखत बाहेरून विकत घ्यावे लागत नव्हते. परंतु आता चाऱ्याचे भाव खुप वाढल्यामुळे जनावरांची संख्या कमी केली आहे. सध्या चाऱ्याचा भाव ६००० रुपये शेकडा झाला आहे. त्यामुळे जनावरे सांभाळणे परवडत नाही. त्याऐवजी बाहेरून शेणखत विकत घेणे सोयीचे वाटते. म्हणून २००० रुपये ट्रॉली या दराने शेणखत घेऊन ते कांदा लावण्यापुर्वी जमिनीत टाकतो. याशिवाय दर एका महिन्याच्या अंतराने सुपर फॉस्फेट, पोटॅश, युरिया, अमोनियम सल्फेट, सल्फर (गंधक), ही खते हाताने तीन डोसमधून देतो. तसेच १९:१९, ०:५२:३४, ही मायक्रोन्युट्रीयन्ट हाताने दोन वेळेला देतो. जमिनीच्या वाफशानुसार व पिकाच्या गरजेनुसार दर ८ दिवसांनी ४ ते ५ तास पाणी देतो. तापमान वाढले तर जास्त वेळ रेनपोर्ट चालवितो. विज जेव्हा उपलब्ध होईल तेव्हा पाणी घावे लागते परंतु शक्यतो हिवाळ्यात रात्रीच्या

वेळेला पाणी देतो त्यामुळे करपा आणि थ्रिप्स वाढत नाहीत शिवाय संध्याकाळीच फवारणीही करतो. डिसेंबर-जानेवारीमध्ये म्हणजे हिवाळ्यात थ्रिप्स येतात. त्यासाठी ४ ते ५ वेळा फवारणी करावी लागते.

जैन कंपनीचे कृषी अधिकारी व मार्गदर्शक येऊन सातत्याने व नियमितपणे मार्गदर्शन करतात. त्यामुळे चांगले पिक येण्यात कोणतीही अडचण येत नाही. ५ महिन्यांनी पिक काढायला येते. २५० ते ३०० ग्रॅमचा कांदा होतो. काही कांदे २०० ग्रॅमचेही असतात. २० एमएमच्या खालचा कांदा कंपनी घेत नाही. परंतु असा चिंगळी माल एकरात जेमतेम १ ते २ गोण्या निघतो. कंपनी जे बियाणे आम्हाला देते ते अत्यंत दर्जेदार व प्रक्रिया केलेले आणि शास्त्रीय पद्धतीने बनविलेले असते. त्यामुळे त्यामध्ये टोंगळे, जोडकांदा, चिंगळ्या, फारशा निघत नाहीत. कंपनी जोडकांदाही निघाला तर घेते पण तो फोडून घेते. गादीवाफ्यावर कांदाची लागण केल्यास तो उत्तम प्रतिका बनतो असा आमचा अनुभव आहे. खरीपातल्या कांदाचे २० ते २५ दिवस आणि रब्बीतल्या कांदाचे १० ते १५ दिवस अगोदर पाणी तोडावे लागते. पिकाच्या ५० टक्के माना खाली पडल्यानंतर कांदा उपटण्या अगोदर रिकामा लोखंडी बॅरेल त्या कांदावरून फिरवितो. त्यामुळे कांदाची सर्व पात झोपून जाते आणि पातीतला रस त्या कांदात उतरतो. त्यामुळे कांदाचे वजन वाढते आणि तिखटपणाही वाढतो. उपटलेला कांदा त्या पातीनेच झाकून टाकतो जेणेकरून उन्हापासून बचाव व्हावा व पातीतला राहिलेला रसही कांदात उतरावा म्हणून २ दिवस कांदे उपटून ठेवतो आणि तिसऱ्या किंवा चौथ्या दिवशी गाडी भरण्याइतका माल तयार झाला की लगेच कापून तो कंपनीकडे पाठवितो.

जैन इरिगेशन कंपनीने पांढऱ्या कांदाच्या पिकासाठी जे करार शेतीचे तंत्र अवलंबिले आहे त्यामुळे आमच्या नशिराबाद गावातील व जवळपासच्या परिसरातील शेतकऱ्यांचा प्रचंड फायदा होऊन त्यांच्या मालाला निश्चित हमीभाव मिळाला आहे व माल विल्हेवाटीची उत्तम सोयही झालेली आहे. कांदाचे भाव बाजारात सतत खालीवर होत असतात, दरातली ही चढघट खुप मोठी असते. त्यामुळे बऱ्याचदा शेतकऱ्यांचे नुकसानच होताना आपल्याला दिसते. त्यात कांदा हे अत्यंत नाशवंत पिक आहे. त्याची फारशी साठवणूक करणे शेतकऱ्यांना शक्य होत नाही. जैन कंपनी लगेच माल नेत असल्यामुळे शेतकऱ्याला मालाची अजिबात साठवणूक करून तो सांभाळण्याची वेळच येत नाही. त्यामुळे करार शेतीचे मॉडेल विकसीत करून कंपनीचे संस्थापक अध्यक्ष भवरलाल जैन यांनी पांढऱ्या कांदाचे उत्पादन घेणाऱ्या शेतकऱ्यांवर मोठेच उपकार केले आहेत.

श्री. शरद तुळशीराम चौधरी,
मु.पो. नशिराबाद, ता.जि. जळगाव,
मो. ८०८०३०५१३१

निश्चित उत्पन्नामुळे कांदा करार शेतीकडे वळलो

१९७४ पासून मी शेती करू लागलो. सुरुवातीला १४-१५ एकर जमीन होती. पुर्वी घरी लाल कांदा लावायचे. १९७२-७३ साली आम्ही विहीर केली. तिथून बागायती शेतीला सुरुवात झाली. मागील १८-१९ वर्षांपासून कांदा पिक लावण्याचा मला अनुभव आहे. नोव्हेंबर २००७ मध्ये मी पहिल्यांदा जैन कंपनीचे पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे लावले. तेव्हा ऊसामध्ये कांद्याचे आंतरपिक घेतले होते. कंपनीचा हमीभाव त्यावेळेस साडेतीन रुपये किलो होता. पण बाजारात कांद्याचा दर ७ रुपये किलो होता. जैन कंपनीबरोबर आम्ही करार केलेला असला तरी कंपनीने बाजारभावाप्रमाणे आम्हाला ७ रुपये किलोने पैसे दिले. त्यावेळी ऊसात आंतरपिक असूनही कांद्याचे एकरी २२ टन उत्पादन आले होते. पहिल्याच वर्षी कांद्यात चांगले पैसे मिळाल्यामुळे पुढे दरवर्षी पांढऱ्या कांद्याचे क्षेत्र वाढवित गेलो. हळूहळू जमीनही वाढवीत नेली. आज आमच्या एकत्र कुटुंबाची मिळून ६५ एकर शेती आहे.

कांदा सगळ्यांनाच रडवितो. यातून शेतकरी, व्यापारी, आणि प्रक्रिया कारखानदार कोणीच सुटत नाही. कांद्याचे उत्पादन किती काढायचे हे शेतकऱ्यांच्या हातात काहीच नाही. अत्यंत नाजूक पिक असल्यामुळे बदलत्या हवामानाचा त्याच्यावर लगेच परिणाम होतो. नैसर्गिक संकटाचा सामना हे पिक प्रभावीपणे करू शकत

डॉ. सुभाष प्रभाकर देसाई

नाही. त्यामुळे कांद्याचे उत्पादन येईलच याची शाश्वती कोणालाही देता येत नाही. अशा परिस्थितीत काहीतरी निश्चित उत्पन्न मिळण्याची हमी असली पाहिजे. जैन कंपनीने पांढऱ्या कांद्यासाठी हा हमीभाव निश्चित ठरवून दिल्यामुळे तेवढातरी मिळण्याची खात्री होती म्हणून या करार शेतीकडे वळलो. मागच्या १२ वर्षांपासूनचा हा करारशेतीचा अनुभव मलातरी निश्चित चांगला व प्रेरणादायी आहे. मागच्या वर्षीचेच उदाहरण देतो, मागच्या वर्षी लाल कांद्याचे भाव २ ते ४ रुपये होते. तेव्हा जैन

कंपनीने आम्हाला पांढऱ्या कांद्यासाठी साडे नऊ रुपये किलोला दर दिला. म्हणजे ५ रुपये हा हमीभाव असतानाही साडेचार रुपये किलोमागे वाढवून दिले. खुल्या बाजारात जसे भाव असतील तसे भाव कंपनी देते. २ वर्षांपूर्वी खरीप हंगामात कंपनीने मला १ किलो पांढऱ्या कांद्यासाठी २८ रुपये भाव दिला. जळगाव आणि धुळे मार्केटची परिस्थिती बघून कंपनी सरासरी भाव काढते. कराराची ही शेती शेतकऱ्याला अशामुळे फायद्याची पडते की बाजारातील कांद्याचे दर पडले किंवा एकदम कमी होऊन २-४ रुपयांवर आले तरीदेखील कंपनी ठरल्या प्रमाणे ५ रुपये दराने कांदा खरेदी करते. म्हणजे दराची शाश्वती आहे. घरून पैसे टाकावे लागत नाहीत.

कंपनी कांद्याचे बियाणे उत्पादीत करण्यासाठी जेवढा खर्च येतो तेवढ्याच दराने म्हणजे १२०० रुपये किलोने आम्हाला पांढऱ्या

कांदाचे बियाणे उपलब्ध करून देते. लाल कांदाचे बियाणे आज बाजारात अडीच ते तीन हजार रुपये किलो आहे. परंतु कंपनी सवलतीच्या दरात आम्हाला बियाणे उपलब्ध करून देत असल्यामुळे तो होणारा फायदाही मोठा आहे. पुर्वी ८०० रुपये किलो या दराने कंपनी बियाणे देत असे. परंतु आता उत्पादन खर्च वाढला आहे. बियाणे देताना कंपनीची अट एकच असते उत्पादीत झालेला सर्व कांदा कंपनीलाच दिला पाहिजे आणि आम्ही सांगतो ते तंत्रज्ञान वापरून हा कांदा उत्पादित केला पाहिजे व त्यासाठी ठिबकसंच, रेनपोर्ट, मायक्रो स्प्रींकलर या सारखे अत्याधुनिक सिंचनाचे तंत्रज्ञान वापरले पाहिजे.

मी पांढऱ्या कांदाची लागवड गादीवाफ्यावर करतो. ६ ते ९ इंच उंचीचा आणि साडेतीन इंच रुंदीचा गादीवाफा तयार करून ५ बाय ४ इंचावर कांदाची लागवड करतो. एकरी ४ किलो बियाणे लागते. मशीनने कांदा पेरणी करतो. मशीनला ९ लाईन्स असतात. दाट पेरणी झाली तर मजुरांकरवी ते विरळ करून घेतो. शेत तयार नसले आणि मधला वेळ वाचवायचा असेल तर काही वेळेला १० एकरसाठी लागणारी कांदाची रोपे एक एकरात तयार करून घेतो.

ही रोपे दीड महिन्यात तयार होतात. खरीप हंगामात मी सोयाबीन, कापूस, मूग, उडीद या सारखी पिके घेतो. नोव्हेंबरच्या शेवटी कापूस पिक निघून जाते. त्यानंतर नोव्हेंबर-डिसेंबरमध्ये उन्हाळी कांदा लावतो. खरीप कांदाची पेरणी जुलैमध्ये करतो. माझी जमीन पुर्ण भारी काळी असून पाण्याचा निचरा चांगला होतो. जमिनीचा पीएच साडेसात असून मधून मधून हिरवळीची ताग, ढेंचा या सारखी पिके घेतो. गेली ४०-४५ वर्ष मी शेती करून नियमितपणे पिकं घेत असलो तरी अजूनही उत्पादकता कमी झालेली नाही. तूर, केळी, पपई यांसारखी पिकंही मी घेतो. पूर्वी केळी पिकात पट्टा पद्धतीवर मी कांदाचे पिक घेतले होते. या पद्धतीत एक लाईन सोडून देतो. गादीवाफ्यावर जेव्हा पिक घेतो तेव्हा बियाणे उगवून येण्यासाठी मायक्रोस्प्रींकलरचा वापर करतो. जैन कंपनीने पाण्याचे वेळापत्रक ठरवून दिले आहे. त्याचे तंतोतंत पालन करतो. ठिबक संचामार्फत दर ४ दिवसांनी पाणी देतो. उन्हाळ्यात २ ते ३ दिवसांनी पाणी द्यावे लागते. पावसाळ्यात लावलेल्या कांदाचे पिक ४ महिन्यात काढायला येतं. रब्बीचा पेरलेला कांदा ५ महिन्यात काढायला येतो.

लावलेला कांदा आणि पेरलेला कांदा यामध्ये पेरलेल्या कांदाचे उत्पन्न अधिक येते पण लावलेल्या कांदाचे उत्पादन २ ते ३ टनाने अधिक येते असा माझा अनुभव आहे. २०१० साली जेव्हा मी बियाणे पेरले होते तेव्हा मला एकरी १७ टन उत्पादन मिळाले होते. हवामान, बेवड, हिरवळीची पिके, या सर्वांचा परिणाम कांदाच्या उत्पादनावर होत असतो. माझ्याकडे दरवर्षी पेरलेला कांदा ३ ते ४ एकरवर आणि आंतरपिकातला कांदा ४ ते ५ एकर क्षेत्रावर असतो. कांदा पिकाला पाणी जास्त लागते हे खरे आहे पण ते वेळेवर व प्रमाणातच दिले पाहिजे. सिंचनासाठी मी ८ ट्यूबवेल केल्या असून २०० फुटावरून पाण्याचा उपसा १५ एचपीच्या मोटरने चालू आहे. दगडातल्या ट्यूबवेल मात्र ५०० फुट खोलीपर्यंत गेल्या आहेत. गुळ नदीपासून १ किलोमीटर अंतरावर माझी शेती असून पाण्याला पाझर चांगला आहे. या वर्षी नाला खोलीकरण व रुंदीकरणाचे कामही केले असून पाऊस प्रचंड झालेला असल्यामुळे मुबलक पाणी उपलब्धता आहे. जैन कंपनीशी कांदा खरेदीचा करार असल्यामुळे आम्ही शेतकरी खर्च करताना अजिबात घाबरत नाही कारण उत्पन्नाची निश्चित हमी असते. हमी नसेल तर शेतकरी खर्च करायला घाबरतो. ३ वर्षांपुर्वी मी आले लावले होते परंतु ते ५ ते ८ रुपये या दराने विकावे लागले त्यामुळे नंतर हे पिक सोडून दिले. त्यावेळी जैन कंपनी मसाल्याच्या पिकासाठी आले घेत नव्हती. किंबहुना त्यांची मसाल्याची फॅक्टरीच सुरू झालेली नव्हती. त्यामुळे मसाला पिकात करार पद्धतीही अस्तित्वात नव्हती. अन्यथा मी आले पिक सोडून दिले नसते. आता मात्र कंपनीची हमी असल्यामुळे मी पुन्हा मसाल्याची पिके करार पद्धतीने लावणार आहे.

डॉ. सुभाष प्रभाकर देसाई,
मु.पो. चोपडा, जि. जळगाव,
मो. ९४२९९६०९७०

कांदा पिकात एकरी सव्वा

माझ्याकडे स्वतःची एकुण २६ एकर आणि भाड्याने घेतलेली ८ एकर अशी एकुण ३४ एकर जमीन आहे. त्यातल्या ५ एकर जमिनीवर खरीपात कांदा लावला आहे. यावर्षी पावसाळा उशीरा सुरू झाल्यामुळे ४ ऑक्टोबरला कांद्याची लागण केली आहे. त्याच्या अगोदर मका, मुग, व लाल भोपळा (चक्री) ही पिके घेतली होती. कांद्यासाठी ऑगस्ट महिन्यातच रोप टाकले होते. पावसामुळे लागणीला उशीर झाला. सरीत कांदा लावला असुन पाटानेच पाणी देत आहे. १५ जानेवारीला हा खरीपाचा कांदा काढायला येईल. गेल्या १४ वर्षांपासुन मी जैन इरिगेशन कंपनीशी पांढऱ्या कांद्याच्या लागवडीबाबत करार केलेला आहे. या कराराचा आम्हाला खुप फायदा कायम होत आला आहे. कारण बाजारातले कांद्याचे भाव सतत पडत होते. पुर्वी रब्बी हंगामात लाल कांदा लावायचो. दरवर्षी प्रचंड नुकसान व्हायचे. लाल कांदा कोणी घ्यायला तयार नव्हते. अनेकदा १ रुपये किलोने कांदा विकला. काही वेळेला तर कांदा उकिरड्यावर फेकून द्यावा लागला तर २-४ वेळा मॅढ्यांना चारा म्हणून देऊन टाकला. तेव्हापासून लाल कांदा लावायचा नाही असे पक्के करून जैन कंपनीसाठी पांढरा कांदा लावू लागलो. कंपनीने माल खरेदी करण्याची व तोही निश्चित दराने घेण्याची हमी दिलेली असल्यामुळे आता कांदा उत्पादकांना मरण नाही यावर आमचा विश्वास आहे. शिवाय कंपनीचे तज्ञ लोक वेळोवेळी येऊन मार्गदर्शन करतात काही समस्या आल्या तर सोडवतात.

२००७-०८ साली मला एकरी कांद्याचे २२.१० टन एवढे

प्रविण जुलाल पाटील

उत्पादन मिळाले. हा कांदा रब्बी हंगामातला होता. त्यावेळी कंपनीचा हमीभाव ३ रुपये किलो होता. पण बाजारात कांद्याचे भाव यापेक्षा अधिक होते. तेव्हा कंपनीने बाजारभावाप्रमाणे आम्हाला पांढऱ्या कांद्याचे पैसे दिले. दरवर्षी साधारणपणे खरीपात ५ एकर आणि रब्बीत ३ ते ४ एकर कांदा मी करतो. रब्बीचे पिक गादीवाफ्यावर घेतो. त्यासाठी मिनीस्प्रिंकलर वापरतो. रब्बीचे उत्पादन जास्त येते. एक एकर कांद्यासाठी २२ ते २५ हजार रुपये खर्च येतो आणि १५ टनाच्या पुढेच उत्पादन मिळते. आज कंपनीचा हमीभाव ५ रुपये किलो आहे. या हमीभावाप्रमाणे एकरी ७५ हजार रुपये होतात परंतु बाजारात जास्त भाव असल्यामुळे कंपनी जास्त दरानं माल खरेदी करते. त्यामुळे अनेकदा एकरी कांद्याच्या पिकात सव्वा ते दीड लाख रुपये मिळतात. मागच्या वर्षी आम्ही पांढरा कांदा ९ रुपये किलो दराने कंपनीला विकला त्याचवेळी इतर शेतकऱ्यांनी पिकविलेला लाल कांदा त्याला फेकून द्यावा लागला होता. आमच्या गावापासुन कंपनी पर्यंत ट्रॅकने कांदा वाहून नेण्यासाठी प्रतिटन साडे तीनशे रुपये म्हणजे किलोला ३५ पैसे एवढा खर्च येतो.

माझी जमीन हलकी मुरमाड असुन पिक लवकर तयार होते. ४ महिन्यात काढायला येते. साधारणपणे कांदा ५०-६० ग्रॅमच्या वरतीच असतो. जास्तीत जास्त ३०० ते ४०० ग्रॅम पर्यंत कांदा आला आहे. वातावरणावर हे पिक बरेचसे अवलंबून आहे. हिवाळा लांबला तर उत्पादन वाढते, वेळी वाढतो. रब्बीतला कांदा मार्चनंतर काढायला येतो. माझ्याकडे ६ ट्युबवेल असून या वर्षीच्या

ते दीड लाखाचे उत्पन्न

उन्हाळ्यात २ ट्युबवेल वाढविल्या आहेत. १२५ ते १५० फुटावर पाणी असून बऱ्याचदा उन्हाळ्यात मोटारी २५० ते ३०० फुटाच्या खाली चालवाव्या लागतात. पाण्याचा पीएच चांगला असून जमिनीचा पीएच ७ ते ७.५ आहे. जमीन चांगली लवकर निचरा होणारी आहे. आमच्या घरी कोणी पांढरा कांदा खात नाही. कारण तो जास्त तिखट असतो. मात्र या कांद्याचा टीएसएस (एकुण साररूप घनभाग) हा जास्त असून तो खाल्ल्यानंतर तोंडाला खुप वास येतो. त्यामुळे सर्व कांदा कंपनीकडे प्रक्रियेसाठी पाठवतो.

ट्रॅक्टर रेझरने मी साडेतीन फुटाचा गादीवाफा बनवतो. त्यावरच कांद्याचे उत्पादन चांगले येते. मालाला गुणवत्ताही लागते. उत्पादकता अधिक राहते. पाण्याचा लगेच निचरा होतो. घरची ८ ते १० जनावरे असून एकरी १० ट्रॉली शेणखत दरवर्षी टाकतो. बाहेरून विकतही शेणखत घ्यावे लागते. आज बाजारात शेणखताच्या एका ट्रॉलीचा दर १५०० रुपये आहे. परंतु एक वर्षभर अगोदर पैसे देऊन बुकिंग केले तर १२०० रुपये ट्रॉली या दराने शेणखत मिळते. याशिवाय सुपर फॉस्फेट, डीएपी, पोटॅश, एकरी १० किलो सल्फर, व मायक्रोन्युट्रियन्टही वापरतो. याशिवाय जैन बायोसमृद्धी हे सेंद्रीय खत एकरी ८ ते १० बॅग वापरतो. बेड बनविण्याअगोदर सेंद्रीय खत टाकतो. कांदा लागवडीपूर्वी बेसल डोस देतो लागणीनंतर दर १५ दिवसांच्या अंतराने ३ वेळा हाताने रासायनिक खते देतो. ३ ते ५ फवारण्या औषधांच्या होतात. बुरशी असेल तर ब्ल्यू कॉपर ऑक्सिक्लोराईड (सीओसी) या किटकनाशकाची फवारणी करतो. मागच्यावर्षी हवामान चांगले असल्यामुळे फवारण्या अजिबात कराव्या लागल्या नाही. या वर्षी मात्र वातावरण सतत बदलते असल्यामुळे

किती फवारण्या कराव्या लागतील हे सांगता येत नाही.

कांद्याला अडीच महिन्यांनंतर कोणतीही खते देऊ नये कारण नंतर साठवणुकीत प्रश्न येतात. सडका, चिंगळी, बेण्या कांदा कंपनी घेत नाही. कंपनीला माल प्रतवारी करूनच द्यावा लागतो. कांदा शेतातून काढण्यापूर्वी किमान ३ आठवडे त्याचे पाणी बंद करणे आवश्यक असते. ३०० गोण्यांमध्ये सुमारे १ ते २ गोण्या चिंगळीच्या निघतात. लाल कांद्यात हेच प्रमाण ५० ते ६० गोण्या एवढे मोठे असते. कंपनी जोडकांदाही घेते परंतु तो फोडून द्यावा लागतो. ३५ मी.मी. पेक्षा म्हणजे लिंबूपेक्षा मोठा कांदा कंपनीला लागतो. खरीप हंगामातला कांदा कंपनी ३० जानेवारी पर्यंत, तर रब्बी हंगामातला कांदा २० जानेवारी पर्यंत खरेदी करते. रांगडा कांद्यात बोर्लिंगचा प्रश्न येतो, फुले येतात, बी तयार होते, पण ते कामाचे नसते, ते बी उगवत नाही. पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे पेरले तर तो जास्त चांगला येतो. मजुरीची बचत होते. एक एकर कांदा लागवडीसाठी ३५ ते ४० मजूर लागतात. म्हणजे एकरी लागवडीचा खर्च ६ ते ८ हजार रुपये येतो. याशिवाय वाफे तयार करणे, रोप टाकणे, निंदणी करणे, ते उपटणे, त्यावर औषध फवारणे, यासाठीही म्हणजे बियाण्याव्यतिरीक्त आणखी २ हजार रुपये खर्च येतो. त्यामुळे बियाची पेरणी परवडते. पेरणी व लागवडीमध्ये जवळपास ८ हजार रुपयांचा फरक एकरी पडतो. त्यामुळे पांढऱ्या कांद्याचे बी पेरणे शेतकऱ्यांच्या हिताचे आहे.

श्री. प्रविण जुलाल पाटील,
मु.पो. खर्डी, ता. चोपडा, जि. जळगाव, मो. ९७६४२८७३४८

माझ्याकडे स्वतःची ९ एकर आणि भाड्याची २० एकर अशी एकूण २९ एकर जमीन आहे. त्यातल्या ८ ते १० एकरवर दरवर्षी जैन कंपनीकडून पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे घेऊन त्याची लागवड करतो. खरीपात मी कमी कांदा लावतो. रब्बीचे क्षेत्र जास्त असते. यावर्षी १६ नोव्हेंबरला ६ एकर क्षेत्रावर पांढरा कांदा लावणार आहे. गेल्या ४-५ वर्षात मला दर एकरी जास्तीत जास्त १६ ते १७ टन उत्पादन येत आहे. मात्र २००८-०९ साली मला एकरी कांद्याचे २० ते २२ टन उत्पादन मिळाले होते. २००६ सालापासून मी जैन कंपनीचा पांढरा कांदा लावू लागलो. त्यावेळेला जैनचे कृषिसेवक गावात आले होते आणि लोकांना पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे देत होते. त्यावेळी सुरुवातीला दीड एकर कांदा मी लावला. तेव्हा हमीभाव ३ रुपये किलो होता. परंतु मला प्रत्यक्षात ७ रुपये भाव मिळाला.

माझी घरची आर्थिक परिस्थिती सुरुवातीपासूनच गरीबीची होती. आम्ही तिघे भाऊ आहोत. त्यातला एक मुका आहे. शुन्यातून आम्ही विश्व निर्माण केल असून आम्हाला ही समृद्धी पांढऱ्या कांद्यामुळे लाभली आहे. जैन कंपनीचा हा कांदा लावल्यामुळेच लाखो रुपयांचे उत्पन्न मिळू शकले आणि त्यातून तीन भावांकरीता ९ हजार चौरसफुट जागेत आम्ही आता तीन बंगले बांधले आहेत. आमच्याकडे शेतीला पाणी कमी होतं, त्यामुळे सुरुवातीला घरातल्या मोटरनं कांद्याची रोपं भिजवली. पहिल्या वर्षी जेव्हा पांढरा कांदा लावला तेव्हा ठिबक संच बसविण्यासारखी परिस्थिती नव्हती. तेव्हा पेप्सीच्या प्लॅस्टीक कागदाच्या नळ्या अंधरून त्या एकमेकांना जोडल्या आणि त्यातून कांदा पिकाला थोडे थोडे पाणी दिले. पहिल्या वर्षी दीड एकरात १ लाख ६० हजार रुपयांचे उत्पन्न मिळाले. त्यावेळेला विहीरीची पाणीपातळी खुप खाली गेली होती. जेमतेम अर्धा तास कशीबशी मोटर चालायची. त्यावेळेला आम्ही अर्धा पाऊण एकर लाल कांदाही लावला होता. थोडीशी केळीही होती. वडील गावाला गेले होते हे बघुन आम्ही पिक जगवायचे म्हणुन कांद्याला पाणी न देता केळीच्या

पिकाला पाणी दिले. परत आल्यानंतर वडीलांच्या ते लक्षात आले तेव्हा त्यांनी आम्हाला संदेश दिला की कांदा पिकाकडे दुर्लक्ष करू नका. हेच पिक तुमची आर्थिक उन्नती घडवून आणेल. त्यानंतर २००६ मध्ये वडील वारले. पण त्यांचा संदेश अजूनही कानात घुमतो आहे. तेव्हापासून आम्ही सातत्याने पांढऱ्या कांद्याचे क्षेत्र वाढवित गेलो. आता १० एकरवर कांद्याचे क्षेत्र गेले आहे.

देवेन्द्र रामदास चौधरी

जैन कंपनीकडून माल खरेदी करण्याची निश्चित हमी असल्यामुळे विक्रीची कटकट आमच्यामागे नाही. हमीचा भाव थोडा कमी वाटत असला तरीही बाजारभावाप्रमाणे कंपनी पैसे देते. त्यामुळे कधीही नुकसान झाले नाही. यावर्षी पैशाची थोडी अडचण आहे. अन्यथा मागील १२-१३ वर्षात कधीही पैसे मिळायला विलंब झाला नाही. वेळेवर पैसे मिळत होते. २०१०-११ साली रब्बी हंगामातील कांद्याला मला किलोला १० रुपये भाव मिळाला होता. त्यावेळी एक रकमी १२ लाख रुपये मिळाले, त्यातून हे बंगले बांधले. कापूस, केळी आणि कांदा ही तीन पिके मी घेतो. केळी ७ एकरवर असून मकाही २-३ वर्षापासून लावतो आहे. कांद्याची लागवड पावणे पाच फुटाच्या गादीवाफ्यावर करतो. दोन्ही बाजूने बेडवर लॅटरल टाकतो. केळीमध्ये मात्र मला फारसे यश मिळाले नाही. मागच्या वर्षी पाणी नसल्यामुळे १२ हजार खोडे फेकावी लागली. त्या अगोदर वादळवाच्याने १४ हजार खोडे पडून गेली. केळीच्या पिकात आपल्याला फारसे यश नाही हे लक्षात आल्यामुळे त्याचा नाद सोडून आता पांढरा कांदा लागवडीकडेच सर्व लक्ष केंद्रीत केले आहे. कांद्याचे बी मशीनने पेरतो. शक्यतो औषधे कमी वापरतो. वेळ पडलीच तर बुरशीनाशके वापरतो. पोटॅश, फॉस्फेट आणि डीएपी ही रासायनिक खते देतो. रोप लावणीमध्ये मजुरीचा खर्च जास्त येतो त्यामुळे मशीनच अधिक उपयुक्त आहे. एक किलो कांदा काढणीचा खर्च एक ते दीड रुपये इतका येतो. दर एकरी ३५ हजार रुपये खर्च येतो. आणि उत्पन्न एक ते सव्वा लाख रुपये मिळते. पहिली ४-५ वर्षे मला जी कांद्यात उत्पादकता मिळाली होती ती आता कमी होत चालली आहे. त्यामुळे पिकांचा फेरपालट करण्याकडेही लक्ष दिले आहे. माझी काही जमीन काळीची तर काही मुरमाड आहे. पावसाळी खरीप कांदा मुरमाड जमिनीत चांगला येतो तर रब्बी हंगामातला कांदा काळ्या जमिनीत चांगला येतो. जैन कंपनीच्या या करारशेतीमध्ये सहभागी झाल्यामुळे ४५ लाख रुपये खर्च करून मी ३ बंगले बांधू शकतो. ही करारशेती आमच्या कुटुंबासाठी खूप उन्नतीची व प्रेरणादायी ठरली आहे.

श्री. देवेन्द्र रामदास चौधरी,
मु.पो. अहिरवाडी, ता. रावेर, जि. जळगाव,
मो. ९२८४६९३६२०

केळीबागेत कांद्याचे आंतरपिक फायद्याचे

माझ्याकडे स्वतःची साडेतीन एकर आणि भाड्याची तेरा एकर अशी एकूण साडेसोळा एकर जमीन आहे. या भाड्याच्या जमिनीसाठी ८ एकराकरीता १ लाख ३० हजार रुपये एवढे भाडे द्यावे लागते. ३ वर्षाकरीता ही जमीन भाड्याने घेतली आहे. दरवर्षी ५ एकरमध्ये पांढरा कांदा लावतो. ४ एकरात केळी, ४ एकरात कपाशी, आणि ३ एकरात मका करतो. यावर्षी खरीपात अडीच एकर कांदा लावला होता. तो आता काढायला येईल. रब्बी हंगामात ४ एकर कांदा लावणार आहे. खरीप हंगामातला कांदा दरवर्षी केळी पिकात आंतरपिक म्हणून लावतो. जुलै-ऑगस्टच्या पहिल्या आठवड्यात कांदा पेरून घेतो. दीड महिन्यांनंतर त्यात केळी लावतो. ४ वर्षांपासुन या पद्धतीने आंतरपिक घेतो आहे. मागच्या वर्षी एकरी १३ टन कांदा केळी बागेतून निघाला होता. गेल्या ८ वर्षांपासुन जैन कंपनीचा पांढरा कांदा लावत आहे. ६ वर्षांपूर्वी मला एकरी २७ टन एवढे पांढऱ्या कांद्याचे विक्रीमि उत्पादन आले होते. ८ वर्षांपूर्वी पहिल्यांदा २ एकर क्षेत्रावर कांद्याचे बी पेरले होते. व दीड एकर क्षेत्रावर लागण केली होती. ४० गुंठ्यात पेरणीचा २७ टन कांदा निघाला आणि लागवडीचा कांदा दीड एकरात १८ टन निघाला. पेरणीच्या कांद्याचे उत्पादन चांगले येते. लागवडीसाठी येणारा एकरी ६ हजार रुपये मजुरीचा खर्च वाचतो. पेरणीच्या कांद्याला रोगराई कमी येते. पिक संरक्षणाचा खर्च कमी येतो. रोपे तयार करून जी लागवड करतो ती एकसारखी होत नाही. पेरणीच्या कांद्याची मात्र एकसारखी वाढ होते. माझ्या शेजारी २-४ शेतकरी हा पांढरा कांदा लावत होते आणि त्यांना चांगले

रविंद्र शामराव महाजन

उत्पन्न मिळत होते. ते पाहून मी देखील पांढरा कांदा लावू लागलो. या कांद्यात पैसे मिळाल्यामुळेच पहिल्या वर्षी मी १३ लाख रुपयांचे कर्ज फेडू शकलो. त्यावर्षी मला किलोला साडे दहा रुपये भाव मिळाला. पहिल्या वर्षीच कर्ज फिटल्यामुळे मी दुसऱ्या वर्षापासुन कांद्याचे क्षेत्र वाढवत नेले. नवीन ट्रॅक्टर खरेदी केला. आता ४० लाख रुपये खर्च करून ३ हजार चौरसफुटाची घरबांधणी सुरू केली आहे. मला पांढऱ्या कांद्याला कधी साडेसहा रुपये तर कधी साडेनऊ रुपये एवढाही भाव मिळाला आहे. जैन कंपनीने एका वर्षी तर मला खरीप हंगामातल्या कांद्याला साडे तेवीस रुपये भाव दिला होता.

गादीवाफ्यावर २ नव्या अंथरून मी कांद्याची लागवड करतो. सव्वा फुटावर झिपर बसवतो. लागवडीच्या वेळेला गादीवाफा पुर्ण ओला व्हायला दोन दिवस लागतात. त्यामुळे त्या काळात ठिबक संच सतत चालू ठेवतो. नंतर दर आठवड्यातून एकदा पाणी देतो. ४ ते ५ तास ठिबक संच चालवतो. उन्हाळ्यात दर ३-४ दिवसांना पाणी देतो. माझी जमीन काळी आणि दुमत पण आहे. दुमत जमिनीमध्ये खरीपाचा कांदा चांगला येतो. कारण पाण्याचा लगेच निचरा होतो. एकरी ७ ट्रॅक्टर शेणखत टाकतो. रब्बी कांद्यासाठी पेरणी अगोदर एकरी ६ गोण्या फॉस्फेट देतो. दिड महिन्याने युरिया, पोटॅशची प्रत्येकी एक बॅग एकरी देतो. सल्फर घालून सुक्ष्म अन्नद्रव्येही देतो.

श्री. रविंद्र शामराव महाजन,
मु.पो. अहिरवाडी, ता. रावेर, जि. जळगाव,
मो. ८३९०२००९२६

माझ्याकडे स्वतःची तीस एकर आणि भाड्याची २० एकर अशी ५० एकर जमीन आहे. त्यातल्या साडेतीन एकर क्षेत्रामध्ये खरीप हंगामात यावर्षी कांदा लावलेला आहे. आणि रब्बी हंगामात आता १० एकर कांदा लावणार आहे. दरवर्षी किमान ८ ते १० एकर क्षेत्रावर जैनचा पांढरा कांदा गेल्या ९ वर्षांपासुन मी लावतो आहे. पहिल्या वर्षी जेव्हा मी सव्वा एकर पांढरा कांदा लावला तेव्हा त्याचे उत्पन्न कमी आले परंतु दुसऱ्या वर्षी जवळपास ४ एकर १० गुठे मी करार पद्धतीने पांढरा कांदा लावला तेव्हा उत्पन्न खुप चांगले मिळाले. दुसऱ्या वर्षीच माझे पांढऱ्या कांद्याचे उत्पादन एकरी २३ टन २०० किलो एवढे आले. आता सध्या दर एकरी १८ ते २० टन उत्पादन येते. रब्बीचे पिक माझ्याकडे चांगले येते. मशीननेच बी पेरतो. या वर्षी पहिल्यांदा केळीच्या बागेमध्ये साडे तीन एकर क्षेत्रावर कांद्याचे आंतरपिक घेतले परंतु पाऊस प्रचंड असल्यामुळे कांद्यावर करपा रोग येऊन पिक खराब झाले.

माझा देवेंद्र चौधरी हा मित्र आहे. त्याने पुर्वी कांद्याच्या रोपांची नर्सरी केली होती आणि त्याच्याकडे बियाणे शिल्लक राहिले होते. त्याने जबरदस्तीने मला पहिल्या वर्षी म्हणजे ९ वर्षांपुर्वी पांढरा कांदा लावायला लावला. तेव्हा सव्वा एकरात २५ टन उत्पादन आलं. आणि रब्बी हंगामातल्या कांद्याला मला किलोला सरासरी १० ते साडे दहा रुपये भाव मिळाला. पावसाळी हंगामातल्या कांद्यालाही मला जास्तीतजास्त २३ रुपये किलो एवढा भाव मिळाला आहे. जैन इरिगेशन कंपनीबरोबर केलेल्या कराराचा हमीभाव ५ रुपये किलो असला तरीही बाजारभावाप्रमाणे कंपनी पैसे देत असल्यामुळे मला कायमच जास्तीचा भाव मिळून मोठा फायदा होत आला आहे. त्यामुळे ही करारशेती आमच्या कुटुंबातील सर्वांच्या आवडीची झाली आहे.

माझ्याकडे ४ बैल आणि २ म्हशी असुन जनावरांवर आमच्या कुटुंबाचे प्रचंड प्रेम आहे. त्यामुळे आम्ही घरात जे गहु, ज्वारी,

बाजरी, मका हे अन्नधान्य खातो तेच जनावरांनाही खायला देतो. महिन्यातून दोन वेळेला सर्व बैलांना गुळ आणि तुप देतो. २०० ग्रॅम तुप दर १५ दिवसांनी बैलांना पाजल्यामुळे त्यांचे पोट साफ राहते. धान्याचे जाड पिट दळून ते जनावरांना देतो. घरचे शेणखत पुरेसे पडत नाही म्हणून बाहेरून दरवर्षी १०० ट्रॉली शेणखत विकत घेतो. अडीच हजार रुपयांना एक ट्रॉली या दराने हे शेणखत विकत मिळते. घरचे शेणखत २० ट्रॉली मिळते पण तेवढ्यावर भागत नाही.

मोहन लक्ष्मण महाजन

मागच्या वर्षी विहीरी आणि ट्युबवेल यांचे पाणी आटल्यामुळे केळीची २५ हजार खोडे वाया गेली, कापून फेकावी लागली. माझ्याकडे ४ विहीरी आणि ३ ट्युबवेल आहेत. मागच्या वर्षी त्या जेमतेम अर्धा ते एक तास चालत होत्या. त्यामुळे भिजवण होत नव्हती. २००५ ते २००९ या काळात केळी पिकात माझे खुप नुकसान झाले आहे. सातत्याने गारपीट होते, अवेळी पाऊस येतो, वादळ येते, त्यामुळे ४-५ वर्षे ओळीने केळीत नुकसानच येत होते. म्हणून पांढऱ्या कांद्याच्या लागवडीकडे वळालो. ही कांदा लागवड हमखास उत्पन्न देणारी असून एका एकरात दीड लाखापर्यंतचे उत्पन्न घेतले आहे. जैन कंपनीशी करार केल्यामुळे पांढऱ्या कांद्याचे उत्पादन मी मोठ्या प्रमाणावर घेऊ लागलो. त्यातुन परिस्थिती सुधारली. केळी पिकासाठी जे १५ लाख रुपये कर्ज मी काढले होते ते पांढऱ्या कांद्याच्या उत्पादनातून सगळे फेडले. जैनच्या पांढऱ्या कांद्याने आमच्या कुटुंबाला कर्जमुक्त केले ही आमच्या दृष्टीने सर्वात महत्वाची आणि भाग्याची गोष्ट आहे.

रब्बीतला कांदा ५ महिन्यात काढायला येतो. मी शेतात इनलाईन बसवली असुन सर्व खते ठिबक संचामधूनच देतो. शेवटच्या काढणीच्या आधी ०:०:५०, पोटॅशियम सोनाईट, ही सुक्ष्मअन्नद्रव्ये ठिबकमधुन देतो. त्यामुळे कांद्याचा आकार व वजन वाढते आणि गुणवत्ताही वाढते. आमच्या गावात आता पांढऱ्या कांद्याचे क्षेत्र २०० एकरपेक्षा अधिक झाले असून गावाची संपुर्ण तालुक्यात या पिकामुळे वेगळी ओळख निर्माण झाली आहे. इनलाईनचा वापर खूपच प्रेरणादायी असून केळीलाही ती वापरता येते. जैन इरिगेशनशी मी करारशेतीमुळे जोडले गेले त्याचे अन्यही खुप फायदे मला झाले आहेत. ते मुख्यत्वे सांगाथचे झाल्यास काटेकोर शेती कशी करावी, खते व पाणी यांचे नियोजन कसे करावे आणि वातावरणाचा अभ्यास कसा करावा हे या करारशेतीनं मला शिकविले आहे. त्यामुळे निव्वळ उत्पन्न अधिक मिळाले हा भाग महत्वाचा नसून इतरही अनेक गोष्टी शिकता आल्या. आणि चांगल्या शेतीचा संस्कार आमच्या कुटुंबावर झाला ही सर्वात मोठी कमाई आहे. त्याचे मोजमाप करता येत नाही.

श्री. मोहन लक्ष्मण महाजन,
मु.पो. अहिरवाडी, ता. रावेर,
जि. जळगाव, मो. ९६६५८६७९५९

कांद्याने नशिबच फळफळले

माझ्याकडे स्वतःची एक एकर आणि भाड्याची १७ एकर अशी एकूण १८ एकर जमीन आहे. घरच्या शेतात दोन विहीरी खोदल्या असून ४० फुटावर पाणी लागले परंतु जास्त वेळ विहीरी चालत नाहीत. मागच्या वर्षी जेमतेम अर्धा ते पाऊण तास पंप चालत असे. सर्व शेती ठिबकवर असून इनलाईन व रेनपोर्ट वापरतो. पांढऱ्या कांद्यासाठी रेनपोर्ट वापरतो. दरवर्षी पावसाळ्यात ३ ते ४ एकरवर आणि रब्बी हंगामात ५ ते १० एकरवर पांढऱ्या कांद्याची लागण करतो. आधी कांद्याची लागवड करायचो. रोपे तयार करून लागवड करणे खुप खर्चीक होत असल्यामुळे २००९ पासून कांद्याचे बी यंत्राच्या सहाय्याने पेरू लागलो. २००७ पासून जैनचा पांढरा कांदा लावू लागलो. स्वतःचे भांडवल नसल्यामुळे तेव्हा पासून मला खेळते भांडवल व्याजाने आणावे लागते. आजपर्यंत स्वतःचे भांडवल निर्माण करू शकलो नाही. भाड्याने घेतलेल्या जमिनीला प्रति दीड एकराला ३० हजार रुपये इतके वर्षाचे भाडे द्यावे लागते. पांढऱ्या कांद्याशिवाय २ ते ४ एकरवर कापूस, ७ ते ८ एकरवर केळी, आणि पावसाळी हंगामात ५ एकर क्षेत्रावर मका पिक घेतो. कापूस आणि मका ही पिके निघाल्यानंतर त्याच्यावरती कांदा लावतो.

जैनचा पांढरा कांदा लावणारा मी आमच्या गावातला पहिला शेतकरी आहे. माझी आल्या दसनूर या गावात राहते. तिथे एकदा

राजेंद्र सुधाकर चौधरी

गेलो असता मला या जैनच्या पांढऱ्या कांद्याबद्दल माहिती मिळाली. कंपनीचे लोकही भेटले. तेव्हा मी त्यांना आमच्या गावात येऊन मार्गदर्शन करण्याची विनंती केली. त्याचप्रमाणे २००७ मध्ये ते आले तेव्हा आर्थिक परिस्थिती नसल्यामुळे लहान मुले जी पेप्सी खातात त्याचे रोल आणुन त्यावरती कांदा पिक घेतले. पहिल्या वर्षी १० ते ११ टन उत्पादन आले होते. २०१२-१३ च्या खरीप हंगामात मात्र सर्वाधिक म्हणजे एकरी २३ टन उत्पादन आले. त्यावर्षी जवळपास किलोला साडेसात रुपये एवढा भाव मिळाला. २०१० साली रब्बी हंगामातल्या कांद्याला सर्वात जास्त म्हणजे साडेदहा रुपये भाव मिळाला. एका वर्षी मात्र आमचे नशीब खुपच फळफळले. खरीप हंगामातल्या माझ्या कांद्याला जैन कंपनीने किलोला २२ रुपये एवढा भाव दिला. ५ रुपये कराराचा भाव असतानाही कंपनीने एवढा मोठा भाव दिल्यामुळे मी पांढऱ्या कांद्याचे क्षेत्र सतत वाढवितच चाललो आहे. जैन कंपनीचे तज्ञ जसे मार्गदर्शन करतात त्याप्रमाणे संपुर्ण पिकाचे व्यवस्थापन मी आजपर्यंत करीत आलो आहे.

श्री. राजेंद्र सुधाकर चौधरी,
मु.पो. अहिरवाडी, ता. रावेर, जि. जळगाव,
मो. ९७६७२०२३४०

शेतमाल विक्री समस्येवरती करारशेतीचा उपाय नामी जैनच्या पाढ्या कांद्याने शाश्वत शेतीची दिली हमी

माझे वडील दगाजी पाटील यांनी २००२ साली सर्व प्रथम जैन इरिगेशनचा पांढरा कांदा लावला. पहिल्या वर्षी एकरी १५ टन उत्पादन आले होते. २००३ साली वडिलांनी परत पांढरा कांदा लावला त्यावेळी एकरी २० टन उत्पादन आले आणि त्याच साली वडिलांना २००३ सालचा 'स्व. सौ. कांताई पांढरा कांदा नवतंत्र पुरस्कार' मिळाला होता. आमची स्वतःची ४० एकर जमीन असून त्यापैकी खरीप हंगामात ७ ते ८ एकर क्षेत्रावर आणि रब्बी हंगामातही ७ ते ८ एकर क्षेत्रावर जैन कंपनीकडून पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे घेऊन त्याची लागवड आम्ही करित असतो. खरीपातली लागवड ही गादीवाफ्यावर करतो. गादी वाफा ६ ते ९ इंच उंचीचा आणि साडे तीन फूट म्हणजे ४२ इंच रुंदीचा ठेवतो. एकरी साधारणपणे पावणेदोन ते दोन लाख रोपांची संख्या लागली पाहिजे याप्रमाणे नियोजन करतो. पेरणीचा कांदा मी फक्त एक ते दीड एकर करतो. कारण पेरणीसाठी शेत खाली असले पाहिजे परंतु ते केव्हा होईल याची खात्री नसते. त्यामुळे कांद्याची रोपे तयार करून त्याची लागवड करणे मी जास्त पसंत करतो. कापूस आणि मक्याचे पीक काढल्यानंतर त्या शेतात कांदा लावतो. त्यामुळे आधी बी टाकून रोप तयार करून घेतो. नर्सरीसाठी एकरी ३ किलो बियाणे वापरतो, तर पेरणीसाठी एकरी ४ किलो बियाणे वापरतो.

हेमचंद्र दगाजी पाटील

केळीमध्ये ७ ते ८ वर्षांपूर्वी कांद्याचे आंतरपीक मी घेऊन पाहिले. कांद्याचे उत्पादन चांगले मिळते परंतु उन्हाळ्यात केळीला पाणी कमी पडते. कारण कांदा परिपक्व होण्यासाठी शेवटचे २१ दिवस कांद्याचे पाणी तोडावे लागते. त्याच वेळेला केळीला जास्त पाण्याची गरज असते. कारण ते उन्हाळ्याचे दिवस असतात.

कांद्याचे पाणी तोडले तर केळीला पाणी मिळत नाही आणि केळीचे नुकसान होते. त्यामुळे आता केळी पीकात कांदा हे आंतरपीक घेणे बंद केले. २ वर्षांपूर्वी मोसंबीतही मी कांदा पीक घेतले होते. पीक चांगले आले. दोन्ही पीकात अंतर जास्त असते आणि दोघांचीही पाणी देण्याची पद्धती वेगवेगळी असते. त्यामुळे कोणतीही अडचण येत नाही. कांद्याला पाणी देण्यासाठी ठिबकची इनलाईन आणि फवाऱ्यासाठी रेनपोर्ट या दोन्ही पद्धतींचा मी वापर करतो. कांद्याचा एक प्लॉट ठिबकवर करतो, तर एक प्लॉट रेनपोर्टवर करतो. रेनपोर्टचा वापर करणं जास्त सुलभ असते, कारण एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी तो नेता येतो. कांद्याला पाणीही कमी लागते. ओलावा फक्त दोन ते तीन इंच असला तरी पीकाची पाण्याची गरज भागते. त्यामुळे रेनपोर्ट ही सिस्टिम जास्त चांगली वाटते. ठिबक संच मात्र जास्त वेळ चालवावा लागतो. थंडीच्या दिवसात ८ दिवसाने एकदा तर उन्हाळ्यात ५ ते ६ दिवसानंतर ८ ते १० तास पाणी द्यावे लागते. ठिबक संचावरील कांद्याचे उत्पादन मात्र जास्त येते व पीकही चांगले येते. खरीप हंगामातल्या कांद्याचे सरासरी एकरी ८ ते १० टन तर रब्बी हंगामातल्या कांद्याचे सरासरी एकरी १५ ते १८ टन उत्पादन येते. २००३ साली मात्र एकरी २० टन उत्पादन आले होते. त्यावेळी प्रत्येक कांदा सरासरी २०० ते ३०० ग्रॅमचा होता. आता मात्र तेवढ्या आकाराचे कांदे मिळत नाही. जास्तीत जास्त एक कांदा दीडशे ग्रॅमपर्यंत येतो.

रासायनिक खताचे ८०:६०:१०० याप्रमाणे तीन डोसमध्ये विभागणी करून ते कांद्याला देतो. म्हणजे ८० किलो नत्र, ६० किलो स्फुरद आणि १०० किलो पालाश असे एकरी तीन वेळा

विभागून देतो. याशिवाय कॅल्शियम, मॅग्नेशियम आणि सल्फर ही सूक्ष्म अन्नद्रव्ये एकरी १० किलो याप्रमाणे देतो. हल्ली ही सूक्ष्म अन्नद्रव्ये एकत्र करूनच बाजारात मिळतात. शिवाय एकरी ३ ते ४ ट्रॉली शेणखत देतो. माझ्याकडे घरी १० गायी, २ म्हशी आणि ४ बैल आहेत. घरच्या शेणापासून ७० ते ८० ट्रॉली खत मिळते. परंतु तेवढ्यावर गरज भागत नाही त्यामुळे दरवर्षी बाहेरून १०० ट्रॉली शेणखत विकत घ्यावे लागते. साधारणतः २२०० ते २५०० रुपये एक ट्रॉली या दराने हे शेणखत विकत घेतो. याशिवाय किटकनाशके आणि बुरशीनाशकाच्या एकून ४ फवारण्या घेतो. गादी वाफ्यावरील रोपांची संख्या मोजून टिकून राहावी म्हणून गादी वाफ्यावर मार्करने आखून घेतो. ४ इंच बाय ४ इंचावरील रोपांची पुर्नलागवड करतो. दोन वर्षांपासून कांदा पीकाला विद्राव्य खतांचा वापरही सुरु केलेला आहे. त्याचे रिझल्ट खूप चांगले आहेत. याशिवाय कांद्यासाठी जीवामृत वापरतो. गायीचे शेण, गोमुत्र, गुळ, डाळीचे पीठ यांचे एकरी २०० लिटर पाण्यात मिश्रण करून ते आठ दिवस आंबवतो व ठिबक संचामार्फत कांदा पीकाला सोडतो. दोन वेळेला हे जीवामृत पिकाला देतो. त्यामुळे जमिन भुसभुशीत राहून जिवाणूची संख्या वाढते आणि दिलेली खते मुळाना चांगली उपलब्ध होतात.

पुरस्कार प्रदान करताना दगाजी पाटील यांना भवरलाल जैन यांनी प्रेमाने आलिंगन दिले

कांदा पीक अत्यंत बेभरवश्याचे असून कधी भाव गडगडतील तर कधी गगनाला भिडतील हे सांगता येत नाही. साधारणपणे शेतकऱ्यांकडे जेव्हा कांदा नसतो तेव्हा भाव गगनाला भिडतात आणि शेतकऱ्यांकडे भरपूर कांदा उपलब्ध असला कि भाव कोसळतात म्हणजे अगदी कधीकधी उकिरड्यावर कांदा फेकून द्यावा लागतो. बाजारात तो पाठविणेसुद्धा परवडत नाही. शिवाय सरकारची निर्यात धोरणाबाबत धरसोड असते. कांद्याचे भाव वाढायला लागले कि सरकार लगेच ते भाव पाडण्यासाठी आयातीचा बडगा उगारते. त्याचा फटका शेवटी शेतकऱ्यालाच बसतो. या परिस्थितीवर मात करून पांढरा कांदा उत्पादित करणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या जीवनात आर्थिक स्थैर्य आणण्याचे काम जैन कंपनीच्या करार शेतीमुळे झाले आहे. त्यामुळे कांद्याची शाश्वत आणि परडवणारी शेती आम्ही यशस्वीपणे मागील १२ वर्षांपासून करीत आहोत.

आज शेतकऱ्याला जेमतेम ६ ते ७ तास वीजपुरवठा होत आहे. बऱ्याचदा पाणी आहे. परंतु वीज नाही अशा परिस्थितीत पीक भिजवायाचे कसे? असा प्रश्न शेतकऱ्यांपुढे उभा राहतो. अशा वेळी कांद्याला पाटाने व मोकाट पद्धतीने पाणी देणे फारच अवघड व अडचणीचे आहे. म्हणून अशावेळी कांद्याला रेनपोर्ट ही सिस्टिम अत्यंत उपयुक्त ठरते. यात पाणी आणि वीज दोन्हीची बचत होते. कांदा पीकावर पाणी फवाऱ्यासारखे पडत असल्याकारणाने पीकावरील किड व रोग धुतले जातात. परिणामी कांद्याची निरोगी वाढ होवून उत्पन्न वाढते. जैन कंपनीने कांदा पेरणीयंत्र विकसित केल्यामुळे कांदा लागवडीचा खर्च कमी झाला आहे. तसेच मजुरांचाही प्रश्न सुटला आहे. त्यामुळे हे यंत्र शेतकऱ्यांना वरदान ठरले असून ते बैलजोडीमार्फत चालविता येते. त्यामुळे सारख्या अंतरावर ९ ओळीतून कांदा बी पेरले जाते. एकरी रोपांची संख्या योग्य प्रमाणात ठेवता येऊन कांद्याची एकसमान वाढ होते व निर्यातक्षम कांदा उत्पादन मिळते. रब्बी हंगामात आपण गहू, हरभरा किंवा कडधान्याची अन्य पिके जी उत्पादित करतो त्यापेक्षा पांढऱ्या कांद्यापासून मिळणारे उत्पन्न कितीतरी आधी आहे. कंपनीची दराची हमी असल्यामुळे या पांढऱ्या कांद्यापासून शाश्वत उत्पन्न मिळते. त्यामुळे करार शेतीतून शेतकरी समृद्धीकडेच वाटचाल करीत आहेत.

हेमचंद्र दगाजी पाटील
मु.पो. पंचक, ता. चोपडा, जि. जळगाव
मो. ९८५०६०४०४५

पांढऱ्या कांद्याने घडविला इतिहास ६० लाखांचे कर्ज फेडले झटक्यात

माझ्याकडे स्वतःची २० एकर आणि भाडेतत्त्वावरची २० एकर अशी एकूण ४० एकर जमीन आहे. त्यातल्या २० एकर जमिनीवर गेल्या १२ वर्षांपासून मी जैन कंपनीचे पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे लावतो. खरं तर, मागच्या २० वर्षांपासून मी कांदा लावतो आहे. पण तो कांदा लाल रंगाचा होता. लाल रंगाच्या कांद्याला बाजारात चांगले दर फारसे मिळत नव्हते. बऱ्याचदा माल विकला न जाता खराब होण्याचे प्रमाण अधिक असायचे. त्यामुळे खूप कांदा सडल्याने, कोंब उगवल्याने किंवा नासल्याने फेकून घावा लागत असे. अवेळी येणारा पाऊस, दाट धुके पडणे, गारपीट होणे, रोगराई व कीड वाढणे यामुळेही दरवर्षी पिकाचे काही प्रमाणात नुकसानच होत होते. त्यामुळे लाल कांदा लावावा की नाही या विचारात असतानाच जैन कंपनीचे पांढरा कांदा पिकाचे व्यवस्थापन पाहणारे श्री. गौतम देसर्डा यांची भेट झाली. त्यांनी जैनच्या पांढऱ्या कांद्यासंबंधी माहिती दिल्यानंतर १२ वर्षांपूर्वी मी प्रथम पाच एकर क्षेत्रावर पांढरा कांदा लावला. पहिल्याच वर्षी कांद्याचे एकरी १९ ते २० टन उत्पादन आले आणि कंपनीकडून भावही चांगला मिळाला. त्यामुळे माझा पांढरा कांदा लावण्याचा उत्साह वाढला आणि दुसऱ्या

लक्ष्मीनारायण सामडीया

वर्षी मी कांद्याचे क्षेत्र दुपटीने वाढविले.

सर्व पद्धतींचा वापर मी कांदा लागवडीसाठी करतो. सरी, वाफे आणि गादी वाफा (बेड) या तीनही पद्धतीने मी कांदा लावतो. कांद्याचे बियाणे टाकून रोपे तयार करतो आणि ती सुद्धा लावतो. परंतु रोपे लावण्यासाठी एकरी ५ ते ६ हजार रुपये मजुरीचा खर्च येतो. त्यामुळे ही पद्धत खर्चिक आहे. त्याऐवजी मशीनने कांदा बी पेरले तर खर्च कमी येतो. गादीवाफ्यावरची माझी सर्व लागवड पेरणीचीच असते. खरीपात दरवर्षी १० ते १२

एकर आणि रब्बी हंगामात ८ ते १० एकर कांदा लावतो. माझीसर्व शेती भूजलाच्या पाण्यावर अवलंबून आहे. प्रामुख्याने निसर्गाकडून मिळणारा पाऊस हाच पाणी मिळण्याचा मुख्य मार्ग आहे. पाऊस चांगला झाला तर भूजल पातळी वाढते. अन्यथा सततच्या उपशामुळे पाणी पातळी दिवसेंदिवस खालावत चालली आहे. माझ्याकडे दोन विहिरी आणि ३ ट्यूबवेल असून पाणी पातळी ५०० ते ६०० फूट खोल गेलेली आहे. दोन मोटारी साडे बारा एच.पी.च्या आणि १ मोटार १० एच.पी.ची असून मार्च नंतर भूजल खूप कमी होऊ लागते. ते पाणी पिकाला पुरत नाही. म्हणून मी

कांदा पिक मार्चच्या अगोदर कसे निघेल हे पाहून त्या पद्धतीने लागवडीच्या तारखा निश्चित करतो. कोणत्याही परिस्थितीत एप्रिल महिन्याच्या आता सगळा कांदा काढून झाला पाहिजे अशा पद्धतीने गणित बसविले आहे. यावर्षीही रब्बी हंगामात कांदा लावण्यासाठी ५ एकर क्षेत्रावर बियाणे टाकून रोपे तयार केली आहेत. परंतु अवेळी झालेल्या अती पावसामुळे बरीच रोपे खराब झाली असून उपलब्ध रोपातून पाच एकर कांदा निश्चित लागेल असा अंदाज आहे. २०-२२ नोव्हेंबरपूर्वी ही सर्व लागण पूर्ण होईल अशा पद्धतीने यावर्षीचे नियोजन केलेले आहे.

जैन कंपनीचे पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे घेणारा मी सर्वात मोठा शेतकरी आहे. मी दरवर्षी कंपनीकडून १५० ते २०० किलो बियाणे घेऊन त्याची लागवड माझ्या शेतात करतो. गेल्या चार वर्षांपासून मी एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर बियाणे घेत असून यावर्षी १२० किलो बियाणे घेतले आहे. परंतु पांढरा कांदा लावताना माझी धोका पत्करण्याची तयारी असते. मोठे धाडस करून मी पांढरा कांदा लावतो. परंतु आजपर्यंत पांढऱ्या कांद्यात मला कधीही नुकसान आलेले नाही. किंवा कंपनीकडूनही हमी भावापेक्षा नेहमी जास्तच दर मिळत गेला आहे. त्यामुळे पांढऱ्या कांद्यात कधीही तोटा आलेला नाही लाल कांद्यात मात्र मी कायम नुकसानीतच जात होतो. बऱ्याचदा लाल कांदा विकला न गेल्यामुळे फेकूनही द्यावा लागला होता. त्यामुळे मोठा कर्ज बाजारी होऊन ६० लाखाचे कर्ज माझ्यावर झाले होते. ते कसे फेडायचे असा प्रश्न होता. महिना ५ रु. शेकडा व्याज दराने कर्ज काढले होते. म्हणजे वर्षाला ६० टक्के व्याज झाले. ६० लाखाचे कर्ज माझी स्वतःची सगळी जमीन विकली तरी फिटणे शक्य नव्हते. दोन वर्षांपूर्वी तर माझ्या मनात आपले जीवन संपवावे असाच विचार येत होता. कारण कर्ज वाढतच चालले होते आणि ते फेडण्याचा मार्ग काही सापडत नव्हता. शेवटचा जुगार खेळायचा म्हणून पांढऱ्या कांद्याचे २०० किलो बियाणे टाकले आणि तो कांदा लावला. घरातल्या व शेजारच्या माणसांनी वेड्यात काढले. कशाला एवढे बियाणे टाकले म्हणाले. पण माझा निसर्गावर आणि जैन कंपनीवर विश्वास होता. मला कंपनीकडून किलोला २३-२४ रुपये भाव मिळाला. उत्पादनही चांगले आले. त्यामुळे एकाच वर्षी ५०-५५ लाखांचे उत्पन्न झाले. त्यातून मी ४५ लाख रुपये कर्ज फेडले असून कर्जाचा बोजा आता खूपच कमी झाला आहे. यावर्षीही पांढऱ्या कांद्याला चांगले भाव राहतील असा अंदाज असून उरलेले सर्व कर्जही यावर्षी फेडून टाकीन असा आत्मविश्वास वाटतो. जैनच्या पांढऱ्या कांद्याने मला कर्जमुक्ती दिली आणि जीवनातला आनंद परत मिळवून दिला. त्याबद्दल त्यांचे कोणत्या शब्दांत आभार मानू! माझ्याकडे शब्द नाहीत.

तीन वर्षांपूर्वी मी एकरी २३ टन कांदा काढला होता. दरवर्षी खरीपात सरासरी १५ टन आणि रब्बी हंगामात २० टन पांढऱ्या कांद्याचे उत्पादन मी. घेतो. कांदा उत्पादनासाठी एकरी सरासरी ३० ते ३५ हजार रु. खर्च येतो आणि एक ते सव्वा लाख रु.

किमान उत्पन्न मिळते. इतक्या कमी कालावधीत इतके उत्पन्न देणारे दुसरे कोणतेही पीक नाही. त्यामुळे माझे पांढऱ्या कांद्याचे पीक व उत्पन्न पाहून गावातील ८-१० इतर शेतकऱ्यांनी देखील जैन कंपनीचा पांढरा कांदा लावण्यास सुरुवात केली आहे. हे शेतकरी खरीपात जास्त कांदा लावतात. कारण रब्बीच्या पिकाला काही वेळा पाण्याचा प्रश्न उद्भवू शकतो. मी कांदा पिकासाठी डीएपी, सुपर फॉस्फेट, इफकोचे १२:३२:१६ ही रासायनिक खते वापरतो पण पोटॅश जास्त वापरतो. कारण पोटॅशमुळे कांद्याचे वजन व आकार वाढून त्याला चांगली चकाकी व आकर्षकता येते. म्हणून एकरी ३ गोण्या सुपर फॉस्फेटच्या टाकतो. याशिवाय दर एकरी दोन ट्रॉली शेणखत टाकतो. आमच्या गावात ३ हजार रु. दराने शेण खताची ट्रॉली मिळते. ती भरणे, वाहतुक असा हिशेब केला तर एका ट्रॉलीला ४ ते साडेचार हजार रु. खर्च येतो.

जैनच्या पांढऱ्या कांद्याने माझे जीवन पुन्हा उभे करून मला शेती कसण्याचे बळ प्राप्त करून दिले आहे. माझे जीवनमान या कांदा पिकाने सुधारले आहे. त्यामुळे आता शेवटच्या श्वासापर्यंत पांढरा कांदा लावणार आणि कंपनीची संगत कधीही सोडणार नाही एवढे वचन निश्चित देतो.

श्री. लक्ष्मीनारायण मांगीलाल सामडीया
मु.पो. खारकला, ता. हरसूद, जि. खंडवा (मध्यप्रदेश)
मो. ७७७०८८२५७७

आर्थिक स्थिती कांद्यानेच सुधारली

माझ्याकडे स्वतःची ८ एकर आणि भाड्याची १२ एकर अशी एकूण २० एकर शेती आहे. पावसाळी हंगामात यावर्षी दीड एकर कांदा लावला होता. आता रब्बी हंगामात यावर्षी ४ एकर कांदा लावणार आहे. गेल्या ३ वर्षांपासून मी जैन कंपनीशी पांढरा कांदा लावण्यासंबंधी करार केला आहे. पुर्वी कधीही मी कांदा पिक घेत नव्हतो. मका, गहु, ज्वारी, हरभरा, कपाशी आणि केळी हीच आमची पुर्वी पासूनची पिके होती. रब्बी हंगामात आम्ही जी पिके घेत होतो त्यामध्ये सर्वाधिक नफा मला कांदा पिकात दिसून आला. बाकी पिकांच्या उत्पादन व नफ्याबद्दल खात्रीच नव्हती. त्यामुळे आपोआप मी पांढरा कांदा लागवडीकडे ओढला गेलो. आमच्या गावात १०-१२ वर्षांपासून लोक पांढरा कांदा लावत होते. त्यांना मार्गदर्शन करण्यासाठी जैन कंपनीचे तज्ञ लोकं येत होते. ते गावात शेतकऱ्यांना बियाणे वाटून जायचे. २-३ वेळा कंपनीचे लोकं गावात आलेले असताना मी त्यांच्याकडे बियाण्याची मागणी केली परंतु बियाणे अगोदरच संपुन जायचे. त्यामुळे इच्छा असुनही बियाणे न मिळाल्यामुळे पांढऱ्या कांद्याचे पिक काही घेता आले नाही.

२०१७-१८ मध्ये मला सव्वा एकरचे पांढऱ्या कांद्याचे बियाणे कंपनीकडून मिळाले आणि योगायोग असा की पहिल्याच वर्षी मला एकरी साडे तेवीस टन एवढे कांद्याचे उत्पादन आले. भावही चांगला मिळाला.त्यानंतर मी क्षेत्र वाढवून सव्वा दोन एकरवर नेले. त्यावर्षी एकरी २० टन उत्पादन आले. कांदा पिकाने मला जे उत्पन्न मिळवून दिले त्यातून मी सव्वा दोन लाख रुपयांचे कर्ज फेडले. पावणे दोन लाख रुपये खर्चून घराच्या दुरुस्तीचे काम केले. पांढरा कांदा घेऊ लागल्यापासूनच माझ्या हातात दोन पैसे राहू लागले.

दिपक दत्त महाजन

३ वर्षांपासून केळी पिक वाढव व पाण्याने संपले होते. त्यामुळे केळी पिक घेण्याचे बंद केले. त्या तुलनेत कांदा पिक खूप चांगले व पैसे मिळवून देणारे आहे. कंपनीचा हमीभाव असल्यामुळे कांद्यात काहीही नुकसान होत नाही. गेल्यावर्षी रब्बी हंगामातही मला साडे आठ रुपये किलोला भाव मिळाला होता.

माझा कांदा साधारणतः दिडशे ते दोनशे ग्रॅमचा असतो. साडेपाच रुपये भाव मिळाला तरी परवडू शकतो. एकरी २५ ते ३५ हजार रुपये खर्च येतो. आणि

उत्पन्न ७० हजार ते एक लाख रुपये येते. कांदा पिकात मजुरीचा खर्च मोठा आहे, २० ते २२ हजार रुपये इतकी मजुरी लागते. विशेषतः काढणीला जास्त खर्च येतो. माझ्याकडे इनलाईन आहे. मी दिवसाला दोन ते अडीच तास चालवतो. एकरी साडेपाच ते सहा किलो बियाणं मला लागत. शेतापासून जैन कंपनीच अंतर १०५ कि.मी. आहे. उत्पादीत झालेला कांदा ट्रकमधून कंपनीपर्यंत पोहोचवावा लागतो. साडेपाच ते सहा हजार रुपये भाडे लागते. म्हणजे एक किलो कांदा वाहतूकीचा खर्च ४० पैसे येतो. घरी एक बैलजोडी, ४ गायी, आणि २ म्हशी आहेत त्यामुळे घरचे शेणखत उपलब्ध होते. एकरी ४ ते ५ ट्रॅली शेणखत टाकतो. २०१७-१८ सालचा सौ. कांताई पुरस्कार मला मिळाला असुन या पुरस्कारामुळे माझा उत्साह अधिकच वाढला आहे. एकरी साडे तेवीस टन एवढे विक्रमी उत्पादन काढले असून आता त्यापेक्षाही जास्त उत्पादन कसे काढता येईल यावर लक्ष केंद्रीत करणार आहे.

श्री. दिपक दत्त महाजन,
मु.पो. कर्जोद, ता. रावेर, जि. जळगाव,
मो. ९३७०३०६७९०

ऊस पिकाकरीता जैन ठिबक सिंचन ऊस उत्पादक शेतकऱ्यांसाठी व साखर कारखान्यांसाठी आधिक लाभदायी

- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनामुळे उत्पादनामध्ये २००% पर्यंत वाढ होते. बरेच शेतकरी जैन ठिबकवर एकरी १०० टनाहून अधिक उत्पादन घेत आहेत.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनाच्या वापरामुळे ऊसाच्या जातीमध्ये दडलेले सामर्थ्य संपुर्ण क्रियाशील केल्याने ऊसाचे विक्रमी उत्पादन मिळते.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनामुळे पाणी वापरामध्ये ५० ते ६५% बचत होते. भूपृष्ठअंतर्गत ठिबक सिंचनाच्या वापरामुळे पाणी वापरामध्ये ६५% बचत होते.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनामुळे जमीनी क्षारयुक्त, चोपण, चिबड होत नाहीत.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनाच्या वापरामुळे जमीन कायम वाफसा अवस्थेत ठेवता येत असल्यामुळे पिकास पाण्याचा ताण पडत नाही.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनामुळे रासायनिक खतांची कार्यक्षमता वाढते.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनासोबत पाण्यात विरघळणारी खते दिल्यामुळे खतांच्या मात्रेमध्ये २५ ते ३०% बचत करता येते.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनातून संतुलित पोषणाचा वापराने साखर उतारा मध्ये वाढ होते.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनाच्या वापरामुळे कमी पाण्यात, कमी वेळेत, कमी विजेत ऊसाच्या अधिक क्षेत्रास सिंचन करता येते.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनामुळे विजेच्या लोड शेडींगच्या काळात कमी वेळेत तसेच रात्रीची अधिक क्षेत्रास सहज सिंचन करता येते.
- ऊसामध्ये ठिबक सिंचनाच्या वापरामुळे वेळ व मजुरी खर्चात बचत होते.
- ऊसामध्ये भूपृष्ठ (सबसरफेस ड्रिप) अंतर्गत ठिबक सिंचनाच्या वापरामुळे एक मुख्य पिक आणि ५ ते ७ खोडवे घेता येतात.
- ऊसामध्ये भूपृष्ठ अंतर्गत ठिबक सिंचनाच्या वापरामुळे विक्रमी उत्पादन मिळते, ठिबकच्या नळ्यांची चोरी, आगी पासून संरक्षण मिळते.

**जैन
ठिबक**
पाणी थेंबानं पीक जोमानं ®

जैन इरिगेशन सिस्टीम्स लि.
कल्पना कणापरी. ब्रह्मांडाचा भेद करी.®

जैन प्लास्टिक पार्क, पो.बॉ. ७२, जळगांव. ९८०० ५९९ ५००० jisl@jains.com www.jains.com

Follow us at: [JainIrrigationSystems](https://www.facebook.com/JainIrrigationSystems) [@JainIrrigation](https://www.instagram.com/JainIrrigation) [JainIrrigation_](https://www.youtube.com/JainIrrigation)

जैन ठिबकचं नवं तंत्र... कांदा पिकाच्या भरघोस उत्पादनाचा मंत्र...!

कांदा उत्पादनाचं नगदी गणित जैन ठिबक संचामुळं आता झालं अगदी सोपं.

- वाफसा स्थिती कायम राहते. जमिनीत एकसमान ओलावा राहतो.
- शेत कमी वेळेत भिजविले जाते. त्यामुळे लोडशेडिंगचा फटका बसत नाही.
- पाण्याची ६०-७० टक्क्यांपर्यंत बचत, जास्तीचे क्षेत्र लागवडीखाली येते.
- भरघोस उत्पादनासह पीक १०-१५ दिवस आधीच काढणीला येते.
- वीज व मजुरी खर्चात बचत.
- विद्राव्य खतं थेट मुळाच्या कक्षेत देता येते.
- रोगराईचे प्रमाण कमी होते.
- जैन ठिबक संच कांदा काढणी नंतर इतर पिकांच्या सिंचनासाठी सहज वापरता येतो.
- जैन ठिबकच्या वापरामुळे कांदा साठवणुकीची क्षमता सुधारते.
- कांदा लागवडीसाठी ठिबक सिंचन, मायक्रो स्प्रींकलर अथवा रेनपोर्ट स्प्रींकलर हे पर्याय उपलब्ध आहेत. योग्य संचाच्या निवडीकरीता आमच्या तंत्रज्ञांचा जरूर सल्ला घ्या.

जैन ठिबक - हवं तेव्हा, हवं तिथचं, हवं तितकचं पाणी व खतं देणार पिकांना!

जैन प्लास्टिक पार्क, पो.बॉ. ७२, जळगांव. ☎ १८०० ५९९ ५००० ✉ jisl@jains.com 🌐 www.jains.com

Follow us at: 🌐 JainIrrigationSystems 🐦 @JainIrrigation 📺 JainIrrigation_

मुद्रक, प्रकाशक मनिष अमृतलाल शहा यांनी जैन इरिगेशन सिस्टीम्स लि. जळगाव यांच्यावतीने आनंद पब्लिकेशन, १०६/१/अ, एन. एच. क्र.६, मुसळी फाटा, ता. धरणगाव, जि. जळगाव (महाराष्ट्र) येथून छापून जैन प्लास्टिक पार्क, पोस्ट बॉक्स नं.७२, बांभोरी, जळगाव-४२५००१ येथून अंक प्रकाशित केला आहे. संपादक: डॉ. सुधीर जगन्नाथ भोंगळे

मुखपृष्ठ व कला : महेश दांडगे, विजय भोंगे, विजय तिवारी, मुरलीधर बडगुजर, छायाचित्रे: ईश्वर राणा, राजू हरिमकर, राजेंद्र माळी, योगेश सोनार, योगेश संधानशिखे, ललित हिवाळे; दूरध्वनी: ०२५७-२२५८०११/२२; फॅक्स: ०२५७-२२५८१११/२२; ई-मेल: krushitirth@jains.com; संकेतस्थळ: www.jains.com; वर्ष: १; अंक: १२ (नोव्हेंबर २०१९/ या अंकात प्रसिद्ध झालेल्या मलाशी संपादक व संचालक सहमत असतीलच असे नाही)